

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัยเรื่อง กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชน
เพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม
บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

โดย

นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์

และคณะ

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ธันวาคม 2559

โครงการ “กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่”

คณะผู้วิจัย

1. นายพงษ์ทุ	เชื้อสุจริตไพบูลย์
2. นายนิทัศน์	ภูผาอารณ์
3. นายสมศักดิ์	ศิริภูมิทอง
4. นายกาตี	พนาลัยชีวิน
5. นางสาวศิริพร	กิจจรุณชัย
6. นายก่อชิ	เพชรไพรพนาวัลย์
7. นายเปล่งศักดิ์	ตั้งใจเจริญกุล
8. นางวิไล	กรรณิกา
9. นายวิทยา	ดูพนาหารธา
10. นายคำจัน	หรรษาพนาไพร
11. นายพาจะเชอ	เผ่าศิริพนา
12. นายทองคำ	ชุมทองสุข
13. นายบรรพต	วนาลัยนิเวศน์
14. นายบุญเลิศ	เกษมสุขพงศ์ไพร
15. นางสาวณัฐชยา	กรอบจิตมั่น
16. นางดวงใจ	ชำนาญกิจพนา
17. นายสง่า	สายชลศรีจินดา

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พูดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะ ประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ใน ตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาด อยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการ ดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจ ให้แก่นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับปรุงรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองาน ออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่ง เป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์

ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยให้มีความสามารถเขียนรายงานที่น่าเสนอ กระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง โครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของ โครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงาน ร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่ การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิง วิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

คำนำ

โครงการ “กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งด้านงบประมาณและกระบวนการในการดำเนินการวิจัย งานวิจัยนี้คาดหวังให้ชุมชนได้ใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการค้นหาคำตอบของชุมชนซึ่งมีโจทย์วิจัยที่เกิดจากความต้องการของคนในชุมชน รวมถึงคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการทั้งกระบวนการอย่างแท้จริง ทีมวิจัยบ้านแม่กลางหลวงได้ดำเนินงานด้วยความมุ่งมั่น ตั้งใจ และเสียสละเพื่อให้สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และยั่งยืน รวมถึงเมื่อการวิจัยสิ้นสุดลงแล้ว องค์ความรู้ และประสบการณ์ต่างๆ ที่ได้รับจากการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือผู้ที่สนใจเรียนรู้กระบวนการดำเนินการวิจัยชุมชน และการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป

ทีมวิจัยชุมชนแม่กลางหลวง

สารบัญ

	หน้า
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน	ก
คำนำ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญภาพ	ช
สารบัญตาราง	ซ
สารบัญแผนภูมิ	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญ	1
คำถามวิจัย	4
วัตถุประสงค์	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	5
ระยะเวลาในการดำเนินงาน	5
กรอบแนวคิดงานวิจัย	6
ประโยชน์ที่ได้รับ	7
บทที่ 2 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	8
ผลกระทบจากการท่องเที่ยว	8
แนวคิดการมีส่วนร่วม	11
แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน	13
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
บทที่ 3 กระบวนการดำเนินงาน	21
ระเบียบวิธีวิจัย	21
เครื่องมือวิจัย	21
ขอบเขตการวิจัย	21
กลุ่มประชากร	22
พื้นที่วิจัย	22
ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย	22
รายละเอียดการดำเนินงาน	23

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
กิจกรรมประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ และวางแผนการทำงานของทีมวิจัย	23
กิจกรรมอบรมเครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม	25
กิจกรรมเก็บข้อมูลสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ	26
กิจกรรมศึกษาสถานการณ์ด้านสังคม และวัฒนธรรม	27
กิจกรรมเวทีวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม	28
กิจกรรมค้นหาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ	30
กิจกรรมค้นหาข้อมูลด้านการจัดการการท่องเที่ยว	31
กิจกรรมค้นหาข้อมูลนักท่องเที่ยว	32
กิจกรรมสรุปบทเรียนการทำงานของทีมวิจัย	33
บทที่ 4 ผลการศึกษา	35
ข้อมูลทั่วไปบ้านแม่กลางหลวง	35
ประเพณี และพิธีกรรมของชาวปกาเกอะญอบ้านแม่กลางหลวง	39
สถานการณ์วัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงในปัจจุบัน	51
ทรัพยากรธรรมชาติบ้านแม่กลางหลวง	52
ทรัพยากรดิน และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน	52
ทรัพยากรน้ำบ้านแม่กลางหลวง	55
ทรัพยากรป่าไม้	60
ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนแม่กลางหลวง	67
การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง	70
ตัวอย่างโปรแกรมท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง	76
การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน	77
นักสื่อความหมายท้องถิ่น	78
การบริหารจัดการรายได้จากการบริการการท่องเที่ยว	79
บ้านพักเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวง	80
กฎระเบียบผู้ประกอบการภายในชุมชน	86
การดำเนินงานของผู้ประกอบการบ้านพักในชุมชน	87
ผลกระทบของผู้ประกอบการที่พักในชุมชน	89

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ข้อมูลนักท่องเที่ยว	92
ผลกระทบจากการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง	94
บทที่ 5 อภิปราย และสรุปผลการศึกษา	101
บรรณานุกรม	ญ
ภาคผนวก	

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 แผนที่บ้านแม่กลางหลวง	37
ภาพที่ 2 รินเหล้าเพื่อเป็นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์	41
ภาพที่ 3 แม่ของฝ่ายชายล้างเท้าบ่าวสาวก่อนขึ้นเรือน	41
ภาพที่ 4 การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญข้าว	44
ภาพที่ 5 หอผีนาในพิธีเลี้ยงผีนา	46
ภาพที่ 6 การประกอบพิธีมัดมือควาย	49
ภาพที่ 7 กระบอกไม้ไผ่ที่ภายในมีสะดือของเด็กแรกเกิดผูกติดอยู่กับต้นไม้	51
ภาพที่ 8 แผนที่แสดงจุดทำฝายลำน้ำแม่กลาง บ้านแม่กลางหลวง	56
ภาพที่ 9 ลำห้วยที่ใช้ในการเกษตรบ้านแม่กลางหลวง	57
ภาพที่ 10 แผนที่และภาพประกอบลำห้วยที่ใช้ในกิจกรรมบ้านพักเพื่อการท่องเที่ยว	58
ภาพที่ 11 การอบรมเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วม	121

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 การใช้ที่ดินในการสร้างที่พักบ้านแม่กลางหลวง	54
ตารางที่ 2 ตำแหน่งที่ตั้งฝาย และจำนวนครอบครัวผู้ใช้น้ำในแต่ละฝาย	56
ตารางที่ 3 ตำแหน่งลำห้วยและจำนวนครัวเรือนผู้ใช้น้ำลำห้วยในการเกษตร	57
ตารางที่ 4 ลำห้วยที่ใช้ในกิจกรรมบ้านพักเพื่อการท่องเที่ยว	58
ตารางที่ 5 ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำในลำน้ำแม่กลางบ้านแม่กลางหลวง	59
ตารางที่ 6 โปรแกรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ	63
ตารางที่ 7 เพศของผู้ตอบแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ	67
ตารางที่ 8 อายุของผู้ตอบแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ	67
ตารางที่ 9 สัดส่วนเพศของสมาชิกในครัวเรือน	68
ตารางที่ 10 สัตว์เลี้ยงในครัวเรือน	68
ตารางที่ 11 ประเภทและจำนวนรายจ่ายของชุมชน	69
ตารางที่ 12 รายได้ของคนในชุมชน	69
ตารางที่ 13 พืชสมุนไพรตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว	74
ตารางที่ 14 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในชุมชนแม่กลางหลวง ระยะเวลา 6 ปี ย้อนหลัง	86
ตารางที่ 15 รายได้จากธุรกิจที่พักปี พ.ศ. 2557	86
ตารางที่ 16 รายได้จากร้านขายของชำ	87
ตารางที่ 17 รายได้จากการท่องเที่ยวระหว่างเดือนตุลาคม 2557 ถึงเดือนสิงหาคม	91

สารบัญแผนภูมิ

	หน้า
แผนภูมิที่ 1 ปัจจัยในการเลือกเข้ามาท่องเที่ยวโดยอินทนนท์	95
แผนภูมิที่ 2 การเข้าถึงข้อมูลของนักท่องเที่ยว	96

บทที่ 1

บทนำ

ที่มาและความสำคัญ

บ้านแม่กลางหลวงเป็นหมู่บ้านปกากะญอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 17 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนมีที่ตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,200 เมตร สภาพป่าไม่มีลักษณะเป็นป่าผสมระหว่างป่าเบญจพรรณและป่าดิบชื้น มีลำห้วยธรรมชาติไหลผ่านชุมชน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 81 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 310 คน อาชีพหลัก ได้แก่ เกษตรกรรม ทั้งการปลูกข้าว พืชเมืองหนาว กาแฟ เป็นต้น (บุษบา สิทธิการและคณะ, 2544: 14, 23) ด้วยชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดเชิงเขา เมื่อถึงฤดูกาลปลูกข้าวภายในชุมชนจะเต็มไปด้วยทิวทัศน์ของทุ่งนาขั้นบันได ซึ่งเป็นเสน่ห์ที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวงอย่างต่อเนื่อง

แม่กลางหลวงเปิดหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการให้บริการที่พักในรูปแบบของรีสอร์ทชุมชน โดยในช่วงแรกภายในชุมชนมีร้านขายของชำ 1 ร้าน และร้านกาแฟ 1 ร้านสำหรับให้บริการนักท่องเที่ยว ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 คนในชุมชนแม่กลางหลวง อ่างกาน้อย ผาหมอน และหนองหล่มได้ร่วมดำเนินการศึกษาเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่” โดยบุษบา สิทธิการ และคณะ การวิจัยในครั้งนั้นคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสภาพการณ์ของการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงเพื่อทราบผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชน ศึกษารูปแบบการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยวและบทบาทการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงค้นหาองค์ความรู้และศักยภาพด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยคนในชุมชนมีบทบาทเป็นผู้ให้ข้อมูล และค้นหาข้อมูลให้แก่คณะนักวิจัยจากภายนอกชุมชน

จากการวิจัยดังกล่าว ทำให้ชุมชนแม่กลางหลวงพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการดูแลรักษาทรัพยากรในชุมชน ดังที่เห็นได้จากการที่คนในชุมชนพัฒนาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ จนให้ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์และมีสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รวมถึงการดำเนินการพัฒนาเส้นทาง “ผาดอกเสี้ยว” ในปี พ.ศ. 2546 ที่เป็นเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติที่ยังคงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวสืบต่อมาระทั่งปัจจุบัน นอกจากนั้นการวิจัยในครั้งดังกล่าวยังช่วยฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนให้กลับคืนมาอีกครั้ง ดังเช่น การทอผ้าตามวิถีชาวปกากะญอ เป็นต้น การดำเนินการวิจัยในครั้งนั้นจึงถือเป็นส่วนสำคัญในการสร้างรูปแบบกิจกรรม และระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชนแม่กลางหลวงในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี

ปี พ.ศ. 2548 บ้านแมกลางหลวงเป็นที่รู้จักในฐานะชุมชนท่องเที่ยวอย่างแพร่หลายมากขึ้น กระทั่งมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านมากที่สุดในปี พ.ศ. 2549 จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวภายในชุมชนขยายตัวมากขึ้นตามมา ดังที่เห็นได้จากในปี พ.ศ. 2549 ภายในชุมชนมีการดำเนินธุรกิจที่พักเพิ่มขึ้นเป็น 4 แห่ง รวมถึงต่อมาในปี พ.ศ. 2550 ชุมชนได้เริ่มดำเนินกิจการที่พักแบบโฮมสเตย์เพื่อเป็นทางเลือกในการเลือกที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวนอกจากที่พักแบบรีสอร์ทชุมชนที่มีอยู่เดิม และมีร้านขายของชำเพิ่มขึ้นอีก 1 ร้าน ในปี พ.ศ. 2552 ชุมชนแมกลางหลวงมีที่พักเพิ่มขึ้นเป็น 5 แห่ง รวมถึงมีร้านขายของชำเพิ่มขึ้นอีก 2 ร้าน และล่าสุดเมื่อปี พ.ศ. 2556 มีธุรกิจที่พักเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง โดยเจ้าของธุรกิจที่พักล้วนแล้วแต่เป็นคนในชุมชน โดยมี 1 รายที่เป็นคนภายนอกชุมชนแต่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนเมื่อไม่นานนี้

ที่ผ่านมาการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำให้ชุมชนแมกลางหลวงได้รับประโยชน์ในหลายด้าน ตั้งแต่การพัฒนาวัฒนธรรมดั้งเดิมที่ใกล้จะสูญหาย การสร้างแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจจากธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งทำให้คนในชุมชนแมกลางหลวงมีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพด้านการท่องเที่ยวและด้านการบริการ ดังเช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น (ปัจจุบันมีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นจำนวน 36 คน) นอกจากนั้นยังพบว่ารายได้ที่เข้าสู่ระบบสหกรณ์ 4 หมู่บ้านที่ส่วนใหญ่เป็นเงินรายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนเป็นหลัก

การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนแมกลางหลวงยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแก่คนในชุมชนในหลายด้าน ดังเช่น ทำให้เกิดการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนจากการดำเนินกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยว การสร้างจิตสำนึกในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยวของชุมชน รวมถึงกิจกรรมการท่องเที่ยวยังทำให้คนภายนอกชุมชนมีความเข้าใจวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนมากขึ้น โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามแนวทางของชาวปกากะญอที่แต่เดิมคนทั่วไปมักมีความเข้าใจว่าการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนของชาวปกากะญอเป็นสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่า เป็นต้น อีกทั้งการท่องเที่ยวยังทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้วัฒนธรรมภายนอกจากนักท่องเที่ยวหลากหลายกลุ่มที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งประโยชน์ที่ชุมชนได้รับล้วนมีที่มาจากจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าที่ผ่านมาชุมชนแมกลางหลวงจะสามารถดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพกระทั่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนในหลายๆ ด้าน แต่ปัจจุบันสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงหลายด้านเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่ชุมชนจะตั้งรับได้ทันจนส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เมื่อเริ่มตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว คนในชุมชนแมกลางหลวงจึงได้จัดเวทีเพื่อระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการท่องเที่ยวจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนในทุกระดับ ทั้งจากคณะกรรมการการท่องเที่ยวชุมชน ผู้ประกอบการ คนในชุมชน และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อรับทราบสถานการณ์ปัญหาและผลกระทบในด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่คนในชุมชนเห็นว่ามีสำคัญมากที่สุดในปัจจุบัน ได้แก่ การขาดกฎระเบียบในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะกฎระเบียบสำหรับควบคุมธุรกิจชุมชนด้านที่พักและการบริการภายในชุมชน โดยเห็นได้ວ່านับตั้งแต่ชุมชนแม่กลางหลวงเริ่มเปิดหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวเมื่อปี พ.ศ. 2542 ธุรกิจบริการด้านการท่องเที่ยวภายในชุมชนขยายตัวเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจการที่พักภายในชุมชนซึ่งปัจจุบันมีผู้ประกอบการทั้งสิ้น 6 ราย ประกอบด้วยเจ้าของกิจการจากชุมชนแม่กลางหลวงและชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ ที่พักซึ่งบริหารจัดการโดยกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน 1 ราย และบริหารโดยเอกชน 5 ราย สามารถรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุดมากถึง 300 คน รวมกับพื้นที่กางเต็นท์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวรวมกัน 250 คน นอกจากนั้นยังมีที่พักแบบโฮมสเตย์อีก 19 หลังที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุด 95 คน ทำให้ปัจจุบันที่พักภายในชุมชนสามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้สูงสุดประมาณ 645 คน รวมถึงมีร้านขายของชำและร้านค้าอื่นๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวรวม 7 แห่ง ซึ่งแม้ชุมชนแม่กลางหลวงจะมีองค์กรการท่องเที่ยวเพื่อบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน แต่องค์กรยังไม่สามารถนำระบบการบริหารจัดการในส่วนต่างๆ มาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังเช่น กรณีปัญหาที่เกิดขึ้นด้านการควบคุมมาตรฐานบ้านพัก ที่ในปัจจุบันบ้านพักแต่ละแห่งมีรูปแบบ และการบริหารที่แตกต่างกัน ทำให้ให้ผู้ประกอบการต้องใช้กลยุทธ์การตัดราคาเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาใช้บริการบ้านพักของตน ส่งผลต่อราคาที่พักในชุมชนไม่มีมาตรฐานที่ชัดเจน รวมถึงเกิดการแข่งขันกันเองระหว่างผู้ประกอบการในชุมชน นอกจากนั้น ระบบการหักรายได้เข้าสู่สหกรณ์ของผู้ประกอบการในชุมชนยังไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงไม่สามารถควบคุมการขยายตัวของธุรกิจที่พักในชุมชนได้เนื่องจากถือเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่จะดำเนินกิจการต่างๆ บนที่ดินของตน อีกทั้งยังมีแนวโน้มของผู้ประกอบการจากภายนอกชุมชนที่จะเข้ามาลงทุนดำเนินธุรกิจด้านการท่องเที่ยวในบ้านแม่กลางหลวงมากขึ้น ซึ่งหากชุมชนยังคงขาดระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ ย่อมทำให้เกิดปัญหาต่อระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชน และส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนมากขึ้นได้ในอนาคต จากเหตุผลดังกล่าว ได้เกิดกรณีความขัดแย้งของคนในชุมชนเกิดขึ้น เนื่องจากการไม่มีมาตรฐานของราคา และการจัดการ ทำให้ราคาบ้านพัก และระบบการจัดการขาดประสิทธิภาพ ผู้ประกอบการในพื้นที่ที่เป็นคนในชุมชนเกิดความไม่เข้าใจกัน และมีข้อเรียกร้องจากนักท่องเที่ยวถึงผลกระทบด้านลบดังกล่าว รวมทั้งกฎเกณฑ์การหักรายได้จากบ้านพักของผู้ประกอบการธุรกิจไม่ถูกปฏิบัติ และขาดกลไกกลางและการจัดการที่เป็นระบบ เกิดความไม่เข้าใจของคณะกรรมการและผู้ประกอบการ รวมทั้งข้อเรียกร้องจากนักท่องเที่ยวอีกด้วย

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน รวมถึงเป็นต้นทุนสำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง แม้ว่าจากการวิจัยที่ผ่านมาจะทำให้ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมในหลายๆ ด้าน ดังเช่น ทรัพยากรป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และส่งผลให้จำนวนสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้น แต่ด้วยจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้ชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคและบริโภค โดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้งที่ต้องมีระบบการจัดการน้ำเพื่อให้มีน้ำใช้อย่างเพียงพอ ซึ่งแม้ว่าปัญหาดังกล่าวอาจจะยังไม่ถือ

เป็นภาวะวิกฤติของชุมชน แต่สถานการณ์ดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าอัตราการใช้น้ำในจำนวนที่เพิ่มมากขึ้น อาจทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคในอนาคต นอกจากนั้นยังพบปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมทางกายภาพ และการใช้พื้นที่ในชุมชน ดังเช่น ปัญหาการจราจรและการจัดพื้นที่จอดรถเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนจำนวนมาก รวมถึงปัญหานักท่องเที่ยวส่งเสียงดังในยามวิกาลจนรบกวนวิถีชีวิตคนในชุมชน

ด้านสังคม และวัฒนธรรม พบว่าปัจจุบันคนในชุมชนหันไปประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมากขึ้น ทั้งการเป็นเจ้าของกิจการในชุมชนหรือการทำงานด้านการท่องเที่ยวให้กับหน่วยงานภายนอกควบคู่กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่มีมาแต่ดั้งเดิม ด้วยภาระหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นทำให้คนในชุมชนต้องพึ่งพาวัตถุดิบในการประกอบอาหาร หรืออาหารสำเร็จรูปจากภัตตาคารอาหารจากภายนอกเพิ่มขึ้น ทำให้รายจ่ายในระดับครัวเรือนมีเพิ่มมากขึ้นตามมา อีกทั้งการที่คนในชุมชนออกไปทำงานนอกชุมชนมากขึ้นยังทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนลดลง จนทำให้คนในชุมชนเริ่มตระหนักว่าชุมชนของตนมีความเข้มแข็งน้อยลง ดังที่คนในชุมชนตั้งข้อสังเกตว่าปัจจุบันคนในชุมชนสวมใส่เสื้อผ้าแบบพื้นบ้านน้อยลงโดยเฉพาะในกลุ่มเด็กและเยาวชน

จากสถานการณ์ที่กล่าวถึงข้างต้นจึงไม่อาจปฏิเสธได้ว่าปัญหาที่ชุมชนแม่กลางหลวงกำลังเผชิญ ส่วนหนึ่งเกิดจากสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปจนกระทั่งส่งผลกระทบต่อคนในชุมชน เนื่องจากชุมชนขาดระบบการจัดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพ งานวิจัยนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชุมชนนำข้อมูลพื้นฐานของชุมชนมาใช้ในการวิเคราะห์ศึกษาร่วมกับข้อมูลด้านสถานการณ์การท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น นำไปสู่การค้นหาแนวทางและระบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบันเพื่อการจัดการลดผลกระทบในเบื้องต้น รวมถึงเพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วิถีชีวิต วัฒนธรรม

นอกจากนั้น งานวิจัยนี้ยังเน้นกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการซึ่งคาดหวังให้คนในชุมชนและหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการดำเนินงาน เกิดการเรียนรู้และสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์ให้แพร่หลายต่อไป รวมถึงสร้างแนวทางการร่วมมือเพื่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานเหล่านั้นซึ่งถือเป็นกลไกการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับชุมชน อันจะทำให้ชุมชนสามารถเตรียมความพร้อมเพื่อรับกับสถานการณ์การท่องเที่ยวทั้งในปัจจุบัน และสถานการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคต

คำถามวิจัย

ชุมชนแม่กลางหลวงจะสามารถสร้างกลไกในการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวที่มีประสิทธิภาพเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วมได้อย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง
3. เพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

นิยามศัพท์

กลไกการจัดการท่องเที่ยว หมายถึง กระบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการจัดการท่องเที่ยว โดยมีการสร้างกลุ่ม องค์กร การจัดการร่วมที่เป็นระบบเพื่อให้การท่องเที่ยวดำเนินไปภายใต้แนวคิดแบบปรัชญาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ระบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ครอบคลุมทุกมิติ ได้แก่ ศักยภาพพื้นที่ กิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการ (งาน เงิน คน) และการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยทั้งระบบจะต้องเชื่อมโยง สัมพันธ์ และมีการจัดการที่ดีและเหมาะสมเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

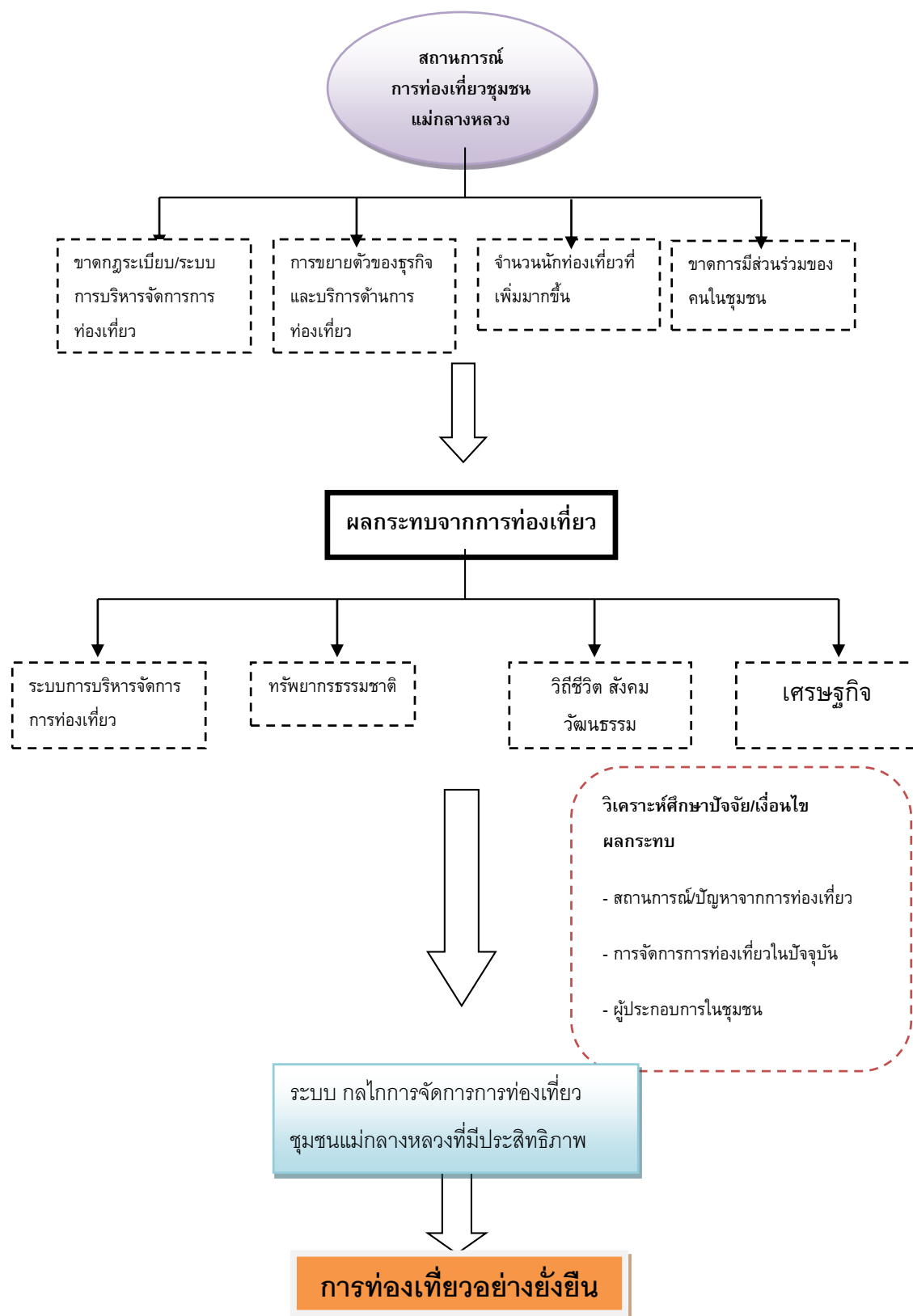
ระยะเวลาในการดำเนินงาน

ระยะเวลา 16 เดือน นับจากวันที่ทำสัญญา

ระยะที่ 1 : ก.ย. 57 – เม.ย. 58

ระยะที่ 2 : พ.ค. 58 – ธ.ค. 58

กรอบแนวคิดงานวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับ

ผลในเชิงวิจัย

1. ได้รับทราบข้อมูลสถานการณ์การท้องเทียวมุขชนแม่กลางหลวง
2. ได้รับทราบผลกระทบจากการท้องเทียวมุขชนแม่กลางหลวงได้รับในมิติต่างๆ
3. สามารถวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท้องเทียว
4. เกิดระบบ กลไกการจัดการการท้องเทียวมุขชนแม่กลางหลวงที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน
5. รูปแบบการจัดการท้องเทียวที่เท่าทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปและป้องกันผลกระทบจากการท้องเทียวที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

ผลในเชิงพัฒนา

1. ได้สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างระบบการจัดการการท้องเทียวโดยคนในชุมชนทุกระดับ
2. ได้แนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานในพื้นที่
3. ได้พัฒนาศักยภาพคนในชุมชนเพื่อตั้งรับและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท้องเทียว

บทที่ 2

แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยโครงการ “กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง วิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง นำไปสู่การสร้างกลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนั้นในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อความเข้าใจแนวคิด กระบวนการ และเนื้อหาของงานวิจัยมากขึ้น

ผลกระทบจากการท่องเที่ยว

เป็นที่ยอมรับกันว่าการท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้เกิดการพัฒนาด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ในประเทศไทย การท่องเที่ยวถือเป็นอุตสาหกรรมบริการที่ทำรายได้มากเป็นอันดับต้นๆ ของประเทศ แต่จากการศึกษาที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นต่างๆ ในหลากหลายมิติเช่นกัน ทั้งด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ แม้กระทั่งในชุมชนที่จัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนก็ตาม หากชุมชนดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยขาดความเข้าใจสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว การท่องเที่ยวย่อมทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้เช่นกัน

จากการศึกษาที่ผ่านมาสะท้อนให้เห็นว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านบวก และด้านลบ ดังเช่น สุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล (2544) ทำการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอ (กะเหรี่ยง) เพื่อการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหลักจากเกิดการท่องเที่ยวในชุมชน และทราบผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน พื้นที่บ้านแม่กลางหลวงและบ้านอังกา น้อย ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าโครงสร้างทางสังคม และวัฒนธรรมของชุมชนมิได้มีความเปลี่ยนแปลงมากนัก ชุมชนยังคงมีระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตนเองเป็นหลัก ความสัมพันธ์ในชุมชนยังคงเป็นแบบเครือญาติ และความเป็นพี่น้อง รวมถึงแม้ว่าคนในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงการนับถือศาสนาไปแล้ว แต่ชุมชนยังคงยึดถือคติการนับถือจิตวิญญาณในธรรมชาติสืบต่อมา ส่วนผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับอาจแบ่งได้เป็นผลกระทบเชิงบวก ได้แก่ การสร้างความรู้สึกรักภาคภูมิใจในวิถีชีวิต เกิดการสร้างงาน และหมุนเวียนรายได้เข้าสู่ชุมชน ยกย่องค่าครองชีพ และการศึกษาของคนในชุมชน รวมถึงช่วยยับยั้งการตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นต้นทุนสำคัญของชุมชนใน

ด้านการจัดการท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบทางลบ พบว่า การท่องเที่ยวทำให้เกิดปัญหามลภาวะ และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ขยะมูลฝอย การรบกวนระบบนิเวศของป่าดิบเขาตอนบน รวมถึงรบกวนความเป็นส่วนตัวของคนในชุมชนโดยเฉพาะการใช้พื้นที่ส่วนรวมในชุมชน

บุษบา สิทธิการ และคณะ (2550) ทำการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนการท่องเที่ยวในเขตจังหวัดเชียงราย โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างเป็นชุมชนท่องเที่ยว 3 แห่ง ตามศักยภาพด้านการท่องเที่ยว ประกอบด้วย พื้นที่ที่มีศักยภาพในการท่องเที่ยวสูง ได้แก่ บ้านหาดไคร้ หมู่ที่ 7 ตำบลเวียง อำเภอเชียงของ พื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวปานกลาง ได้แก่ บ้านสันตศิรี หมู่ที่ 1 ตำบลแม่สลองนอก อำเภอแม่ฟ้าหลวง และพื้นที่ที่มีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวต่ำ ได้แก่ บ้านราษฎร์ภักดี ตำบลตับเต่า อำเภอเทิง

จากการศึกษาพบว่า ผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมจากการท่องเที่ยวของพื้นที่ศึกษาทั้งสามแห่งพบทั้งผลกระทบในด้านบวกและด้านลบ โดยความคิดเห็นของชุมชนเห็นว่า การท่องเที่ยวมีส่วนช่วยกระตุ้นให้ชุมชนพัฒนามากขึ้น รวมถึงนารายได้เข้าสู่ชุมชนมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม คนในชุมชนเห็นว่าเป็นเรื่องปกติที่ต้องเกิดขึ้นหากมีการติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก หากแต่ควรนำวัฒนธรรมต่างถิ่น และความทันสมัยมาปรับใช้กับวัฒนธรรมดั้งเดิมให้เหมาะสม ส่วนความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวสะท้อนให้เห็นว่านักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ยังคงมีความประทับใจในสภาพสังคมที่เรียบง่าย และศิลปวัฒนธรรมประเพณีที่มีความกลมกลืนระหว่างศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิม และความทันสมัย อย่างไรก็ตาม นักท่องเที่ยวรู้สึกไม่ประทับใจต่อคามไม่มีน้ำใจ และการปฏิบัติตัวต่อนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะความไม่จริงใจในการให้บริการ และการดักตวงผลประโยชน์จากนักท่องเที่ยว

คณะผู้วิจัยสรุปว่า การท่องเที่ยวเป็นเสมือนดาบสองคม ในด้านหนึ่งการท่องเที่ยวเป็นการสร้างงานสร้างรายได้ และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว แต่ในขณะเดียวกันการท่องเที่ยวถูกมองว่าเป็นกลไกหนึ่งที่เป็นตัวเร่งให้เกิดผลกระทบในด้านลบต่อสังคม และวัฒนธรรม วิธีการดำรงชีวิต จนอาจส่งผลกระทบต่อตลาดการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายให้เสื่อมถอย และหมดความนิยมลงไป ดังนั้นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมจึงควรใช้ฐานทรัพยากรในชุมชนมาใช้เป็นฐานการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น สินค้าการท่องเที่ยว การบริการ และผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกันระหว่างต้นทุนของชุมชนกับความต้องการของนักท่องเที่ยว

ธีรวดี จำเดิม (2549) ศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ โดยที่ผ่านมาชุมชนในเขตเวียงกุมกามเป็นพื้นที่รองรับการส่งเสริม และพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็ว โดยมีลักษณะการพัฒนาที่มาจากส่วนบน (รัฐ) ลงสู่ส่วนล่าง (ชุมชน) ชุมชนในเขตเวียงกุมกามจึงขาดความพร้อมในการรองรับการท่องเที่ยว และขาดการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวจึงทำให้พบว่าชุมชนได้รับผลกระทบทางลบมากกว่าผลด้านบวก

ในด้านเศรษฐกิจ แม้ว่าชุมชนจะมีทางเลือกในการประกอบอาชีพมากขึ้น และสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน แต่กลับเกิดปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว และการกระจายรายได้ที่ไม่ทั่วถึง ส่วนในด้านสังคม การท่องเที่ยวทำให้เกิดกลุ่มชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แต่ในด้านลบ จากการขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทำให้ความสัมพันธ์ของชุมชนเสื่อมถอยลง นอกจากนั้น คนในชุมชนยังมีความหวาดระแวงการถูกเวนคืนที่ดิน รวมถึงด้านความปลอดภัยเนื่องจากการที่มีคนภายนอกเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเป็นจำนวนมาก ส่วนผลกระทบด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทำให้เกิดองค์กรชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ และฟื้นฟูวัฒนธรรม และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนส่วนหนึ่งเห็นว่าการดำเนินกิจกรรมต่างๆ อาจเป็นการนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ในการหาผลประโยชน์ส่วนตัว รวมถึงอาจใช้พื้นที่โบราณสถาน หรือวัดในกิจกรรมที่ไม่เหมาะสม อีกทั้งหน่วยงานของรัฐสร้างกฎระเบียบในการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนเนื่องจากเป็นพื้นที่ในการพัฒนาเมืองประวัติศาสตร์ ส่วนด้านสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวทำให้เกิดการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคด้านต่างๆ ในพื้นที่ แต่ในด้านลบการท่องเที่ยวได้ทำให้เกิดมลพิษด้านต่างๆ แก่ชุมชน เช่น มลพิษทางเสียง ฝุ่น ปัญหาขยะ เป็นต้น

จากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ทำการศึกษได้เสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ได้แก่ รัฐควรส่งเสริมให้ชุมชนจัดการท่องเที่ยวด้วยตัวเอง โดยรัฐมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนองค์ความรู้ หรืองบประมาณที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน รวมถึงสร้างองค์กรในการจัดการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนมีส่วนร่วม หรือเป็นการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

สุปราณี สีสวยหุด (2552) ทำการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสถานะแวดล้อมและชุมชนชาวเขารอบสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษา พบว่า พื้นที่ชุมชนรอบสถานีเกษตรหลวงอ่างขางมีจุดเด่นที่ลักษณะทางกายภาพ สภาพแวดล้อมสวยงาม รวมถึงความหลากหลายของสังคม และวัฒนธรรม การท่องเที่ยวจึงมีลักษณะเป็นการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และการจัดการทรัพยากรผ่านการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งด้านบวก และด้านลบ ดังเช่น วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ด้วยการท่องเที่ยวได้เข้าสู่ชุมชนอย่างช้าๆ ทำให้คนในชุมชนสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ในระดับหนึ่ง นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่าแนวทางสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวที่สร้างผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน การรักษาทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมของชุมชน การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรการจัดการท่องเที่ยวซึ่งควรมีรูปแบบเป็นองค์กรกึ่งอิสระที่ไม่เป็นทางการจนเกินไป

ชัยวิวัฒน์ ยางาม (2553) ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนแม่กำปอง อำเภอแม่เอน จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษาพบว่ารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กำปองประกอบด้วย

กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ จากการดำเนินการท่องเที่ยวในช่วงเวลาที่ผ่านมาพบว่าคนในชุมชนมีการประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นจากเดิมที่เพียงประกอบอาชีพด้านการเกษตรเป็นอาชีพหลัก โดยอาชีพเหล่านี้เป็นอาชีพที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว เช่น มัคคุเทศก์ นวดแผนไทย การทำผลิตภัณฑ์จักสาน หมอนสมุนไพร การทำกาแฟ โดยจากข้อมูลทางเศรษฐกิจพบว่า ก่อนการดำเนินการท่องเที่ยวชุมชนมีรายได้เฉลี่ยต่อปี 51,217 บาท แต่หลังจากการดำเนินการท่องเที่ยวแล้วชุมชนมีรายได้เฉลี่ย 86,576 บาทต่อปี รวมถึงมีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคในชุมชนทั้งจากหน่วยงานภายนอก เช่น ระบบไฟฟ้า น้ำประปา และการพัฒนาโดยชุมชนเอง เช่น เตาเผาขยะที่ได้รับบุดหนุนจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ส่วนในด้านสังคมพบว่าการท่องเที่ยวทำให้องค์กรในชุมชนรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการมากขึ้นโดยมีกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และกลุ่มโฮมสเตย์เป็นจุดเริ่มต้น เช่น กลุ่มมัคคุเทศก์ กลุ่มนวดแผนไทย กลุ่มดนตรีพื้นเมือง ฯลฯ ส่วนด้านวัฒนธรรม พบว่าการท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนเลียนแบบพฤติกรรมของคนนอกชุมชน เช่น การจัดงานวันเกิด ฯลฯ แต่ยังมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก แต่จากความคิดเห็นของคนในชุมชนบางส่วนมีความคิดเห็นว่าการพัฒนาในอนาคตชุมชนยังไม่มี การดูแลวัฒนธรรมที่เหมาะสมอาจทำให้การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วในอนาคต

จากกรณีศึกษาที่ได้นำเสนอข้างต้นจะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม เนื่องจากที่ผ่านมาชุมชนยังคงขาดแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม รวมถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการด้วยตัวเอง หรือการที่ชุมชนเป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว โดยเฉพาะในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวที่ทำให้ชุมชนมีมุมมองในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างครอบคลุมในมิติต่างๆ สามารถสร้างกลไกการบริหารจัดการได้อย่างเหมาะสม และสามารถจัดการฐานทรัพยากรชุมชนที่เป็นพื้นฐานของการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

แนวคิดการมีส่วนร่วม

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงมีพื้นฐานสำคัญมาจากการดำเนินงานวิจัย โดยการวิจัยในครั้งนั้นทำให้ชุมชนสามารถจัดการการท่องเที่ยวได้อย่างเหมาะสม โดยมีคนในชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบว่าคนในชุมชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น เช่น การประกอบกิจการด้านการบริการการท่องเที่ยว การให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยว และด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนั้นยังมีองค์กรต่างๆ ทั้งเอกชน และหน่วยงานรัฐที่เข้ามาสัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มต่างๆ เพื่อให้ทีมวิจัยชุมชนแม่กลางหลวงได้รับข้อมูลที่หลากหลาย สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจที่สำคัญของการพัฒนาในทุกระดับตั้งแต่องค์กรชุมชนในชุมชนเล็กๆ ในชนบทจนถึงการพัฒนาในระดับประเทศที่ต้องใช้มติของประชาชนในการจัดการและแก้ไขปัญหา ร่วมกันกระบวนการมีส่วนร่วมก่อให้เกิดพลังของทุกฝ่ายในการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันรับผลตอบแทนที่ได้จากการทำงานร่วมกัน ผลจากการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่มีประสิทธิภาพ

แนวคิดการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปมีความหมายกว้างๆ หมายถึง การที่บุคคลพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการควบคุมการใช้และกระจายทรัพยากรตลอดจนปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม การมีส่วนร่วมยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาการรับรู้ สติปัญญา และความสามารถในการตัดสินใจ กำหนดชีวิตตนเอง ดังนั้น การมีส่วนร่วมของจึงเป็นทั้งวิธีการ (Means) และเป้าหมาย (Ends) ในเวลาเดียวกัน (ปรีชา วงศ์ทิพย์. 2555: 76-77.)

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา (2546: 1-3) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมว่าเป็นการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสทั้งในรูปของส่วนบุคคลหรือกลุ่มให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรม โดยจะต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ ไม่หวังสิ่งตอบแทนจากการเข้าร่วม รวมถึงต้องสอดคล้องกับความจำเป็น ความต้องการ และสอดคล้องกับวัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ โดยได้แบ่งลักษณะของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมเป็นการเข้าไปได้รับอำนาจในการที่จะคิด ทำมากขึ้น ไม่ว่าจะในด้านการเมืองหรืออำนาจในการตัดสินใจที่จะดำเนินการใดๆ
2. การมีส่วนร่วมเป็นการร่วมกันอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค และมีการเท่าเทียมกัน มีส่วนร่วมอย่างเข้มแข็ง (Active) มิใช่มีส่วนร่วมอย่างเฉื่อยชา (Passive)
3. การมีส่วนร่วมจะต้องได้มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นแรกของกระบวนการไปจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ
4. การมีส่วนร่วมมักเป็นเรื่องที่ผู้ด้อยโอกาสขอแบ่งอำนาจจากผู้มีอำนาจเหนือกว่าเพื่อปรับปรุงชีวิตตนเองให้ดีขึ้น

จากความหมายของการมีส่วนร่วมที่กล่าวถึงข้างต้นพบว่าหลักสำคัญของการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนได้เน้นความสำคัญในเชิงกระบวนการที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานทั้งกระบวนการ ซึ่งได้มีผู้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการ และขั้นตอนในการมีส่วนร่วมที่หลากหลาย ดังเช่น เสน่ห์ จามริก (2540: 20.) ได้กล่าวถึงการเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยเน้นให้ประชาชนเป็นผู้คิดค้นปัญหาจนกระทั่งสามารถประเมินแนวทางการดำเนินงานที่เหมาะสมของตนเองได้ แบ่งเป็น 5 ขั้นตอน 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหา 2) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหาร่วมในการวิเคราะห์ถึงสาเหตุ ที่มาของปัญหา 3) การมีส่วนร่วมในการเลือกวิธีการ วางแผนร่วมกันในการแก้ปัญหา 4) มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผน 5) มีส่วนร่วมในการประเมินผล วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค และปัจจัยที่มีส่วนทำให้เกิดความสำเร็จ

เช่นเดียวกับ นเรศ สงเคราะห์สุข (2538: 10) ที่ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในลักษณะที่เป็นกระบวนการพัฒนาตั้งแต่ต้นจนสิ้นสุด ประกอบไปด้วย กระบวนการการวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การบริหารจัดการ การติดตามและประเมินผลตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น โดยการที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานนอกจากจะทำให้สามารถหาแนวทางในการพัฒนา หรือการแก้ปัญหาของชุมชนที่เหมาะสมอย่างแท้จริงแล้ว ยังช่วยทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ เกิดความรัก ความหวงแหน และความรับผิดชอบต่อชุมชนของตน ไม่เพียงเท่านั้น การมีส่วนร่วมยังเกิดการเรียนรู้วิธีการทำงานอันเป็นการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน เพื่อที่จะสามารถนำไปใช้พัฒนาในด้านอื่นๆ ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (CBT. Community - Based Tourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งแตกต่างจากการท่องเที่ยวโดยทั่วไป เนื่องจากการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนไม่เพียงคำนึงถึงเฉพาะผลประโยชน์ด้านมูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่ยังคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน รวมถึงความยั่งยืนของทรัพยากรในด้านต่างๆ ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้กลายเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่เริ่มมีความแพร่หลายมากขึ้นในปัจจุบัน

ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

“การท่องเที่ยวโดยชุมชน” หมายถึง ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยว บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากร และเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืน สู้คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ”

หลักการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

หลักการสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต

5. มีความยั่งยืนในด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์ และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

องค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ 4 ด้าน ได้แก่

1. ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ประกอบด้วย
 - ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์
 - มีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน
 - ชุมชนมีวัฒนธรรม ประเพณีที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น
2. องค์กรชุมชน
 - ชุมชนมีระดับสังคมที่เข้าใจกัน
 - มีปราชญ์ หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่างๆ หลากหลาย
 - ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของ และเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา
3. การจัดการ
 - มีกฎ กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว
 - มีองค์กร กลไกในการทำงาน เพื่อจัดการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวม
 - มีการกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรม
 - มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ของชุมชน
4. การเรียนรู้
 - ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่แตกต่าง
 - มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน
 - สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าปัจจุบันการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับ และได้รับการนำไปใช้เพื่อการพัฒนาชุมชนในพื้นที่ต่างๆ อย่างแพร่หลายมากขึ้น ไม่เพียงแต่ชุมชนต่างๆ ที่ได้นำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในชุมชนเท่านั้น ยังรวมไปถึงหน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ที่ได้เล็งเห็นถึงประโยชน์ของการพัฒนาชุมชนโดยใช้แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกับชุมชนในหลายรูปแบบ

การวิจัยเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนถือเป็นกระบวนการหนึ่งที่ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายในแต่ละพื้นที่ เนื่องมาจากเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนสามารถแสวงหาคำตอบในประเด็นต่างๆ รวมถึงสามารถพัฒนาชุมชนได้ตามเป้าหมายที่ชุมชนต้องการอย่างแท้จริง โดยเฉพาะการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านการวิจัยเพื่อท้องถิ่นซึ่งเป็นกระบวนการที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการตั้งแต่ต้นทางไปจนถึงปลายทางของการวิจัย

ในส่วนนี้จะกล่าวถึงเนื้อหาบางส่วนของ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” โดยสินธุ์ สโรบล และคณะ ประกอบกับเนื้อหาในบทนี้ เนื่องจากการเป็นการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงมุมมองต่างๆ ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติต่างๆ อย่างรอบด้าน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ได้ชัดเจนมากขึ้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชน [Community-Based Tourism: CBT]*

สินธุ์ สโรบล** และคณะ***

แนวคิดหลักในการบริหารงานวิจัย

การส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการจัดบริหารจัดการ (Community-based Tourism หรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “Host Management”) ในช่วง ๒ ทศวรรษที่ผ่านมาได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว และในอนาคตมีแนวโน้มที่จะเติบโตขึ้นเป็นเครือข่ายมากขึ้นทั้งนี้รูปแบบของการจัดการโดยชุมชนถูกคาดหวังว่าเป็นวิธีการจัดการท่องเที่ยวแบบหนึ่งที่มีศักยภาพ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งทรัพยากรการท่องเที่ยวในตัวเอง ในขณะเดียวกันก็เกิดประโยชน์แก่เศรษฐกิจชุมชนของคนในท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งด้วย นอกจากนี้ หากมองในด้านของการตลาดด้วยแล้วปรากฏว่าตลาดของการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังเป็นกลุ่มเฉพาะ และบ่อยครั้งคำว่า “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (Community-Based Tourism) หรือ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (Ecotourism) หรือ “การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์” (Conservation tourism) และการเรียกชื่ออื่นในลักษณะคล้ายกัน ได้ถูกนำมาใช้เป็นเพียงสื่อการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อส่งเสริมภาพพจน์ของการท่องเที่ยว แต่ในทางตรงกันข้ามกลับส่งผลกระทบต่อฐานทรัพยากรสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมประเพณีของคนในท้องถิ่น

สำหรับประเทศไทยแล้ว ตั้งแต่เริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑-๙ อาจกล่าวได้ว่า อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวถือว่าเป็นแหล่งรายได้หลักที่สำคัญส่วนหนึ่งของประเทศ อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากร สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของประเทศ อันเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก และหากพิจารณาถึงองค์ความรู้ทางด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนรวมทั้งกระบวนการบริหารจัดการแล้ว พบว่าหน่วยงานภาครัฐ เอกชน รวมทั้งผู้ประกอบการที่ให้การสนับสนุนและใช้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าว กลับยังมีความไม่ชัดเจนในด้านแนวความคิดและหลักการ วิธีการและกระบวนการ รวมทั้งการบริหารจัดการฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวและการกระจายผลประโยชน์ให้ชุมชนท้องถิ่น จากความสำคัญดังกล่าวสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงได้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยและ

* ข้อความบางส่วนมาจากหนังสือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ” จัดพิมพ์โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) สำนักงานภาค - กรกฎาคม 2546

** ผู้ประสานงาน สกว. สำนักงานภาค

*** สุภาวดี ทรวงพรพาณิชย์, อนงค์นาฏ บัญญาใหญ่ และ เบญจวรรณ วงศ์คำ --- เครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

พัฒนาเพื่อสร้างทางเลือกให้กับระบบการท่องเที่ยวแนวใหม่ที่แตกต่างจากเดิม โดยเน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในรูปแบบของ“การท่องเที่ยวโดยชุมชน” โดยมุ่งพัฒนาให้ “คนในชุมชน” เป็นหัวใจสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวและไม่เพียงแต่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่ได้เน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ ผู้ให้บริการ โดยใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อนำไปสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติโดยให้มีความสอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมรวมทั้งการเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนในอนาคต ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่างานวิจัยและพัฒนาที่ดำเนินงานมาตลอด 3-4 ปีที่ผ่านมาเป็นการวางรากฐานความรู้และประสบการณ์ที่หน่วยงานด้านนโยบายการท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเชื่อมโยงและนำไปสู่การสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวของประเทศได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ องค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้ปี ๒๕๔๕ เป็นปีสากลแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งคณะกรรมการของสหประชาชาติได้เรียกร้องให้องค์กรระหว่างประเทศ รัฐบาล และภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมส่งเสริมและสนับสนุนปีสากลแห่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งประเทศไทยโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้กำหนดนโยบายและแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางดังกล่าวให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร เพื่อนำไปสู่การท่องเที่ยวที่ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สังคม และวัฒนธรรมอย่างสมดุลมากขึ้น นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ด้านการจัดการท่องเที่ยว การจัดการรายได้ และการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวสู่คนทุกกลุ่มในชุมชนอย่างเป็นธรรม ดังนั้น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จึงให้การสนับสนุนงานวิจัยเพื่อเป็นการยกระดับ “การท่องเที่ยวโดยชุมชน” ในมิติของ “การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน” ให้เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่จะสอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงด้านการท่องเที่ยวของโลกดังกล่าว

การท่องเที่ยวโดยชุมชน : ฐานคิดจากงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

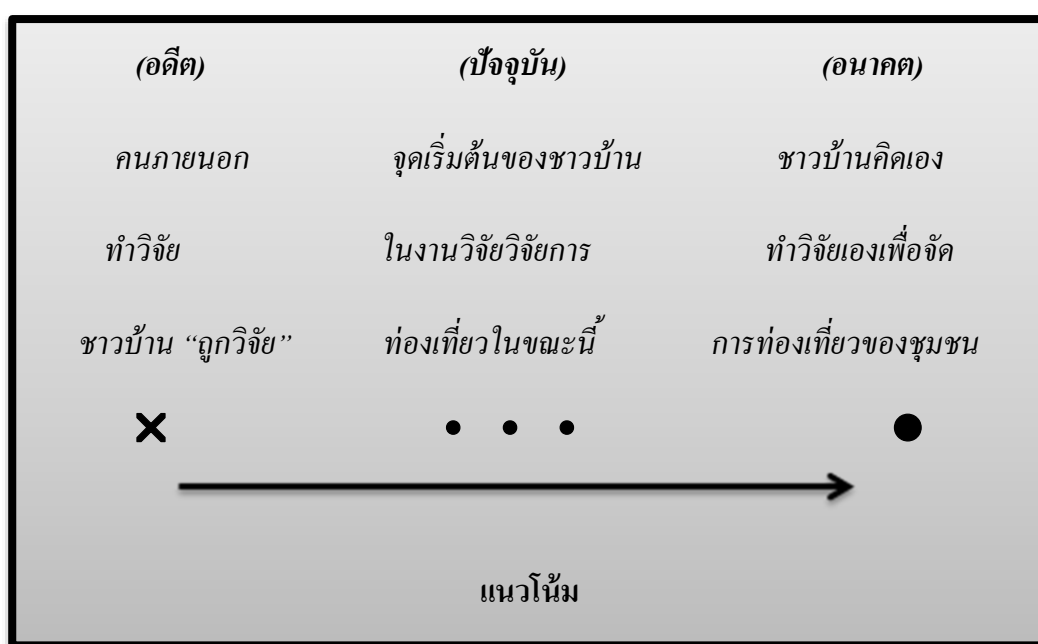
กระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืนของโลก เมื่อครั้งมีการประชุมสุดยอดสิ่งแวดล้อมโลก หรือ “Earth Summit” เมื่อปี 2535 ที่ เมืองริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล มีส่วนผลักดันให้เกิดกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ประการ ประกอบด้วย (1). กระแสความต้องการการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ (2). กระแสความต้องการของตลาดการท่องเที่ยวในด้านการศึกษาเรียนรู้และ (3). กระแสความต้องการพัฒนาคน จากกระแสการพัฒนาทั้ง 3 ประการดังกล่าวมีผลต่อการปรับตัวของระบบการท่องเที่ยวและระบบการจัดการท่องเที่ยวในการหาการท่องเที่ยวทางเลือกใหม่ (Alternative Tourism) เพื่อตอบสนองต่อความต้องการและทดแทนการท่องเที่ยวตามประเพณีนิยม (Conventional Tourism) แบบเดิมๆที่เคยปฏิบัติกันมา ดังนั้นแนวคิดในการนำเสนอการท่องเที่ยวอันเป็นทางเลือกใหม่นี้จึงมีชื่อเรียกอย่างหลากหลายเช่น Green Tourism, Bio Tourism, Sustainable Tourism, Conservation Tourism, Responsible Tourism และการจัดการท่องเที่ยวที่นิยมและแพร่หลายที่สุด

ในเวลานี้และมีนัยยะเชิงความหมายที่เข้าใกล้กับการท่องเที่ยวโดยชุมชนมากที่สุดคือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) และบางครั้งอาจเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน (Community-based Ecotourism)” ซึ่งโดยภาพรวมแล้วการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นคำที่ใช้เรียกการท่องเที่ยวธรรมชาติเป็นหลัก แต่ในการอ้างอิงอย่างเป็นทางการยังไม่มีชื่อภาษาไทย บางครั้งก็เรียกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงศึกษาระบบนิเวศ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมแวดล้อม การท่องเที่ยวเพื่อการอนุรักษ์ นิเวศสัญจร นิเวศท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้การปรับตัวขององค์กรและชุมชนที่ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวในประเทศไทยจึงอนุโลมให้มีการเรียก “Ecotourism” ว่าหมายถึง “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ”

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสท้องถิ่นนิยม ที่มุ่งเน้นให้มีการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนท้องถิ่น ดังจะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ในมาตรา 46 และมาตรา 56 ที่ได้กล่าวถึงการให้สิทธิชุมชนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน มีการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและการตัดสินใจในการท้องถิ่นตาม มาตรา 78 รวมทั้งกระแสการเรียกร้องของชุมชนท้องถิ่นท่ามกลางแนวคิดการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น เครือข่ายการเรียนรู้และประสานงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค จึงให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของตนเองตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญและกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลกดังกล่าว ทั้งนี้ได้ประมวลนิยามและให้ความหมายเชิงปฏิบัติการของการท่องเที่ยวโดยชุมชน [Community-based Tourism] ว่าหมายถึง **“ทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามำกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆไม่ว่า ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถและบทบาทที่สำคัญในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน และมุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น โดยคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ”** ทั้งนี้ความหมายเชิงปฏิบัติการดังกล่าวได้ถูกเขียนขึ้นภายใต้ข้อสรุปที่เกิดจากการดำเนินงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชุมชน และเพื่อชุมชน อันเป็นความพยายามของชุมชนเองที่จะสร้างอัตลักษณ์ด้านการท่องเที่ยว (Tourism identity) ให้กับพื้นที่ทางสังคมของชุมชนที่ถูกท่องเที่ยว

สกว. สำนักงานภาคได้ตั้งคำถามว่า **“ทำอย่างไรจะให้ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน?”** (ปี2541) ดังนั้นจึงเป็นโจทย์วิจัยของคณะทำงานที่จะต้องแสวงหาวิธีการสนับสนุนการสร้างองค์ความรู้ในมิติต่างๆและเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชนโดยใช้**“การวิจัยเป็นเครื่องมือ”**เพื่อการบูรณาการในระดับชุมชนหรือพื้นที่ (Community/Area-Based Approach) ซึ่งเป็นแนวทางใหม่ที่เรียกได้ว่าเป็นการทำงานแบบ **“ฐานรากขึ้นสู่ข้างบน”** อย่างแท้จริงเพราะโจทย์ของการ

ทำงานวิจัยและพัฒนาไม่ได้เกิดวางไว้ก่อนเช่นเดิม แต่เป็นการพัฒนาโจทย์วิจัยที่มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งนี้เพื่อให้งานวิจัยที่เกิดขึ้นเป็นงานเชิงปฏิบัติการของชุมชนเป็นประโยชน์ต่อชุมชนในตัวกระบวนการเองโดยไม่ต้องไถ่ถามว่าใครจะได้อะไรจากงานวิจัยนี้และทั้งกระบวนการอาจเรียกรวมได้ว่าเป็น“กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน” โดยผ่านกระบวนการวิจัย ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันผ่านโครงการวิจัยการท่องเที่ยวโดยชุมชน จึงถือได้ว่า เป็นทางเลือกหนึ่งที่ชุมชนจะแสวงหาองค์ความรู้ของตนเองเพื่อเป้าหมายในการเข้าไปช่วยจัดการกับสภาพของปัญหาด้านทรัพยากร ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและการฟื้นฟูวัฒนธรรมของชุมชนที่เคยมีมาตั้งแต่อดีต และในปัจจุบันได้ถูกมองข้ามและเปลี่ยนแปลงไป จากการดำเนินงานที่ผ่านมา 3-4ปี พบว่าการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยของชาวบ้านมีหลายระดับตามความเข้มข้น (รูปที่ 1) ตั้งแต่การเป็นผู้ “ถูกวิจัย” (ปลายซ้ายสุด) ซึ่งเป็นภาพในอดีตไปจนถึงการคิดงานวิจัยเอง ทำงานวิจัยเองได้ (ปลายขวาสุด) ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในอนาคต แต่ในปัจจุบันรูปธรรมชัดเจนที่มักพบคือจุดที่อยู่ระหว่างปลายทั้งสอง กล่าวคือชาวบ้าน “ร่วม” เป็นผู้วิจัย “ร่วม” ตัดสินใจในกระบวนการวิจัย เลือกวิธีการแก้ปัญหาของตนเอง โดยยังต้องมีคนภายนอกช่วยเหลืออยู่บางส่วน อย่างไรก็ตามทิศสถานภาพนี้ควรจะเคลื่อนไปทางขวาเรื่อยๆ เมื่อชาวบ้านมีประสบการณ์และความชำนาญมากขึ้น

เส้นทางการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวิจัยการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรของชุมชน (ปรับปรุงจาก
ปิยะวัติ บุญ-หลงและคณะ, การวิจัยเพื่อท้องถิ่น, 2543)

ปัจจุบันการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นแนวทางหนึ่งที่ได้รับการนำไปใช้ในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนต่างๆ โดยถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นในมิติที่หลากหลายทั้งการอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงเป็นการสร้างพื้นที่ให้คนในชุมชนท้องถิ่นนำเสนออัตลักษณ์ และองค์ความรู้ของชุมชนสู่บุคคลภายนอก รวมถึงยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดรายได้แก่คนในชุมชนบนแนวทางที่เกิดจากองค์ความรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บุษบา สิทธิการ และคณะ (2545) ศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อศึกษาสถานการณ์ปัจจุบันของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านแม่กลางหลวงที่ได้ดำเนินการมาแล้วระยะหนึ่ง โดยเน้นการศึกษาผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงรูปแบบกิจกรรม และบทบาทการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังได้ทำการค้นหาศักยภาพ และองค์ความรู้ชุมชนแม่กลางหลวงที่นำมาใช้ในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสมกับชุมชนแม่กลางหลวง โดยมีทีมวิจัยเป็นคนในชุมชนแม่กลางหลวง และชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ ชุมชนอ่างกาน้อย หนองหล่ม และผาหมอน

จากการศึกษาทำให้พบว่าชุมชนต่างๆ ในพื้นที่มีศักยภาพและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน โดยในส่วนของบ้านแม่กลางหลวง พบว่า ชุมชนมีโอกาสในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนค่อนข้างสูง เนื่องจากมีบริษัทเอกชนเข้ามาตั้งอยู่ภายในพื้นที่ทำให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมาแล้วระยะหนึ่ง โดยต้นทุนด้านการท่องเที่ยวสำคัญของชุมชน ได้แก่ ความสวยงามของธรรมชาติ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน เช่น น้ำตก นาขั้นบันได การปลูกพืชผัก และดอกไม้เมืองหนาว เป็นต้น ส่วนจุดอ่อนของการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชน ได้แก่ การขาดความรู้ ทักษะในการบริหารจัดการการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการตลาด และการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว

ส่วนรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนแม่กลางหลวง ประกอบด้วย กิจกรรมการท่องเที่ยวชมพิพิธภัณฑสถานบ้านที่มีวิถีชีวิตของคนในชุมชนเป็นจุดเด่น นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน และการบริการอาหาร เครื่องดื่มให้นักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านโดยตรง และนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวผ่านการนำเที่ยวของบริษัททัวร์ที่ใช้หมู่บ้านเป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งการดำเนินงานวิจัยในครั้งนั้นถือเป็นพื้นฐานสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนแม่กลางหลวงที่ชุมชนยังคงดำเนินการจัดการท่องเที่ยวสืบต่อมาในปัจจุบัน

บทที่ 3

กระบวนการดำเนินงาน

โครงการ “กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านแม่กลางหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษาสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง รวมถึงวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง เพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการวิจัยในครั้งนี้มีรายละเอียดการดำเนินงาน ดังนี้

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้การสำรวจ การสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และการประชุมกลุ่มย่อยเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ปัจจัย และเงื่อนไขของผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชน และวิเคราะห์หาแนวทางในการสร้างกลไกการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เหมาะสม รวมถึงนำแนวทางการจัดการผลกระทบมาทดลองปฏิบัติจริง โดยมีการรายงานผลการดำเนินงานวิจัยในรูปแบบการเขียนรายงานเชิงพรรณนา

เครื่องมือการวิจัย

- การสำรวจ (Observation)
- การบันทึกข้อมูล (Record)
- การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth)
- การอภิปรายกลุ่มย่อย (Focus group discussion)
- การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation)
- การทดลองปฏิบัติ (Experimental)
- การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้ทำการเก็บข้อมูลสถานการณ์ ของชุมชน เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทั้งบวกและลบจากการท่องเที่ยวในมิติต่างๆ ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ

เช่น รายได้จากการท่องเที่ยว รายจ่าย และการนำเข้าสินค้าจากภายนอกชุมชน ระบบการจัดการการท่องเที่ยวในปัจจุบันทั้งในด้าน บ้านพัก การบริหารจัดการ การบริการต่างๆ เช่น มาตรฐานบ้านพัก มัคคุเทศก์ท้องถิ่น และการบริการ ข้อมูลนักท่องเที่ยวทั้งข้อมูลเชิงคุณภาพ และข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และบ้านแม่กลางหลวง ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยว รวมถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชนแม่กลางหลวง เพื่อค้นหาแนวทางในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว รวมถึงกลไกในการจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ

กลุ่มประชากร

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ทำการเก็บข้อมูลจากการสำรวจสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง คนในชุมชนแม่กลางหลวง ผู้ประกอบการในชุมชน ได้แก่ ผู้ประกอบการที่พัก ร้านอาหารชำ ร้านกาแฟ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทั้งใน และนอกชุมชน รวมถึงหน่วยงานที่ให้การสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่

พื้นที่วิจัย

บ้านแม่กลางหลวง หมู่ที่ 14 ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

ขั้นตอนการดำเนินงานวิจัย

- การเก็บข้อมูลสถานการณ์การท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง ประกอบด้วย
 1. ข้อมูลสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม
 2. ข้อมูลสถานการณ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 2.1. ข้อมูลการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินข้อมูลทรัพยากรน้ำ
 - 2.2. ศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชนและเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ “ผาดอกเสี้ยว”
 3. ค้นหาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ
 - 3.1. ศึกษาข้อมูลรายได้ (ที่พัก/โฮมสเตย์/มัคคุเทศก์ท้องถิ่น)
 - 3.2. ศึกษาการกระจายรายได้ ผลประโยชน์ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน
 - 3.3. ศึกษาข้อมูลรายจ่ายจากกรรไกรรายอาหาร
 4. ค้นหาข้อมูลด้านการจัดการการท่องเที่ยว
 - 4.1. ราคา
 - 4.2. มาตรฐานบ้านพัก
 - 4.3. การบริการ
 - 4.4. จำนวนนักท่องเที่ยว

- 4.5. ด้านกายภาพ / โครงสร้างบ้านพัก และการจัดภูมิทัศน์โดยรอบพื้นที่บ้านพัก
5. ค้นหาข้อมูลนักท่องเที่ยว
 - 5.1. ศึกษาข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยวและประเภทของนักท่องเที่ยว
 - 5.2. ศึกษาข้อมูลจำนวนนักท่องเที่ยว
 - 5.3. ข้อมูลเชิงคุณภาพของนักท่องเที่ยว
- เวทีวิเคราะห์สถานการณ์ ปัญหา ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในมิติต่างๆ
วิเคราะห์มิติทางสังคม วัฒนธรรม มิติทรัพยากรธรรมชาติ และระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อค้นหาปัจจัย เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง
- การศึกษาดูงานชุมชนที่มีระบบการจัดการรีสอร์ทชุมชนที่ประสบความสำเร็จ

รายละเอียดการดำเนินงาน

1. กิจกรรมประชุมชี้แจงทำความเข้าใจ และวางแผนการทำงานของทีมนักวิจัย

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

วันที่ 19 กันยายน 2557 ณ ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กลางหลวง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสร้างความเข้าใจแก่ทีมนักวิจัย ชาวบ้าน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการวิจัย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ทุ เชื้อสุจริตไพบูลย์
2. นายนันทน์ ภูผาอารณ์
3. นายสมศักดิ์ ศิริภูมิทอง
4. นายกาตี พนาลัยชิน
5. นางสาวศิริพร กิจจรรูชัย
6. นายก่อชิ เพชรไพรพนาวัลย์
7. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
8. นางวิไล กรรณิกา
9. นายวิทยา ดูพนาพรรษา
10. นายคำจัน ธรรมชาติไพโร
11. นายพาจะเชอ เผ่าศิริพนา

12. นายทองคำ ชุ่มทองสุข
13. นายบรรพต วนาลัยนิเวศน์
14. นายบุญเลิศ เกษมสุขพงศ์ไพร
15. นางสาวณัฐชา กรอบจิตมั่น
16. นางดวงใจ ชำนาญกิจพนา
17. นายสง่า สายชลศรีจินดา
18. นายกัมพล พนาไพรศิลป์
19. นายนพชัย เจริญไพรพนา
20. นายบุญรัตน์ ชีพเวียงไพร
21. นายวิโรจน์ พนขันธ์สันติ
22. นายวิญญา พิทักษ์ทศพร
23. นายดำรง สามารถศิลป์
24. นางสาวอนุชิตา กิจจรูญชัย
25. นายโยแสง กิจจรูญชัย
26. นายอำพล เด่นรัศมีอรุณ
27. นางกาญจนา พงศ์สิทธิ์ไพร
28. นางวิไลย อนุรักษ์พินัย
29. นางรัชณี ศุภลักษณ์พิทักษ์
30. นางแสงดาว ชำนาญกิจพนา

ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม

1. จัดเวทีประชุมที่มวิจัย คนในชุมชน และภาคีที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อชี้แจงการดำเนินงานวิจัย ในระยะที่ 1
2. แบ่งบทบาทหน้าที่ ผู้รับผิดชอบการเก็บข้อมูลตามหัวข้อ และประเด็นที่ได้ออกแบบงานวิจัย

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

การจัดเวทีชี้แจงโครงการวิจัยเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อบอกเล่าความเป็นมาของโครงการวิจัยให้แก่ที่มวิจัย รวมถึงคนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนทราบความเป็นมา วัตถุประสงค์ เป้าหมายของการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ รวมถึงยังเป็นเวทีที่ที่มวิจัยได้พูดคุยถึงแนวทางการทำงาน การแบ่งบทบาทหน้าที่ของที่มวิจัยเพื่อการเตรียมความพร้อมในการดำเนินกระบวนการวิจัยในครั้งนี้

2. กิจกรรมอบรมเครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

วันที่ 21 ตุลาคม 2557 ณ ห้องประชุมศูนย์พัฒนาโครงการหลวงอินทนนท์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อการเรียนรู้เครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
2. เพื่อฝึกทักษะการปฏิบัติการเก็บข้อมูลวิจัยให้แก่ทีมวิจัย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์
2. นายนิทัศน์ ภูผาอารณ์
3. นางสาวศิริพร กิจจรรูชัย
4. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
5. นายวิทยา ดุพนาหารรรษา
6. นายพาสะเชอ เผ่าศรีพนา
7. นางสาวณัฐชยา กรอบจิตมั่น
8. นางดวงใจ ชำนาญกิจพนา
9. นางสาวลักขณ์ พนาไพรศิลป์
10. นางสาวแสงพลอย กรรณิกา
11. นายนพชัย เจริญไพรพนา
12. นายกัมพล พนาไพรศิลป์
13. นางสมพร ไพรแดนสว่าง

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

1. กิจกรรมทบทวนตนเองในด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนแม่กลางหลวง
2. รับฟังการบรรยายแนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
3. เรียนรู้กระบวนการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น และเครื่องมือการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม
4. ฝึกปฏิบัติการเก็บข้อมูลด้วยเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วม
5. นำเสนอผลการฝึกปฏิบัติ
6. สรุปผลการดำเนินกิจกรรม

ผลการดำเนินกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมนี้ทำให้ทีมวิจัย และผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับความรู้และความเข้าใจแนวคิ
งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นทั้งในด้านกระบวนการ โดยเริ่มจากการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อทราบปัญหา หรือ
คำถามที่ชุมชนต้องการแสวงหาคำตอบ กระบวนการออกแบบโครงการวิจัย การดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย
โดยเฉพาะความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือการเก็บข้อมูลในกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เช่น เส้นเวลา ปฏิทิน
การเกษตร ปฏิทินประเพณีในรอบปี แผนที่รอบนอก แผนที่รอบใน ฯลฯ ซึ่งเป็นเครื่องมือการเก็บข้อมูล
แบบมีส่วนร่วมที่เน้นให้ผู้เก็บข้อมูล และผู้ที่เป็นแหล่งข้อมูลในการดำเนินการเก็บข้อมูลมีปฏิสัมพันธ์ใน
ระหว่างการทำงาน ผ่านการปฏิบัติ และการคิดวิเคราะห์ โดยกิจกรรมนี้ทีมวิจัย และผู้เข้าร่วมกิจกรรม
ยังได้ทำการฝึกวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชน แบ่งกลุ่มฝึกการใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลวิจัยซึ่งทำให้
ผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้รับการพัฒนาทักษะการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้

3. กิจกรรมเก็บข้อมูลสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

เดือนเมษายนถึงพฤษภาคม 2558 ณ บ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทราบข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินในประเด็นประเด็นการใช้ประโยชน์ด้าน
การเกษตร และด้านการท่องเที่ยว
2. เพื่อทราบปริมาณการใช้น้ำของชุมชน รวมถึงทราบระบบการจัดการน้ำในชุมชน
3. เพื่อสำรวจการใช้ทรัพยากรป่าไม้ของคนในชุมชนในบริเวณเส้นทางท่องเที่ยว โดยเฉพาะด้าน
ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากป่า และปริมาณการใช้ฟันในครัวเรือน
4. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการท่องเที่ยว

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายคำจัน ธรรมชาติไพโร
2. นายวิทยา ดุพนาธรรมชาติ
3. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
4. นางสาวศิริพร กิจเจริญชัย
5. นายบุญเลิศ เกษมสุขพงศ์ไพโร
6. นายสง่า สายชลศรีจินดา

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวางแผน และแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้ดำเนินงาน
2. นัดหมายวัน เวลาในการเก็บข้อมูลผู้ดำเนินการเก็บข้อมูล และประสานงานกับผู้ให้ข้อมูล
3. เก็บข้อมูลในพื้นที่ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเป็น
 - สํารวจข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน และการใช้ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน
 - เก็บข้อมูลจากเอกสาร แผนที่ สถิติที่มีการสำรวจ เช่น ข้อมูลแผนพัฒนาหมู่บ้าน โฉนดที่ดิน และข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์จากหน่วยงานต่างๆ เช่น คุณภาพน้ำ เป็นต้น
 - สํารวจทรัพยากรธรรมชาติจากแผนที่ดาวเทียม
4. จัดบันทึกข้อมูล และบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องมือวิจัย เช่น แผนที่รอบใน
5. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติในเบื้องต้น

ผลการดำเนินกิจกรรม

การเก็บข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติบ้านแม่กลางหลวงแบ่งเป็นข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดินในประเด็นประเด็นการใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร และด้านการท่องเที่ยว ข้อมูลการใช้น้ำของชุมชน และระบบการจัดการน้ำในชุมชน ข้อมูลทรัพยากรป่าเพื่อการท่องเที่ยว ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากป่า และปริมาณการใช้พื้นที่ในครัวเรือนเพื่อวิเคราะห์ปัจจัย และเงื่อนไขของสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวในชุมชน จากการเก็บข้อมูลทำให้ทีมวิจัยทราบข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชนในด้านต่างๆ ได้แก่ สัดส่วนการใช้ประโยชน์จากที่ดิน กิจกรรมการใช้ประโยชน์ในที่ดิน ข้อมูลแหล่งน้ำในชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในวิถีชีวิต และการท่องเที่ยว รวมถึงการวิเคราะห์สถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรของคนในชุมชน ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเบื้องต้น เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลกระทบของการท่องเที่ยวในเชิงลึก และแนวทางการลดผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนต่อไป

4. กิจกรรมศึกษาสถานการณ์ด้านสังคม และวัฒนธรรม

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

เมษายนถึงพฤษภาคม 2558 ณ บ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ด้านวัฒนธรรมในชุมชน เช่น วิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ ธีรสุจริตไพบูลย์
2. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
3. นายพาจะเชอ เผ่าศรีพนา
4. นายทองคำ ชุ่มทองสุข

ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม

1. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวางแผน และแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้ดำเนินงาน
2. นัดหมายวัน เวลาในการเก็บข้อมูลผู้ดำเนินการเก็บข้อมูล และประสานงานกับผู้ให้ข้อมูล
3. เก็บข้อมูลในพื้นที่ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งเป็น
 - สํารวจข้อมูลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ดิน และการใช้ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน
 - เก็บข้อมูลจากเอกสาร แผนที่ สถิติที่มีการสำรวจ เช่น ข้อมูลแผนพัฒนาหมู่บ้าน โฉนดที่ดิน และข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์จากหน่วยงานต่างๆ เช่น คุณภาพน้ำ เป็นต้น
 - สํารวจทรัพยากรธรรมชาติจากแผนที่ดาวเทียม
4. จัดบันทึกข้อมูล และบันทึกข้อมูลด้วยเครื่องมือวิจัย เช่น แผนที่รอบใน
5. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อการวิเคราะห์ข้อมูลผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติเบื้องต้น

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

กิจกรรมการศึกษาสถานการณ์สังคม และวัฒนธรรม เป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลสถานการณ์ด้านวัฒนธรรมในชุมชนที่มิวิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานด้านวัฒนธรรมของชุมชน โดยเน้นการเก็บข้อมูลประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่นแบบชาวปกากะญอบ้านแม่กลางหลวง ทำให้ทีมวิจัยได้รับข้อมูลสถานการณ์ของชุมชนในด้านประเพณี พิธีกรรม การเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมในชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการนำไปสู่การจัดเวทีวิเคราะห์ปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบของด้านสังคม และวัฒนธรรมของชุมชน

5. กิจกรรมเวทีวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

วันที่ 5 มิถุนายน 2558 ณ ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการลดผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงในเบื้องต้น

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์
2. นายพงษ์ทุ เชื้อสุจริตไพบุลย์
3. นายนิทัศน์ ภูผาอารณ์
4. นางสาวศิริพร กิจเจริญชัย
5. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
6. นายวิทยา ดุพนาหารรักษา
7. นายพจจะเชอ เผ่าศิรีพนา
8. นายทองคำ ชุมทองสุข
9. นางสาวณัฐชา กรอบจิตมั่น
10. นางดวงใจ ชำนาญกิจพนา
11. นายกัมพล พนาไพรศิลป์
12. นายโยส่ กิจเจริญชัย
13. นายจอลาคา สันธานดำรง
14. นายภูโย เกสรเสาวคนธ์
15. นายเหน่กา พฤษาณิมพลี
16. นางสาวนัยนา เชื้อสุจริตไพบุลย์
17. นางสาวสายพิน รักศรีบัวตอง
18. นางสาวพรทิรา อนุรักษ์พินัย

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

1. นำเสนอข้อมูลวัฒนธรรมที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย
2. แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อวิเคราะห์สถานการณ์วัฒนธรรมชุมชน
3. ตัวแทนของแต่ละกลุ่มนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์สถานการณ์วัฒนธรรมชุมชน เพื่อทราบผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรมของชุมชนแม่กลางหลวง
4. ระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหาแนวทางในการลดผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม
5. สรุปการดำเนินกิจกรรม

ผลการดำเนินกิจกรรม

การจัดเวทีวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์ การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม เป็นการนำข้อมูลด้านวัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงที่รับจากการดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมา นำเสนอแก่ทีมวิจัย และคนในชุมชน เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรม และร่วมกันวิเคราะห์แนวทางการลดผลกระทบด้านสังคม และวัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงในปัจจุบัน กิจกรรมนี้ทำให้ทีมวิจัยได้ทราบปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนแม่กลางหลวง และแนวทางในการลดผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงสังคม วัฒนธรรมในชุมชน เพื่อเป็นองค์ความรู้พื้นฐานเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างกลไกการลดผลกระทบวัฒนธรรมชุมชนจากการท่องเที่ยวต่อไป

6. กิจกรรมค้นหาข้อมูลด้านเศรษฐกิจ

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

เดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม 2558 ณ บ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาข้อมูลรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน (ที่พัก/โฮมสเตย์/มัคคุเทศก์ท้องถิ่น)
2. เพื่อศึกษาและรวบรวมข้อมูลรายจ่ายจากการซื้อสินค้าจากกรรไกรขายอาหาร

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นางดวงใจ ชำนาญกิจพนา
2. นางวิไล กรรณิกา
3. นางสาวลักขณ์ พนาไพรศิลป์
4. นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวางแผน และแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้ดำเนินงาน
2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง
 - เก็บข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้แบบสอบถามจากกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นคนในชุมชนแม่กลางหลวง
 - สัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านขายของชำ และผู้ประกอบการที่พักในชุมชน
 - รวบรวมข้อมูลเอกสาร บันทึกต่างๆ ในประเด็นรายได้จากการท่องเที่ยว
3. บันทึกข้อมูล

4. วิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเพื่อได้รับข้อมูลการกระจายรายได้ชุมชนแม่กลางหลวงในเบื้องต้น
5. สรุปข้อมูลวิจัย

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

การศึกษาข้อมูลด้านเศรษฐกิจเพื่อศึกษาข้อมูลรายได้จากธุรกิจการท่องเที่ยวในชุมชน เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเศรษฐกิจชุมชนแม่กลางหลวงในมิติต่างๆ ทั้งข้อมูลรายรับ รายจ่ายของคนในชุมชน ข้อมูลเศรษฐกิจของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น รายได้ของผู้ประกอบการที่พัก โฮมสเตย์ นักสื่อความหมายท้องถิ่น ฯลฯ โดยข้อมูลที่ได้รับจะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์สัดส่วนรายได้จากการท่องเที่ยว และการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงต่อไป

7. กิจกรรมค้นหาข้อมูลด้านการจัดการการท่องเที่ยว

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน 2558 ณ บ้านแม่กลางหลวง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับบ้านพักของผู้ประกอบการแต่ละรายในชุมชน
2. เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูล รวมถึงประเมินความสามารถของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ศักดิ์ วนาลักษณ์เวศน์
2. นายนิทัศน์ ภูผาอาวรณ์
3. นางสาวณัฐชยา กรอบจิตมั่น
4. นางสาวศิริพร กิจจรรณชัย

ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม

1. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวางแผน และแบ่งบทบาทหน้าที่ผู้ดำเนินงาน
2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง
 - เก็บข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนโดยใช้แบบสอบถาม และการสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นคนในชุมชนแม่กลางหลวง
 - สัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านขายของชำ และผู้ประกอบการที่พักในชุมชน
3. รวบรวมข้อมูลเอกสาร บันทึกต่างๆ ในประเด็นรายได้จากการท่องเที่ยวของคนในชุมชน

4. จัดบันทึกข้อมูล
5. วิเคราะห์การกระจายรายได้ชุมชนแม่กลางหลวงในเบื้องต้น

ผลการดำเนินกิจกรรม

การสำรวจข้อมูลด้านการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง ตั้งแต่ระบบการบริหารจัดการ โปรแกรมการท่องเที่ยว ผู้ดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว ข้อมูลเกี่ยวกับบ้านพักของผู้ประกอบการแต่ละรายในชุมชน จากการทำงานทำให้ทีมวิจัยได้ทราบสถานการณ์ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง การขยายตัวของธุรกิจการท่องเที่ยว โดยเฉพาะการขยายตัวของธุรกิจบ้านพักในชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ระบบการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในปัจจุบัน

8. กิจกรรมค้นหาข้อมูลนักท่องเที่ยว

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

ณ บ้านแม่กลางหลวง แหล่งท่องเที่ยว และหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ดอยอินทนนท์

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวง
2. เพื่อรวบรวมข้อมูลสถิตินักท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ และชุมชนแม่กลางหลวงในช่วงปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน
3. เพื่อสำรวจความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวจากการท่องเที่ยวในชุมชน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์
2. นางสาวณัฐชา กรอบจิตมั่น
3. นางสาวศิริพร กิจจรรูชัย
4. นายนิทัศน์ ภูผาอารณ์

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

1. ประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวางแผน แบ่งบทบาทหน้าที่ และประเด็นในการเก็บข้อมูล
2. ลงพื้นที่เก็บข้อมูลในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง พื้นที่อินทนนท์
 - เก็บข้อมูลนักท่องเที่ยวโดยใช้แบบสอบถาม เช่น ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว ปัจจัยที่เลือกเข้ามาท่องเที่ยวดอยอินทนนท์ การเข้าถึงข้อมูลท่องเที่ยว

- รวบรวมข้อมูลเอกสาร และบันทึกต่างๆ
- 3. จัดบันทึกข้อมูล
- 4. วิเคราะห์กลุ่มนักท่องเที่ยว และปัจจัยของการเข้ามาท่องเที่ยว
- 5. สรุปข้อมูลจากการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการดำเนินกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมนี้ทำให้ทีมวิจัยได้รับทราบข้อมูลนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่อินทนนท์ รวมถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวงในประเด็นต่างๆ ได้แก่ข้อมูลทั่วไปของนักท่องเที่ยว จำนวนนักท่องเที่ยว ข้อมูลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อที่พัก นักสื่อความหมายท้องถิ่น การบริการ และร้านค้าในชุมชน เพื่อเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์รูปแบบการท่องเที่ยว และขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชน

9. กิจกรรมสรุปบทเรียนการทำงานของทีมวิจัย

วัน/เวลา/สถานที่จัดกิจกรรม

วันที่ 6 พฤศจิกายน 2558 ณ ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสรุปบทเรียนจากการทำงานวิจัยระยะที่ 1
2. เพื่อวางแผนกิจกรรมในงานวิจัยระยะที่ 2

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. นายพงษ์ทุ เชื้อสุจริตไพบูลย์
2. นายนิทัศน์ ภูผาอาวรณ์
3. นางสาวศิริพร กิจเจริญชัย
4. นายก่อชิ เพชรไพรพนาวัลย์
5. นายเปล่งศักดิ์ ตั้งใจเจริญกุล
6. นางวิไล วรรณิกา
7. นายวิทยา ดุพนาหารรักษา
8. นายคำจัน ธรรมชาติไพโร
9. นายพาจะเชอ เผ่าศรีพนา
10. นายทองคำ ชุ่มทองสุข
11. นายบุญเลิศ เกษมสุขพงศ์ไพร

12. นางสาวณัฐชา กรอบจิตมั่น
13. นางดวงใจ ชำนาญกิจพนา
14. นายสง่า สายชลศรีจินดา
15. นายกัมพล พนาไพรศิลป์

ขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรม

1. จัดเวทีประชุมสรุปผลการดำเนินงานในระยะที่ 1
2. วิเคราะห์แนวทางในการจัดการผลกระทบด้านต่างๆ ของชุมชนในเบื้องต้น

ผลการดำเนินงานกิจกรรม

กิจกรรมนี้เป็นการสรุปข้อมูลที่ได้รับจากการดำเนินงานวิจัยในระยะที่ 1 เพื่อสร้างความเข้าใจข้อมูลวิจัยร่วมกันของทีมวิจัยรวมถึงได้นำข้อมูลที่ได้รับมาใช้เป็นพื้นฐานในการค้นหาแนวทางในการลดผลกระทบของชุมชนด้านต่างๆ ที่ได้ดำเนินการเก็บข้อมูล ได้แก่ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ ระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวซึ่งแนวทางดังกล่าวทีมวิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างกลไกระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเพื่อลดผลกระทบของชุมชนในงานวิจัยในระยะต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

1. ข้อมูลทั่วไปบ้านแม่กลางหลวง

บ้านแม่กลางหลวงเป็นชุมชนชาวปกาเกอะญอ ตั้งอยู่หมู่ที่ 17 ตำบลบ้านหลวง อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ชุมชนตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ 1,200 เมตร ป่าไม้โดยรอบมีลักษณะเป็นป่าผสมระหว่างป่าเบญจพรรณกับป่าดิบชื้น มีน้ำแม่กลางเป็นลำห้วยธรรมชาติที่ไหลผ่านชุมชน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 81 หลังคาเรือน จำนวนประชากร 310 คน อาชีพหลักของคนในชุมชน ได้แก่ เกษตรกรรม ทั้งการปลูกข้าว พืชเมืองหนาว กาแฟ เป็นต้น ด้วยชุมชนตั้งอยู่บนพื้นที่ลาดเชิงเขาเมื่อถึงฤดูกาลปลูกข้าวภายในชุมชนจึงเต็มไปด้วยทิวทัศน์ของทุ่งนาขั้นบันได ซึ่งเป็นเสน่ห์ของชุมชนแม่กลางหลวงที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนตลอดทั้งปี

บริเวณที่ตั้งของบ้านแม่กลางหลวงและชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงเรียกว่าแคว้น “มีกะคี” หมายถึงพื้นที่ที่ขุนน้ำอุดมสมบูรณ์ และเต็มไปด้วยความสุข โดยเมื่อราว 100 กว่าปีก่อน กลุ่มชาวปกาเกอะญอ และชาวมังจากจังหวัดตากได้ย้ายถิ่นฐานเพื่อหาพื้นที่ตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ และได้กระจายตัวตั้งถิ่นฐานไปตามที่ต่างๆ เช่นในเขตอำเภอแม่สะเรียง และอำเภอต่างๆ ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน เป็นต้น โดยบางส่วนได้เลือกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ ดอยอินทนนท์ในปัจจุบัน ซึ่งในขณะนั้นพื้นที่บริเวณนี้เป็นเขตปกครองของเจ้าเมืองลำพูน ซึ่งตามธรรมเนียม หากจะเข้ามาตั้งถิ่นฐานต้องซื้อที่ดินเพื่อให้สารภเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้อย่างถูกต้อง แต่ด้วยกลุ่มคนที่จะย้ายเข้ามาไม่มีทรัพย์สินหรือเงินทองติดตัวจึงได้นำช้างหางด้วนถวายแด่เจ้าเมืองลำพูนเพื่อแลกกับที่ดินสำหรับการตั้งถิ่นฐาน และได้ทำการบันทึกหลักฐานบนใบลานเพื่อแสดงหลักฐานการแลกเปลี่ยนในครั้งนั้น (ปัจจุบันหลักฐานใบลานได้สูญหายไปแล้ว)

“มีกะคี” ประกอบด้วย หย่อมบ้านขุนกลาง ผาหมอน หนองหล่ม แม่แอบ และหมู่ 17 ในปัจจุบัน ประกอบด้วยบ้านอ่างกาน้อย บ้านสบหาด และบ้านแม่กลางหลวง ซึ่งแต่ละชุมชนมีการตั้งหลักแหล่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน จากเรื่องราวที่เล่าสืบต่อกันมากล่าวว่าครอบครัวของนายลิเกอะโต๊ะ นายท่าพอพพ นายลิเก และนางหน่อเฮอพเป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ เมื่อปี พ.ศ. 2470 โดยย้ายถิ่นฐานมาจากบ้านขุนยะ ต่อมาในปี พ.ศ. 2472 ครอบครัวของนายละโพ นายก๊นู นายวะแจ และนายเหวเจ๊ะได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานยังบ้านอ่างกาน้อย และในปี พ.ศ. 2477 ครอบครัวของนายเปอะเหลอะเกอะได้อพยพมาจากบ้านแม่แอบมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตบ้านแม่กลางหลวงสืบต่อมา

ชาวปกาเกอะญอมีคำเรียกชื่อบ้าน หรือหมู่บ้านตามลักษณะทางกายภาพ หรือที่ตั้งของหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านที่มีชื่อลงท้ายด้วยคำว่า “คี” หมายถึงหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนขุนน้ำ หมู่บ้านที่มีชื่อลงท้ายด้วย

“ทะ” หรือ “ท่า” หมายถึง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่มีลำน้ำสองสายมาบรรจบกัน โดยบ้านแม่กลางหลวงคนในพื้นที่จะเรียกว่า “มี-กลา-โก๊ะ” หมายถึง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณลำน้ำกลาง โดยชื่อเรียกของหมู่บ้านนอกจากจะแสดงให้เห็นถึงภูมิประเทศของชุมชนแล้วยังสะท้อนความสัมพันธ์ของมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวปกาเกอะญอสืบต่อมาตั้งแต่อดีต

ปัจจุบัน ชุมชนแม่กลางหลวงและชุมชนใกล้เคียงต่างยังคงดำเนินชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติท่ามกลางแหล่งทรัพยากรที่หลากหลายบนดอยอินทนนท์ที่หล่อเลี้ยงผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ รวมถึงคนพื้นราบทั่วเขตอำเภอจอมทอง และพื้นที่ใกล้เคียง ชาวปกาเกอะญอเรียกดอยอินทนนท์ว่า “เก้อจ่อพะโต๊ะโซ” หมายถึง “ดอยหลวง” ดินแดนที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ อยู่สบาย และมีความสุข หรืออีกนัยหนึ่งมีความหมายที่แสดงถึงดินแดนแห่งความอุดมสมบูรณ์ สันติสุข และผู้คนดำรงอยู่อย่างรักสงบ” สอดคล้องกับคำที่เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ของตนว่า “ปกาเกอะญอ” ที่มีความหมายว่า “ผู้รักสันโดษ”

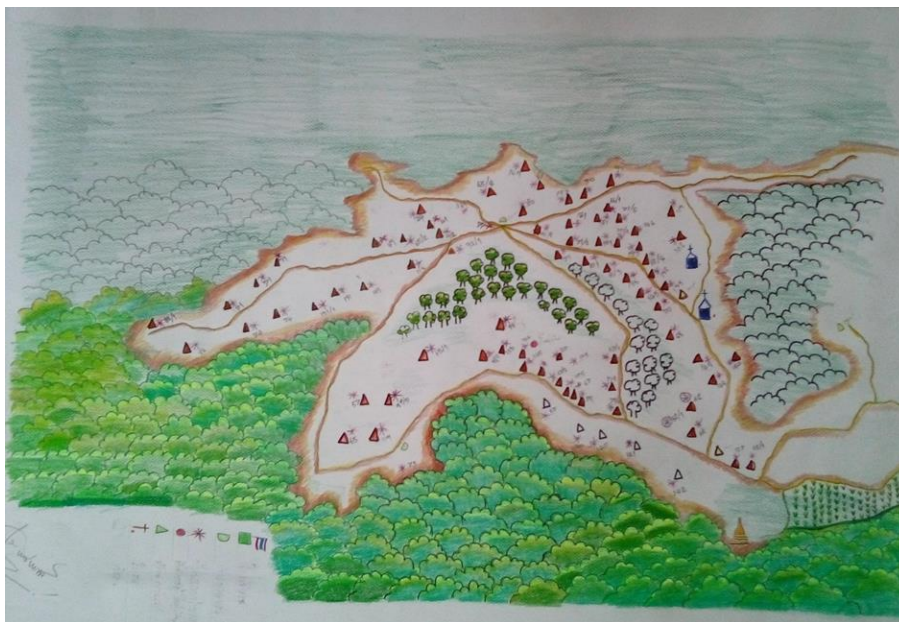
ปัจจุบันอาณาเขตของบ้านแม่กลางหลวงมีพื้นที่ติดกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านผาหมอน หมู่ที่ 8 โดยมีทางหลวงหมายเลข 1009 จอมทอง- ดอยอินทนนท์ชั้นระหว่างหมู่บ้าน
ทิศใต้	ติดต่อกับ บ้านแม่ปอน หมู่ที่ 15 (พื้นที่ป่า และดอยหัวเสือ)
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ บ้านขุนกลาง หมู่ที่ 7 (ชุมชนชาติพันธุ์ม้ง)
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ หมู่บ้านป่าแหม และบ้านแม่แอบ หมู่ที่ 6

การเดินทางสู่บ้านแม่กลางหลวงหากเดินทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1008 (เชียงใหม่-ฮอด) ก่อนถึงตัวอำเภอจอมทองจะพบแยกขวาขึ้นสู่ดอยอินทนนท์ (ทางหลวงจังหวัดหมายเลข 1009) เดินทางต่อไปจนถึง กม.ที่ 25-26 จะพบทางแยกซ้าย จากทางแยกเข้ามาอีกประมาณ 1 กิโลเมตรจะพบกับบ้านแม่กลางหลวง

กฎระเบียบชุมชน

- กฎระเบียบร่วมโดยยึดระเบียบองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำแม่กลาง ทำนาปีละครั้งเดียว ห้ามขายที่ทำกินให้กับบุคคลภายนอก
- กฎระเบียบของหมู่บ้านโดยยึดเอาประเพณีความเชื่อของแต่ละบ้านที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ผู้นำทางจิตวิญญาณและธรรมชาติ

ภาพที่ 1 แผนที่บ้านแมกลางหลวง

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแมกลางหลวง

จุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวชุมชนแมกลางหลวงเกิดขึ้นจากในอดีตบ้านแมกลางหลวงเป็นหนึ่งในชุมชนที่ “ถูกท่องเที่ยว” เช่นเดียวกับอีกหลายชุมชนในพื้นที่ดอยอินทนนท์ ต่อมาคนในชุมชนมีความเห็นว่าการท่องเที่ยวในรูปแบบที่ผ่านมาไม่ทำให้ชุมชนได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง คนในชุมชนจึงได้รวมกลุ่มกันจัดการท่องเที่ยวด้วยตนเองเพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และเกิดการกระจายผลประโยชน์สู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวของชุมชนในช่วงดังกล่าวยังไม่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานในพื้นที่มากนัก จนกระทั่งเมื่อกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เริ่มแพร่หลายมากขึ้น อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์จึงมีแนวคิดที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ โดยได้เลือกชุมชนแมกลางหลวงเป็นพื้นที่นำร่องในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่ และร่วมดำเนินงานด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกับคนในชุมชนแมกลางหลวง และชุมชนใกล้เคียงเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมพื้นที่

ชุมชนแมกลางหลวงเปิดหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยมีจุดเด่นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงการให้บริการที่พักในรูปแบบของรีสอร์ตชุมชน เมื่อดำเนินการจัดการท่องเที่ยวมาระยะหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2544 บ้านแมกลางหลวง บ้านอ่ากาน้อย บ้านหนองหล่ม และบ้านผาหมอนได้เป็นพื้นที่ศึกษาเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแมกลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่” โดยบุษบา สิทธิการ และคณะ เพื่อยกระดับการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนด้วยองค์ความรู้แบบวิชาการโดยมีคนในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก

การวิจัยในครั้งนั้นคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสภาพการณ์ของการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง เพื่อทราบผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชน ศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและบทบาทการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงค้นหาองค์ความรู้และศักยภาพด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน ทำให้ชุมชนแม่กลางหลวงสามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2546 ชุมชนได้ดำเนินการพัฒนาเส้นทาง “ผาดอกเสี้ยว” ซึ่งเป็นเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวสืบต่อมากระทั่งปัจจุบัน รวมถึงเกิดการฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนให้กลับคืนมาอีกครั้ง ดังเช่น การทอผ้าตามวิถีชาวปกากะญอ ฯลฯ ซึ่งทำให้ชุมชนมีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย และเหมาะสมกับชุมชนในช่วงเวลานั้น

ปี พ.ศ. 2548 บ้านแม่กลางหลวงเป็นที่รู้จักในฐานะชุมชนท่องเที่ยวอย่างแพร่หลายมากขึ้น กระทั่งมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านมากที่สุดในปี พ.ศ. 2549 จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ธุรกิจท่องเที่ยวภายในชุมชนขยายตัวมากขึ้นตามมา โดยในปี พ.ศ. 2549 มีการดำเนินธุรกิจที่พักเพิ่มขึ้นเป็น 4 แห่ง รวมถึงในปี พ.ศ. 2550 ชุมชนได้เริ่มดำเนินกิจการที่พักแบบโฮมสเตย์เพื่อเป็นทางเลือกในการเลือกที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวนอกจากที่พักแบบรีสอร์ทชุมชนได้แก่ ที่พักซึ่งบริหารจัดการโดยกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน 1 ราย เอกชน 5 ราย สามารถรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุดมากถึง 300 คน รวมกับพื้นที่กางเต็นท์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวรวมกัน 250 คน นอกจากนั้นยังมีที่พักแบบโฮมสเตย์อีก 19 หลัง สามารถรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุด 95 คน ปัจจุบันที่พักในชุมชนสามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้สูงสุดประมาณ 645 คน

ในส่วนของที่พักรับนักท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวง แบ่งเป็นรีสอร์ทชุมชนซึ่งเป็นที่พักที่บริหารจัดการโดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชน มีสมาชิกเป็นคนในชุมชนแม่กลางหลวง และชุมชนรอบข้าง มีระบบการปันผลแก่สมาชิก การแบ่งเงินรายได้เป็นเงินกองกลางของกลุ่ม รวมถึงใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ในชุมชน ส่วนที่พักอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ ที่พักบริหารโดยเอกชน โดยที่พักเหล่านี้นำกฎระเบียบของกลุ่มท่องเที่ยวมาใช้ในการบริหารจัดการอยู่บ้าง เช่น ห้ามส่งเสียงดังหลังเวลา 22.00 น. เป็นต้น แต่ในภาพรวมแล้วยังไม่มีการใช้กฎระเบียบ และข้อบังคับของกลุ่มท่องเที่ยวกับผู้ประกอบการเอกชนอย่างครอบคลุม และจริงจังมากนัก ทำให้ผู้ประกอบการที่พักเหล่านี้ยังคงมีระบบการบริหารจัดการอย่างเป็นเอกเทศตามที่ผู้จัดการที่พักแต่ละแห่งเป็นผู้กำหนดขึ้น

เป็นระยะเวลาเกินกว่าสิบปีนับตั้งแต่ที่ชุมชนแม่กลางหลวงได้เริ่มดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้เริ่มพบเห็นการเปลี่ยนแปลงของการจัดการท่องเที่ยวซึ่งได้เริ่มส่งผลกระทบต่อชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ในปี พ.ศ. 2557 ชุมชนได้ริเริ่มโครงการวิจัยเพื่อทบทวนสถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชน รวมถึงผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นกับชุมชน รวมถึงการพัฒนาแนวทางการลด

ผลกระทบที่สามารถนำมาใช้เป็นกลไกในการลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนทั้งในปัจจุบัน รวมถึงในอนาคต

การดำเนินงานวิจัยนี้ทีมวิจัยจึงได้รวบรวมข้อมูลพื้นฐาน และสถานการณ์ของชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อวิเคราะห์หาสาเหตุ และปัจจัยที่ผลกระทบต่อชุมชนในประเด็นที่สัมพันธ์กับมิติด้านการจัดการการท่องเที่ยว โดยแบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

2. ประเพณี และพิธีกรรมของชาวปกากะญอบ้านแม่กลางหลวง

บ้านแม่กลางหลวงเป็นชุมชนชาติพันธุ์ปกากะญอที่ยังคงมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตจึงส่งผลให้วิถีคิด หรือทัศนคติต่อวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนในชุมชนแม่กลางหลวงเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยเฉพาะประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่น ในส่วนนี้ทีมวิจัยจึงได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้านวัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชาวปกากะญอบ้านแม่กลางหลวงเพื่อทำการวิเคราะห์เงื่อนไขปัจจัย และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชน โดยจากการสำรวจสถานการณ์ด้านวัฒนธรรมของชุมชนแม่กลางหลวงทำให้ทีมวิจัยได้รับข้อมูลด้านวัฒนธรรม และพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้

2.1 พิธีแต่งงาน

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

ไม่มีกำหนดระยะเวลาแน่ชัด แต่นิยมจัดในเดือนมกราคม

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

1. เพื่อบอกกล่าวให้คนในชุมชนทราบว่าชาย และหญิงตกลงเป็นคู่ชีวิตกัน
2. เป็นการปฏิบัติตามพิธีกรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต

วัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดพิธีกรรม

- เหล้า 2 ขวด
- หมู 1 ตัว หรือไก่ 1 คู่
- ไก่ที่หามาระหว่างทาง 1 คู่
- เทียน 1 คู่

ผู้ประกอบพิธีกรรม

ผู้ประกอบพิธีกรรมประกอบด้วย ฮีโซ่ เจ้าแก้วของฝ่ายหญิง และฝ่ายชาย

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีการแต่งงานของชาวกะเหรี่ยงเริ่มจากเมื่อรับรู้กันแล้วว่าฝ่ายหญิงและชายชอบพอ และตกลงใจจะใช้ชีวิตร่วมกัน พ่อแม่และญาติพี่น้องของฝ่ายหญิงจะส่งคนไปหาฝ่ายชายเพื่อสอบถามให้แน่ใจว่าฝ่ายชายรัก และยินดีที่จะแต่งงานกับฝ่ายหญิงหรือไม่ หากฝ่ายชายยินยอมที่จะแต่งงานกับฝ่ายหญิงจะมีการนัดหมายวันเวลาทำพิธีแต่งงาน

หลังจากนั้นฝ่ายชายจะส่งพ่อสื่อ (จ้อโตะโหลป่า) ไปยังบ้านของฝ่ายหญิงเพื่อทำพิธีหมั้นหมายฝ่ายหญิง ในวันนั้นฝ่ายหญิงจะใช้ไก่ 2 ตัว เพื่อทำอาหารเลี้ยงรับรองพ่อสื่อของฝ่ายชาย และจะนัดหมายวันเวลาที่ฝ่ายชายและญาติพี่น้องจะมาที่บ้านของฝ่ายหญิงเพื่อทำพิธีแต่งงานต่อไป เมื่อได้กำหนดการจัดพิธีแต่งงานแล้ว ฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมต้มเหล้าที่จะใช้รับแขกในพิธีแต่งงาน รวมถึงฆ่าหมู เพื่อนำมาใช้ประกอบอาหารต้อนรับแขก ในกรณีที่ผิดผี หรือได้เสียกันก่อนแต่งงาน จะมีการจูงควายรอบชุมชน ซึ่งถือเป็นกุศโลบายในการห้ามไม่ให้หญิงชายทำผิดทำนองคลองธรรมก่อนแต่งงาน

วันแต่งงาน เมื่อฝ่ายชายเดินทางมาถึงบ้านของฝ่ายหญิง ฮีโซ่ พ่อสื่อของฝ่ายชาย และพ่อสื่อของฝ่ายหญิงจะร่วมกันทำพิธีอธิษฐานเพื่อบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และบรรพบุรุษให้รับรู้และเป็นสักขีพยานในการแต่งงานครั้งนี้ หลังจากพิธีกรรมแล้วเสร็จ ผู้ที่มาร่วมงานจะรับประทานอาหารเพื่อการเฉลิมฉลองงานพิธีร่วมกัน และในวันรุ่งขึ้นเจ้าบ่าวจะพาเจ้าสาวกลับบ้าน เมื่อเดินทางมาถึงบ้านของฝ่ายชาย ก่อนขึ้นเรือน แม่ของเจ้าบ่าวจะล้างเท้าให้คู่บ่าวสาว โดยบ่าวสาวจะต้องยืนบนก้อนหินเพื่อให้แม่ของฝ่ายชายรดน้ำเพื่อการชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีออกจากตัวคู่บ่าวสาว โดยการยืนบนก้อนหินเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อให้เห็นถึงความมั่นคงในการใช้ชีวิตของคู่บ่าวสาว

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อบอกกล่าวให้คนในชุมชนทราบว่าฝ่ายหญิง และฝ่ายชายแต่งงานกันอย่างถูกต้องตามประเพณี และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย ในกรณีที่ผิดผี หรือได้เสียกันก่อนแต่งงาน จะต้องมีการจูงควายประจานรอบชุมชน อุบายไม่ให้หญิงชายทำผิดทำนองคลองธรรมก่อนแต่งงาน ถือเป็นกุศโลบายในการสั่งสอนหนุ่มสาวในชุมชนไม่ให้ทำผิดทำนองคลองธรรมของชาติพันธุ์ ซึ่งยังคงถือปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

ภาพที่ 2 รินเหล้าเพื่อเป็นการขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ภาพที่ 3 แม่ของฝ่ายชายล้างเท้าบ่าวสาวก่อนขึ้นเรือน

2.2 ประเพณีปีใหม่ (ผูกข้อมือปีใหม่)

ช่วงเวลาที่มีพิธีกรรม

ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

1. เพื่อแสดงออกถึงความรัก ความสามัคคีของคนในชุมชน
2. เพื่อแสดงความเคารพ และขอขมาผู้หลักผู้ใหญ่ที่ได้ล่วงเกินโดยตั้งใจ และไม่ตั้งใจ

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

- เหล้าต้ม 1 หม้อ
- ไก่ 1 คู่
- ข้าวต้มมัด (ทั้งตัวผู้ และตัวเมีย) ข้าวบุ
- เสื้อผู้หญิง ผ้าขึ้น ผ้าโพกหัว
- เส้นด้ายผูกข้อมือ
- ไม่น้ำ

ผู้ประกอบพิธีกรรม

ฮือ (ผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน)

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

งานมัดมือขึ้นปีใหม่หรืองานทำขวัญประจำปีของกะเหรี่ยงเรียกว่า “กึ๊” จะจัดขึ้นประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ในการจัดพิธีปีใหม่นี้กะเหรี่ยงจะเลือกคนในชุมชนที่อายุประมาณ 20-30 ปี มาเป็นผู้นำพิธี ฮือจะเป็นผู้ประกาศให้คนในชุมชนทราบถึงวันเวลาที่จัดงาน เพื่อให้คนในชุมชนได้ช่วยกันเตรียมงาน รวมถึงเตรียมตัวเตรียมใจเพื่อเข้าร่วมในพิธีกรรม นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยต่างถิ่นได้เดินทางกลับมายังภูมิลำเนา

ช่วงเวลาการจัดพิธีไม่มีกำหนดอย่างแน่ชัด ขึ้นอยู่กับฮือจะเป็นผู้กำหนดวันทำพิธี หากหมู่บ้านใดมีหมอผี 2 คนงานมัดมือก็จะมี 2 งานซึ่งวันจะไม่ตรงกัน พิธีมัดมือปีใหม่เป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นฤดูกาลการเพาะปลูก หลังจากงานมัดมือปีใหม่แล้วไม่นาน จะเริ่มถางไร่และเตรียมที่นาสำหรับเพาะปลูก ก่อนวันพิธี 1 วันชาวกะเหรี่ยงจะทำข้าวเหนียวต้มเตรียมไว้ จะมีการฆ่าควายที่รวมเงินกันซื้อ มาแล้วมาแบ่งกันทำอาหารรับประทาน โดยเนื้อควายนี้จะใช้ในพิธีผูกข้อมือเท่านั้นไม่ใช้ในพิธีกรรมอื่น นอกจากนั้นจะมีการต้มเหล้า ซึ่งใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมง และมีการตำข้าวปึก โดยในระหว่างช่วงการจัดพิธีกรรมจะมีข้อห้ามได้แก่ ห้ามทำการล่าสัตว์ป่าทุกชนิดจนกว่าจะเสร็จสิ้นการประกอบพิธีกรรม

พิธีมัดมือทำขวัญ เริ่มด้วยพ่อแม่จ๋านำตะกร้าใส่สิ่งของต่างๆ เช่น เสื้อ ผ้าถุง ผ้าโพกหัวของแม่บ้านที่ยังไม่เคยใช้งาน ไก่ เหล้า ข้าวเหนียวต้ม เป็นต้น ไปวางไว้ที่หัวบันไดข้างหนึ่ง มือหนึ่งจับไก่ 2 ตัว เป็นไก่ตัวผู้กับตัวเมียให้อยู่หนึ่ง อีกมือข้างหนึ่งใช้ไม้คนหม้อข้าวเคาะหัวบันได พร้อมทั้งสวดมนต์ เมื่อเสร็จแล้วก็ไปอีกหัวหนึ่งบันได จากนั้นยกตะกร้าเข้ามาในบ้าน เคาะและสวดมนต์ตรงด้านหัวนอนของพ่อบ้านและแม่บ้าน สวดเสร็จก็ฆ่าไก่เอามาลวก ถอนขนออกแล้วเอาไปย่างไฟให้หอมเพื่อนำไปทำกับข้าว เมื่อทำกับข้าวเสร็จก็จัดอาหารลงบนขันโตก อาหารมีข้าว กับข้าว ข้าวปึก ข้าวเหนียวต้มที่แกะออกแล้ว และเหล้า 1 ถ้วย

จากนั้นนำเส้นฝ้ายที่มีความยาวประมาณ 14-15 นิ้วมาวางพาดบนขันโตกให้ถูกข้าวแกงและขนม เส้นฝ้ายนี้มีจำนวนเท่าสมาชิกของครอบครัว จากนั้น พ่อบ้านทำพิธีด้วยการเอาไม้คนหม้อข้าวเคาะขันโตก

แล้วสวดมนต์เรียกขวัญมากินอาหาร พอสวดเสร็จ พ่อบ้านหรือแม่บ้านเอาถ้วยชามช้อนมือลูกทุกคน จากลูกคนเล็กไปยังลูกคนโต พร้อมทั้งสวดมนต์เรียกขวัญให้อยู่กับตัว เมื่อผูกเสร็จพ่อบ้านกับแม่บ้านจะ ผลัดกันผูกมือแก่กันและกัน พร้อมทั้งสวดมนต์ให้แก่กัน จากนั้นพ่อบ้านจะยกถ้วยเหล้าขึ้นจบบเทล่งไปพอ เป็นพิธี แล้วสวดมนต์ให้ผีลงมาดื่มสุรากล้วยนั้น ขอให้ปกป้องดูแลรักษาโรคภัยให้แก่สมาชิกในครอบครัว ทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลการทำมาหากินสะดวก ปลูกพืชได้ผลดี พอสวดเสร็จทุกคนก็ดื่มเหล้าด้วยกัน และกินข้าวในโตกร่วมกัน

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

พิธีผูกข้อมือในประเพณีปีใหม่เป็นการแสดงให้เห็นถึงความรักความสามัคคีของคนในชุมชน เนื่องจากในวันนี้คนในชุมชนทุกคนจะต้องมาร่วมในพิธี เพื่อพบปะพูดคุย ขอขมาลาโทษแก่กัน คนในครอบครัวอยู่กันพร้อมหน้าพร้อมตา เป็นโอกาสที่ผู้ที่อยู่อาศัยต่างถิ่นจะได้กลับมายังภูมิลำเนาเพื่อเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง นอกจากนี้ยังเป็นพิธีแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำชุมชนให้คุ้มครองลูกหลาน ซึ่งถือเป็นการสร้างกำลังใจ และความสบายใจให้แก่คนในชุมชนเพื่อให้ดำเนินชีวิตในปีต่อไปได้อย่างราบรื่น

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

2.3 ประเพณีเรียกขวัญข้าว (แซะพอ)

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

ประมาณเดือนธันวาคมของทุกปี

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

1. เพื่อแสดงความเคารพต่อข้าวที่ได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในชุมชนสืบต่อมา
2. เพื่อสร้างขวัญ และกำลังใจให้แก่เกษตรกรในการทำการเพาะปลูกในปีต่อไป

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

- ไก่ 1 คู่ (ตัวผู้และตัวเมีย)
- เหล้า 1 ขวด
- เผือก มัน หรือพืชผักต่างๆ ที่ได้จากการเพาะปลูก
- ต่ำชะะ (ไม้ไผ่สานเป็นภาชนะเพื่อใส่เครื่องเซ่นที่ใช้ในพิธีกรรม)
- ไข่ 1 ฟอง
- ห่อข้าวหม้อแรก (เมี่ยง) 1 ห่อ
- แป้งเหล้า ผสมเกลือ (โกะหมี่ลอปลอ)

ผู้ประกอบการพิธีกรรม

ฮือไซ (ผู้นำทางจิตวิญญาณของชุมชน) จะประกอบพิธีเรียกขวัญข้าวเป็นคนแรกในชุมชน หลังจากนั้น จะเป็นหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัวของแต่ละบ้านเป็นผู้ประกอบพิธี

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

เตรียมอุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรมนำเหล้าที่ต้มเตรียมไว้ 1 หม้อ ไก่ 1 คู่ หรือหากใช้หมูจะใช้ 1 ตัว ข้าวที่ได้จากฤดูกาลใหม่ 1 ปีบ นำไปถวาย และอธิษฐานขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองต้นข้าว รวมถึงปิดเป่าสิ่งไม่ดีออกไปจากนาข้าว และกล่าวคำอธิษฐานให้นาข้าวอุดมสมบูรณ์ จากนั้นเชือดไก่แล้วนำไปต้มให้สุก นำอวัยวะแต่ละส่วนของไก่ที่ต้มสุกใส่ใน “ต่าชะะ” รินเหล้าให้เทวดาฟ้าดิน ท้ายสุดผู้เข้าร่วมพิธีจะร่วมรับประทานอาหารร่วมกันถือเป็นอันเสร็จพิธี

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

การเรียกขวัญข้าวถือเป็นพิธีกรรมสำคัญของชาวปกากะญอ ตามความเชื่อที่ว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีจิตวิญญาณสิงสถิตอยู่เพื่อคอยปกป้องรักษาและดูแล ซึ่งรวมไปถึงข้าวที่ได้ทำการเพาะปลูกในแต่ละปี โดยเมื่อหมดฤดูทำนา และเก็บเกี่ยวข้าวจนหมด ขวัญข้าวซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำท้องนาจะหนีไปจากทุ่งนา ดังนั้น เมื่อถึงฤดูทำนา และข้าวเริ่มตั้งท้องต้องทำพิธีเรียกขวัญข้าวให้กลับมาสถิตอยู่กับต้นข้าวเพื่อให้มีผลผลิตอุดมสมบูรณ์

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

ภาพที่ 4 การประกอบพิธีกรรมเรียกขวัญข้าว

2.4 เลี้ยงผีนา (ต่ำเต๋อเหมาะฉี)

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

เดือนกรกฎาคม

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

เพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาผืนนาของชาวปกากะญอ

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

- ไก่ 1 คู่
- ต่ำแฮะและต่ำเต๋อ
- แป้งเหล้า 1 กำมือ + หมากพลู (เสมะ) 1 คู่
- หัวข้าว 1 ห่อ(เมโซ)
- ใบข้าว (มือหล่า)
- วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างหิ้งพิธี เช่น ไม้ไผ่ ฯลฯ

ผู้ประกอบพิธีกรรม

เจ้าของที่นา

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ก่อนการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีนา (เจ้าที่ประจำที่นา) เจ้าของที่นาต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม ได้แก่ หอผีนา (ต่ำหลี่) ธนูชี้ฟ้า (ปลาเซอะโหร์) ต่ำแฮะคี ต่ำแฮะ และ เมอเกอซอ โดยผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นเจ้าของที่นาจะเชือดคอไก่เพื่อนำเลือดมาลูที่เสาของหอผีนาพร้อมกับไหว้แสดงความเคารพผีนา และขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจะนำไก่มาต้มทำแกง นำเครื่องในไก่ และข้าวนำมาทำเป็นเครื่องเช่นถวายแด่ผีนาโดยนำมาตั้งบริเวณหอผีนา อธิษฐานบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจะร่วมกันรับประทานอาหารที่ได้ทำขึ้น ขั้นตอนสุดท้ายเจ้าของที่นาจะนำต่ำคะแกะ ทำมาจากไม้ไผ่สานเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่วนำมาปักไว้บริเวณที่นา พร้อมกับถวายเศษข้าวกระตูกไก่ และไข่ไก่ 1 ฟอง พร้อมทั้งบอกกล่าวเจ้าที่ให้ปกป้องรักษาที่นาไม่ให้มีสิ่งใดเข้ามารบกวน

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

ข้าวเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวปกากะญอมาตั้งแต่อดีต รวมถึงชาวปกากะญอเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งในธรรมชาติล้วนมีจิตวิญญาณสิงสถิตอยู่ พิธีกรรมเลี้ยงผีนาจึงเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพต่อจิตวิญญาณที่ปกป้องรักษาผืนนา เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษาข้าวที่กำลังเติบโตให้มีผลผลิตดีไม่มีสิ่งใดมารบกวน

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

ภาพที่ 5 หอผีนาในพิธีเลี้ยงผีนา

2.5 ประเพณีเลี้ยงผีฝ่าย

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

เดือนมิถุนายน

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

1. เพื่อแสดงความเคารพต่อจิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาฝ่าย และแหล่งน้ำในชุมชน
2. เป็นกลไกในการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์ของทรัพยากรน้ำแก่คนในชุมชน

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

- หมู 1 ตัว ไก่ 1 ตัว (บางเหมือนฝ่ายใช้ไก่ 1 คู่ ตัวผู้ และตัวเมีย)
- เหล้ากลั่น 2 ขวด
- เทียนปิ่นเอง 1 คู่ (ใช้ขี้ผึ้งที่หาได้จากธรรมชาติ)

- หมากพลู
- ข้าวคลุกแบ่งเหล่า + รำข้าวละเอียด
- วัสดุอุปกรณ์ในการสร้างหิ้งผี เช่น ไม้ไผ่ ใบกล้วยป่าหรือใบหญ้าคา ฯลฯ

ผู้ประกอบพิธีกรรม

หัวหน้าเหมืองฝาย

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝายจะช่วยกันเตรียมวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม โดยจะร่วมกันสร้างหิ้งผีตั้งไว้ใกล้กับบริเวณลำเหมือง โดยจะนำไก่ 1 คู่ หรือหมูกับไก่อมาเป็นเครื่องเซ่นถวายแก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลรักษาฝาย พร้อมกับเทียนปิ่นเอง หมากพลู และเหล่า

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

เป็นพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลรักษาแหล่งน้ำ

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

2.6 ประเพณีมัดมือควาย

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

ประมาณเดือนพฤศจิกายนของทุกปี (ช่วงเสร็จสิ้นการทำนา)

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

เพื่อระลึกถึงบุญคุณของควายที่มีต่อชาวปกาเกอญอในด้านการทำนา

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

- ข้าวต้มมัด
- ยอดว่าน (เสมีจ่อ)
- ส่วยดอก 1 คู่
- เทียน 1 คู่
- ไก่ 1 คู่
- เสื้อผ้าใหม่ที่ยังไม่ได้ใช้
- ผ้าโพกหัว
- เหล้า

- น้ำส้มป่อย
- สายสิญจน์

ผู้ประกอบการพิธีกรรม

เจ้าของควายจะเป็นเจ้าภาพ และเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

พิธีกรรมนี้ทำเฉพาะครอบครัวที่เลี้ยงควาย จัดขึ้นปีละครั้งเมื่อเสร็จจากฤดูไถหว่านของแต่ละปี ส่วนใหญ่วันที่ประกอบพิธีกรรมจะทำในวันพฤหัสบดี โดยต้องทำก่อนที่จะหมดฤดูฝนในปีนั้นๆ ครอบครัวที่มีควายจะนัดหมายให้ลูกของตัวเองกลับมาช่วยพิธี แม้ว่าจะไปทำงานหรือเรียนก็ต้องกลับมาทำพิธีนี้ แต่ถ้าหากว่าคนอื่นที่ไม่ได้รับคัดเลือกไปทำพิธี มีความเชื่อว่าจะทำให้ควายสุขภาพไม่ดี ตาบอด ไม่มีลูก เป็นโรค ล้มตายไป สำหรับคนที่จะทำพิธีนั้นจะต้องผ่านการคัดเลือก โดยคนที่มีความรู้ในการทำนาย ซึ่งการทำนายนี้มักจะใช้ข้าวสาร ใบไม้ ไข่ กระดุกไก่หรือบางทีก็ดูลายมือ หลังจากที่ได้ทราบผลการทำนายซึ่งผู้ที่ได้รับการคัดเลือกนั้น อาจเป็นเพศชายหรือหญิงก็ได้

ในพิธีมัดมือควาย เจ้าภาพต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ได้แก่ ต้มเหล้าเพื่อใช้ในพิธี โดยเมื่อเริ่มการต้มเหล้าห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด หลังจากนั้นเตรียมข้าวหุง 1 หม้อ ข้าวต้มมัด เทียนที่ทำขึ้นเอง ไก่ 1 คู่ น้ำส้มป่อย 1 ถ้วย ชุดผู้หญิงที่ยังไม่ได้ใช้งาน 1 ชุด สายสิญจน์ และส่วยดอก เมื่อถึงเวลาประกอบพิธีกรรม เจ้าของควายซึ่งเป็นเจ้าภาพจะอาบน้ำให้วัวควายจนสะอาด นำอาหารหวานคาวที่เตรียมไว้ใส่รวมกันในตะกร้า นำส่วยดอก และสายสิญจน์มาผูกมัดที่เข่าซ้ายขวา จากนั้นจะเริ่มทำพิธีโดยการกล่าวเอื้อนเอ่ยถึงการถึงบุญคุณที่วัวควายได้ใช้แรงช่วยทำนา โดยเจ้าของควายอาจเปลือยโผล่ตัวว่า หรือเขียนตีเมื่อเสร็จสิ้นการทำนาจึงจัดพิธีขอโหสิกรรม ขอภัยแก่กันและกัน เมื่อกล่าวคำขอโหสิกรรมแล้วเจ้าของจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยประพรมแก่ควาย และนำเข้ามาให้กินหญ้าอ่อนเป็นการดูแลรักษาวัวควายให้พลิกฟื้นคืนกำลังหลังจากตรากตรำทำงานหนักมานาน

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

ควายเป็นสัตว์ที่สำคัญในวิถีการเกษตรของชาวปากอะญอ โดยเฉพาะการเพาะปลูกข้าว รวมถึงเป็นแรงงานในด้านต่าง ๆ พิธีมัดมือควายจึงเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพ และระลึกถึงบุญคุณของควายที่มีต่อคนในชุมชน แม้ว่าปัจจุบันการทำนาของชาวบ้านแม่กลางหลวงแทบทุกบ้านจะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่แทนการใช้แรงงานควาย แต่คนในชุมชนยังคงสืบทอดพิธีกรรมนี้จนกระทั่งปัจจุบัน

สถานะของประเพณี

ยังคงมีอยู่ในชุมชน

ภาพที่ 6 การประกอบพิธีมัดมือควาย

2.7 ป่าสะดือ (ป่าเตปอ)

ช่วงเวลาการจัดพิธีกรรม

เมื่อมีเด็กทารกเกิดในครอบครัว

วัตถุประสงค์ในการจัดพิธีกรรม

1. เพื่อให้จิตวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ที่ต้นไม้ในคุ้มครอง ดูแลเด็กที่เกิดใหม่
2. เป็นสัญลักษณ์ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กที่เกิดใหม่กับต้นไม้เพื่อให้เด็กเติบโตแข็งแรงเหมือนกับต้นไม้

วัสดุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม

1. กระบอไม้ไผ่
2. ผ้าขาว
3. ต้นไม้ที่ถูกเลือกเพื่อเป็นที่ผูกกระบอสะดือ
4. เศษผ้าเพื่อนำมาผูกกระบอไม้ไผ่กับต้นไม้

ผู้ประกอบพิธีกรรม

บิดาของเด็ก หรือเจ้าบ้านที่มีเด็กเกิด

วิธีการ/ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

เมื่อมีเด็กที่เกิดใหม่ในครอบครัว คนในบ้านจะนำรกของเด็กใส่กระบอกไม้ไผ่ ปิดปากกระบอกด้วยผ้าขาว แล้วนำไปผูกติดกับต้นไม้ใหญ่ โดยต้นไม้ที่จะนำสายสะดือมาผูกติดไว้ต้องเป็นต้นไม้ที่มีลักษณะดี แข็งแรง และอธิษฐานให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำต้นไม้คุ้มครองเจ้าของสายสะดือ หลังจากนำกระบอกสายสะดือผูกติดกับต้นไม้แล้ว ภายในสามวัน หรือเจ็ดวัน พ่อของเด็กจะดึงกระบอกไม้ไผ่ให้ตกจากต้นไม้โดยจะต้องใช้มือซ้ายในการดึงเท่านั้น

คุณค่า และความสำคัญของพิธีกรรม

ปาสายสะดือ หรือปาเดปอ เป็นสิ่งที่ช่วยสร้างเสริมกำลังใจให้แก่พ่อแม่ของเด็กที่เกิดใหม่เนื่องจากในอดีตเด็กที่เกิดใหม่อาจมีสุขภาพไม่แข็งแรง และมีโอกาสเสียชีวิตหลังจากคลอด การนำสายสะดือซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนขวัญของเด็กไปผูกติดอยู่กับต้นไม้เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำต้นไม้คุ้มครองให้เด็กมีสุขภาพแข็งแรง นอกจากนั้น ปาสายสะดือยังเป็นกลไกทางอ้อมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนซึ่งเห็นได้ว่าป่าไม้บริเวณที่นิยมใช้เป็นปาสายสะดือจะมีความอุดมสมบูรณ์เนื่องจากจะไม่มีการทำลายป่าในบริเวณนั้น

เรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ ที่สะท้อนวิถีชีวิตดั้งเดิม

ปาสายสะดือ (เดปอญ) เป็นการนำรกของเด็กที่เกิดใหม่มาผูกไว้กับต้นไม้ในป่าของชุมชน โดยผู้ประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นพ่อของทารกจะเลือกต้นไม้ที่แข็งแรงหรือแข็งแกร่งเพื่อฝากให้ขวัญของเด็กได้อยู่กับต้นไม้และให้ต้นไม้ต้นนั้นมาดูแลเด็กคนนั้นไม่ให้มีการเจ็บไข้ได้ป่วย และเติบโตขึ้นอย่างแข็งแรงเหมือนกับต้นไม้ รวมถึงมีความเชื่อว่าเมื่อคน ๆ นั้นเสียชีวิต จิตวิญญาณของผู้นั้นจะกลับมาอยู่กับต้นไม้หรือป่าไม้บริเวณนั้น โดยต้นไม้ที่มีการนำสายสะดือมากผูกติดไว้จะห้ามมิให้ผู้ใดตัดโค่น หรือแม้แต่หากเปลือกไม้ออกไป หากผู้ใดทำลายต้นไม้จะต้องเสียค่าปรับ โดยจะต้องเสียไก่ 1 ตัวเพื่อประกอบพิธีมัดมือเรียกขวัญเจ้าของต้นไม้สายสะดือนั้น

สถานะของประเพณี

ไม่มีในชุมชนแล้ว เนื่องจากปัจจุบันคนในชุมชนจะไปทำคลอดที่โรงพยาบาลจึงไม่สามารถเก็บรกของเด็กที่เกิดใหม่มาใช้ในพิธีกรรมได้ แต่ในบางกรณีเมื่อทำคลอดที่โรงพยาบาล และกลับมาในหมู่บ้านแล้ว เด็กที่เกิดใหม่ร้องไห้ไม่หยุด ครอบครัวจะต้องกลับไปนำรกที่โรงพยาบาลกลับมาทำพิธีกรรมในหมู่บ้านเนื่องจากเชื่อว่าเด็กอาจถูกสิ่งที่ไม่ดีคอยรบกวนจึงต้องนำสายสะดือกลับมาทำพิธีที่หมู่บ้าน

ภาพที่ 7 กระบอไม้ไผ่ที่ภายในมีสะดือของเด็กแรกเกิดผูกติดอยู่กับต้นไม้

3. สถานการณ์วัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงในปัจจุบัน

จากข้อมูลประเพณี และพิธีกรรมสำคัญของชุมชน รวมถึงการจัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ด้านวัฒนธรรมชุมชนแม่กลางหลวงในด้านประเพณีและพิธีกรรมสำคัญพบว่า พิธีกรรมของชุมชนแม่กลางหลวงที่ยังคงพบเห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นประเพณีพิธีกรรมในรอบปี เช่น มัดมือปีใหม่ ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตแบบการเกษตรที่สัมพันธ์กับธรรมชาติ เช่น เลี้ยงผีฝาย เลี้ยงผีนา ทำขวัญข้าว ฯลฯ เนื่องจากชาวปกากะญอยังคงยึดถือความเชื่อที่ว่าทุกสรรพสิ่งในธรรมชาติล้วนมีจิตวิญญาณคอยปกป้องดูแล กิจกรรมใดของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติจึงต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความเคารพ หรือบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยปกป้องคุ้มครอง และดำเนินกิจกรรมต่างๆ ได้อย่างประสบความสำเร็จ รวมถึงพิธีมัดมือควายซึ่งเป็นพิธีที่ทำให้คนในชุมชนได้ระลึกถึงคุณของสัตว์ที่ได้ช่วยเหลือในกิจกรรมการทำมาหากินและเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตแบบการเกษตรแบบดั้งเดิมของชุมชน โดยแต่ละพิธีกรรมแฝงไว้ด้วยการส่งเสริมความสามัคคี และการแสดงความเคารพซึ่งกันและกันของคนในชุมชน

ปัจจุบันบ้านแม่กลางหลวงยังคงมีการประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ที่สืบทอดมาจากอดีต แต่พบว่าบางพิธีกรรมเริ่มสูญหายไป หรือขั้นตอนการดำเนินพิธีกรรมได้ปรับเปลี่ยนไปบ้าง พิธีกรรมที่สูญหายไปอย่างชัดเจน ได้แก่ ป่าเตปอ หรือเตปออยู่ (ป่าสายสะดือ) เนื่องจากปัจจุบันคนในชุมชนนิยมทำคลอดที่โรงพยาบาลจึงทำให้ไม่นิยมการเก็บสายสะดือมาประกอบพิธีกรรมอีกแล้ว หรือพิธีกรรมการเลี้ยงผีปู่ย่าซึ่งปัจจุบันแทบไม่มีการประกอบพิธีกรรมแล้วในชุมชนแม่กลางหลวง เนื่องจากพิธีกรรมดังกล่าวเป็น

พิธีกรรมสำคัญของครอบครัว หากจะประกอบพิธีกรรมสมาชิกทุกคนในครอบครัวต้องเข้าร่วม แต่ในปัจจุบัน คนในชุมชนแม่กลางหลวงเริ่มมีการดำเนินชีวิตแบบครอบครัวเดี่ยว หรือสมาชิกบางคนในครอบครัวต้องออกไปอาศัยนอกชุมชนเพราะการทำงาน หรือเรียน จึงเป็นข้อจำกัดที่ทำให้ไม่สามารถทำพิธีเลี้ยงผีปู่ย่าได้ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีพิธีกรรม หรือวัฒนธรรมด้านต่างๆ ที่เริ่มสูญหายไปจากชุมชน เช่น ภาษาเขียน ภาษาพูด สุภาพชน การแต่งกาย การละเล่น และศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากไม่มีโอกาสที่จะใช้ในชีวิตประจำวัน

นอกจากพิธีกรรมบางอย่างที่เริ่มสูญหายไปแล้ว พิธีกรรมที่ยังคงมีการปฏิบัติกันในชุมชนคนในชุมชนได้ลดขั้นตอนของพิธีกรรมลง หรือปรับเปลี่ยนช่วงเวลาให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตในปัจจุบัน เช่น งานแต่งงาน หรืองานศพ ในอดีตเมื่อมีผู้เสียชีวิตในชุมชนคนในชุมชนจะมาช่วยกันเตรียมงาน และผลัดเปลี่ยนกันมาอยู่เป็นเพื่อนกับญาติพี่น้องของผู้ตายตลอดงาน โดยจะมีการขับลำนำ (ธา) เพื่อให้ญาติของผู้ตายคลายความเศร้า ให้กลับมามีกำลังใจเหมือนเดิม แต่ในปัจจุบันจะมีเฉพาะญาติสนิทของผู้ตายที่เป็นผู้จัดเตรียมงานเนื่องจากคนในชุมชนต่างมีภาระหน้าที่การทำงานที่เพิ่มมากขึ้นทำให้ไม่มีการมาช่วยงานดังเช่นในอดีต หรือการจัดพิธีกรรมต้องปรับเวลาให้สอดคล้องกับช่วงเวลาการทำงานจนทำให้รายละเอียดหรือขั้นตอนของพิธีกรรมปรับเปลี่ยนตาม และส่งผลให้คุณค่าและความหมายของพิธีกรรมเสื่อมคลายลงไปด้วย

4. ทรัพยากรธรรมชาติบ้านแม่กลางหลวง

ทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นต้นทุนสำคัญในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนมาตั้งแต่เริ่มต้นการจัดการท่องเที่ยว นอกจากการเป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยวแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติยังเป็นที่ตั้งพื้นฐานในการดำรงชีพของคนในชุมชนแม่กลางหลวงมาตั้งแต่อดีต แม้ว่าปัจจุบันวิถีชีวิต และการดำรงชีพของคนแม่กลางหลวงจะเปลี่ยนแปลงไปโดยมีการทำการเกษตรเพื่อการค้ามากขึ้น แต่โดยพื้นฐานการดำรงชีพของคนในชุมชนยังคงมีวิถีการผลิตแบบการเกษตรที่ยังคงพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก ทั้งทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ ปัญหาที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติจึงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนโดยตรง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติทำให้ทราบสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแม่กลางหลวงในมิติต่างๆ โดยแบ่งเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

4.1 ทรัพยากรดิน และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน

ทรัพยากรดินเป็นต้นทุนสำคัญในวิถีการผลิตของคนในชุมชนแม่กลางหลวงซึ่งยังคงมีวิถีการผลิตแบบการเกษตรเป็นหลัก ทั้งการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคในชุมชน รวมถึงการเพาะปลูกเพื่อการค้าที่เริ่มได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา นอกจากนั้นทรัพยากรดินยังเป็นที่ตั้ง

กำเนิดของป่าไม้ และแหล่งต้นน้ำที่หล่อเลี้ยงคนในพื้นที่มาอย่างยาวนาน รวมถึงเป็นต้นทุนสำคัญในด้านการท่องเที่ยวของชุมชนตั้งแต่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการตั้งที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว และการบริการด้านการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ

ในพื้นที่หมู่ 17 ประกอบไปด้วยหมู่บ้านต่างๆ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านอังก้าน้อย บ้านสบหาด และบ้านแมกลางหลวง โดยในพื้นที่หมู่ 17 มีพื้นที่ทั้งหมด 10,552 ไร่ 3 งาน แบ่งการใช้ประโยชน์เป็นพื้นที่อยู่อาศัย 57 ไร่ พื้นที่นา 397-3-0 ไร่พื้นที่สวน 73 ไร่ พื้นที่ไร่ 9-3-0 พื้นที่ป่าชุมชน 200 ไร่ พื้นที่เขตแนวกันไฟของหมู่บ้านและพื้นที่ป่า 9,800 ไร่ และพื้นที่สาธารณะ 15 ไร่

ในด้านของการใช้ประโยชน์จากที่ดินในพื้นที่บ้านแมกลางหลวง จากการเก็บข้อมูลจำนวนที่ดินที่เป็นพื้นที่ใช้สอยภายในชุมชนพบว่ามียอดที่ดินจำนวนทั้งสิ้น 365 ไร่ โดยมีสัดส่วนผู้ถือครองที่ดินเป็นคนในชุมชนจำนวน 230 ไร่ โดยใช้เป็นที่อยู่อาศัย และที่ทำกินเป็นหลัก ส่วนกรรมสิทธิ์ที่ถือครองโดยคนนอกชุมชนมีจำนวน 70 ไร่ โดยแบ่งประเภทกรรมสิทธิ์การถือครองที่ดินเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. โฉนด
2. นส. 3
3. พื้นที่พิสูจนสิทธิ์

จากการสำรวจพื้นที่ใช้สอยในชุมชนพบว่า บ้านแมกลางหลวงมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินเพื่อทำการเกษตรมากที่สุดเป็นจำนวน 300 ไร่ ทั้งจากการเกษตรเพื่อยังชีพของคนในชุมชน เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเพาะปลูกพืชผักที่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานในพื้นที่ และการเข้ามาเช่าพื้นที่เพาะปลูกเพื่อการค้าของคนภายนอกชุมชน เช่น แปลงปลูกดาวเรือง เป็นต้น นอกจากนั้นเป็นพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ เช่น การค้าขาย รวมถึงธุรกิจเพื่อการท่องเที่ยว

การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบ้านแมกลางหลวง

การใช้ที่ดินในพื้นที่บ้านแมกลางหลวงในอดีตมีลักษณะเป็นการทำการเกษตรแบบเลื่อนลอย ส่วนใหญ่จะเป็นข้าวไร่ และการปลูกไร่ฝิ่น ที่ดินไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายที่ชัดเจนแต่จะเป็นกรรมสิทธิ์ทางจารีต โดยคนในชุมชนจะจับจองพื้นที่ทำกินในพื้นที่น้ำที่มีแหล่งน้ำลำห้วย ตามกำลังความสามารถของแต่ละครัวเรือน ซึ่งจะทราบกันว่าแต่ละพื้นที่มีครอบครัวใดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์จากการทำกินบนพื้นที่ในรอบปี ซึ่งในระยะนั้นผลผลิตทางการเกษตรมีน้อย ไม่ค่อยเพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว

ในระยะต่อมาเริ่มมีหน่วยงานเข้ามาควบคุม และจัดการพื้นที่มากขึ้น เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2515 มีการประกาศจัดตั้งเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ต่อมาในปี พ.ศ. 2532 มีหน่วยงานทหารพรานเข้ามาปราบปรามและบำบัดผู้ติดยาเสพติด และมีหน่วยงานของรัฐและโครงการหลวงเข้ามาส่งเสริมเรื่องอาชีพโดยส่งเสริมการเพาะปลูกพืชที่ให้ผลผลิต และรายได้สูงโดยใช้ต้นทุน และพื้นที่ที่จำกัด ต่อมาหน่วย

จัดการต้นน้ำได้เข้ามาดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าในพื้นที่ โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2536 - 2538 ได้มีปราบปรามผู้ปลูกฝิ่นอย่างเข้มงวด ส่งผลให้การปลูกฝิ่นหมดไปจากพื้นที่ในที่สุด ในขณะเดียวกันการใช้ที่ดินทำไร่เรื่อยลง ได้เริ่มลดลง การเพาะปลูกในชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นการทำนา ทำสวนในพื้นที่ที่เดิมรวมถึงมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ทำกินที่ชัดเจนขึ้น

ปัจจุบันคนในชุมชนแม่กลางหลวงยังคงมีวิถีการผลิตแบบการเกษตร พืชพันธุ์ที่ทำการเพาะปลูกได้แก่ การทำนาข้าว และข้าวไร่เล็กน้อย โดยส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อการบริโภค โดยเริ่มมีการเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่หลากหลายมากขึ้นจากการสนับสนุนของหน่วยงานในพืชที่ในราว 10 ปีที่ผ่านมา เช่น พืชผักต่างๆ รวมถึงการเข้ามาในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงทำการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ดาวเรือง ฯลฯ ซึ่งแม้ว่าพื้นที่เพาะปลูกเกือบทั้งหมดยังเป็นกรรมสิทธิ์ของคนในชุมชนแต่ปัจจุบันเริ่มถูกเช่าโดยนักลงทุนจากภายนอกชุมชนที่เริ่มเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา

ที่ดินที่ใช้ในด้านที่พักสำหรับบริการนักท่องเที่ยว

การสร้างที่พักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวเริ่มต้นขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยเริ่มจากการเปิดบริการของศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กลางหลวงเป็นแห่งแรก โดยกลุ่มท่องเที่ยวฯ ได้เช่าที่ดินของคนในชุมชนเป็นที่ให้บริการที่พัก หลังจากที่มีการท่องเที่ยวในชุมชนขยายตัวมากขึ้นทำให้คนในชุมชนเริ่มการสร้างที่พักในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ที่ดินที่เป็นกรรมสิทธิ์ที่ทำกินของตนในการสร้างที่พัก ปัจจุบันชุมชนแม่กลางหลวงมีที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวจำนวน 6 แห่ง

ตารางที่ 1 การใช้ที่ดินในการสร้างที่พักบ้านแม่กลางหลวง

ชื่อกลุ่มผู้ประกอบการ	ผู้จัดการ	จำนวนที่ดิน (ไร่)	หมายเหตุ
ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กลางหลวง	นายพงษ์ศักดิ์ วนาลัยนิเวศน์	3 ไร่	กิจการกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน
แพพลอยรีสอร์ท	นายสมเพชร กรรณิกา	2 ไร่	กิจการส่วนบุคคล
แม่กลางหลวงวิว	นายกาดี พนาลัยชีวิน	1ไร่ 2 งาน	กิจการส่วนบุคคล
คีรีมายา	นายสมศักดิ์ คีรีภูมิทอง	2 ไร่	กิจการส่วนบุคคล
แม่กลางหลวงฮิลล์	นายนิทัศน์ ภูผาอาวรณ์	1 ไร่	กิจการส่วนบุคคล
อ่างกาฟอร์เรสวิว	นายสุริยัน พงษ์สถิตย์บวร	2 งาน	กิจการส่วนบุคคล
รวม		10 ไร่	

4.2 ทรัพยากรน้ำบ้านแม่กลางหลวง

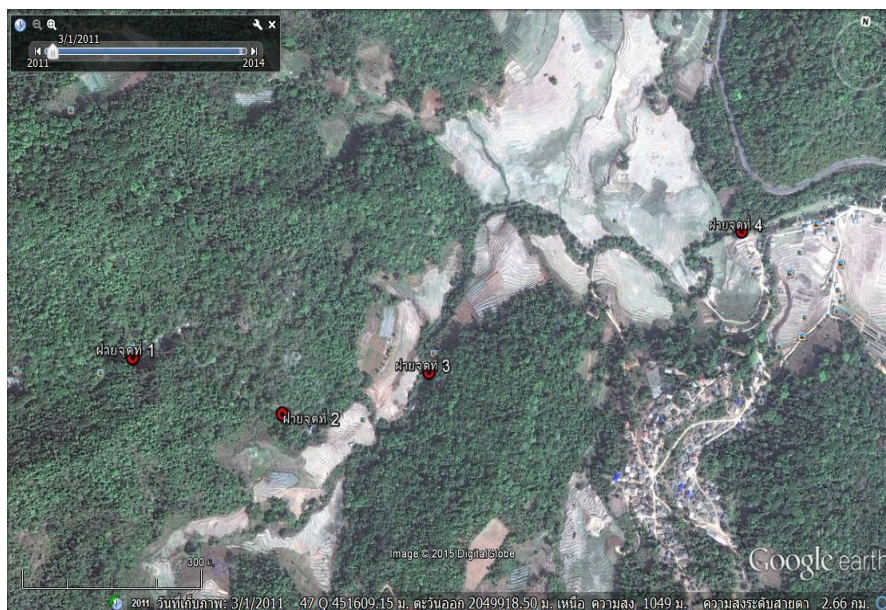
แหล่งน้ำที่ใช้สำหรับการอุปโภคบริโภคในชุมชนแม่กลางหลวงมีที่มาจากลำห้วย 2 สาย ได้แก่ แม่น้ำแม่กลางซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักที่ใช้หล่อเลี้ยงชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่ดอยอินทนนท์ และลำห้วยสาขาที่ใกล้เคียงซึ่งไหลผ่านชุมชนซึ่งมีน้ำไหลตลอดทั้งปี โดยนอกจากการใช้ในการอุปโภคบริโภคของคนในชุมชนแล้ว แหล่งน้ำเหล่านี้ยังนำไปใช้ในระบบการผลิตแบบการเกษตรทั้งในระบบการเกษตรเพื่อยังชีพ รวมถึงการเกษตรเพื่อเศรษฐกิจของคนในชุมชน และคนภายนอกที่เข้ามาใช้ที่ดินของชุมชนเพื่อการเพาะปลูกซึ่งใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ และระบบการจัดการน้ำร่วมกันในชุมชน

การจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชน

- น้ำประปาภูเขา: ใช้ในการอุปโภคบริโภคของคนในหมู่บ้าน ประกอบด้วยลำน้ำ 2 สาย ได้แก่ ลำห้วยน้ำแดง และลำห้วยที่แซ่โซ่
- น้ำฝาย: ใช้เพื่อการเกษตร มีสายหลักคือ ลำน้ำแม่กลาง และลำห้วยต่างๆ ประกอบด้วยฝายเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ดังนี้

ฝายในลำน้ำแม่กลางเพื่อใช้ในการเกษตร ประกอบด้วย 4 ฝาย ได้แก่

- ฝายที่ 1 มีนายสมบุญ ดอยพนาสุข เป็นหัวหน้าเลี้ยงฝาย มีผู้ใช้ในการเกษตรในนา จำนวน 1 ครอบครัวหลัก
- ฝายที่ 2 มีนายมุเซอ ดุพนาหารธา เป็นหัวหน้าเลี้ยงฝาย มีผู้ใช้ในการเกษตรในนา จำนวน 25 ครอบครัว คนในพื้นที่ 24 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 1 ครัวเรือน
- ฝายที่ 3 มีนายกุโย เกสรเสาวคนธ์ เป็นหัวหน้าเลี้ยงฝาย มีผู้ใช้ในการเกษตรในนา จำนวน 6 ครอบครัว คนในพื้นที่ 5 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 1 ครัวเรือน
- ฝายที่ 4 มีนายเหนงกา พุกษานิพลี เป็นหัวหน้าเลี้ยงฝาย มีผู้ใช้ในการเกษตรในนา จำนวน 12 ครอบครัว คนในพื้นที่ 8 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 4 ครัวเรือน

ภาพที่ 8 แผนที่แสดงจุดทำฝายลำน้ำแม่กลาง บ้านแม่กลางหลวง (ที่มา: ปรับปรุงจาก Google earth)

ตารางที่ 2 ตำแหน่งที่ตั้งฝาย และจำนวนครอบครัวผู้ใช้น้ำในแต่ละฝาย

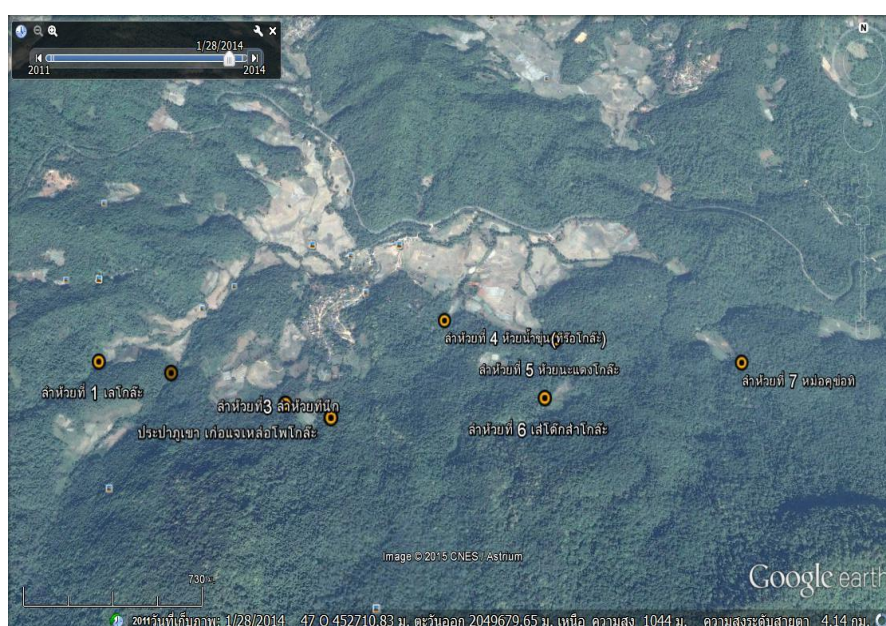
ลำดับฝายลำน้ำแม่กลาง	พิกัดจุดที่มีการทำฝาย	จำนวนผู้ใช้
ฝายจุดที่ 1	47Q 451003 E 2049784 N	1 ครอบครัว
ฝายจุดที่ 2	47Q 451281 E 2049707 N	25 ครอบครัว
ฝายจุดที่ 3	47Q 451572 E 2049806 N	6 ครอบครัว
ฝายจุดที่ 4	47Q 452215 E 2050124 N	12 ครอบครัว

ลำน้ำแม่กลางเพื่อใช้ในการประมง 1 ฝาย โดยโครงการหลวงและหัวหน้าประมงในพื้นที่เป็นผู้ดูแล

ลำห้วยเพื่อใช้ในการเกษตรและนา ประกอบด้วย 7 ลำห้วยสาขา ได้แก่

- ลำห้วยที่ 1 เลโก๊ะ มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 20 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 16 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 4 ครัวเรือน
- ลำห้วยที่ 2 เลโพโก๊ะ มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 10 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 10 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 0 ครัวเรือน
- ลำห้วยที่ 3 ทีนิก มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 4 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 4 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 0 ครัวเรือน และใช้ในบ้านพักจำนวน 4 แห่งในหมู่บ้าน

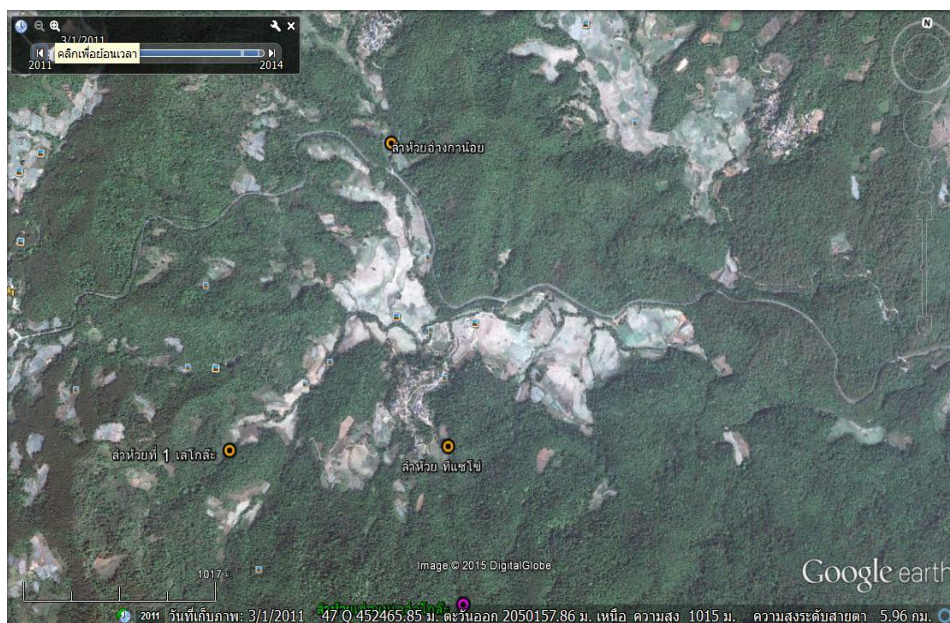
- ลำห้วยที่ 4 ห้วยน้ำขุ่น มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 7 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 1 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 6 ครัวเรือน
- ลำห้วยที่ 5 ห้วยน้ำแดง มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 12 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 11 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 1 ครัวเรือน
- ลำห้วยที่ 6 เส้ดักสำโก๊ะ มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 3 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 2 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 0 ครัวเรือน
- ลำห้วยที่ 7 ห้วยม่อนคู มีผู้ทำการเกษตรในนา จำนวน 2 ครัวเรือนหลัก คนในพื้นที่ 2 ครัวเรือน นอกพื้นที่ 0 ครัวเรือน
-

ภาพที่ 9 ลำห้วยที่ใช้ในการเกษตรบ้านแม่งกลางหลวง (ที่มา: ปรับปรุงจาก Google earth)

ตารางที่ 3 ตำแหน่งลำห้วยและจำนวนครัวเรือนผู้ใช้ลำห้วยในการเกษตร

ลำดับลำห้วย	พิกัดพื้นที่ลำห้วย	จำนวนผู้ใช้
ลำห้วยที่ 1 เลโก๊ะ	47Q 451063 E 2049333 N	20 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 2 เลโปโก๊ะ	47Q 451402 E 2049305 N	10 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 3 ทีนีก	47Q 451974 E 2049137 N	4 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 4 ห้วยน้ำขุ่น	47Q 452673 E 2049651 N	7 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 5 ห้วยน้ำแดง	47Q 453219E 2049541 N	12 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 6 เส้ดักสำโก๊ะ	47Q 453147 E 2049229 N	3 ครัวเรือน
ลำห้วยที่ 7 ห้วยม่อนคู	47Q 454115 E 2049457N	2 ครัวเรือน

ภาพที่ 10 แผนที่และภาพประกอบลำห้วยที่ใช้ในกิจกรรมบ้านพักเพื่อการท่องเที่ยว (ที่มา: ปรับปรุงจาก Google earth)

ตารางที่ 4 ลำห้วยที่ใช้ในกิจกรรมบ้านพักเพื่อการท่องเที่ยว

ลำดับลำห้วย	พิกัดพื้นที่ลำห้วย	บ้านพักที่ใช้ประกอบการ
ลำห้วยทีแซโซ	47Q 452321 E 2049462 N	1.ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กลางหลวง 2.แม่กลางหลวงวิว
ลำห้วย เลโก๊ะ	47Q 451063 E 2049333 N	1.แม่กลางหลวงฮิลล์ 2. คีรีมายา
ลำห้วยอ่างกาโอบ	47Q 451835 E 2051049 N	1.อ่างกาฟอเรสวิ

ผลการวิเคราะห์คุณภาพน้ำ

จากการเก็บตัวอย่างน้ำในแหล่งธรรมชาติ 6 จุดในเขตพื้นที่ดอยอินทนนท์ของสถานีเกษตรหลวงอินทนนท์เพื่อนำมาวิเคราะห์คุณภาพน้ำโดยสำนักงานพัฒนาที่ดินเขต 6 พบว่า ตัวอย่างน้ำที่เก็บจากลำน้ำแม่กลางบริเวณสะพานข้ามน้ำแม่กลางบ้านแม่กลางหลวงมีคุณภาพน้ำอยู่ในระดับปกติ

ตารางที่ 5 ผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำในลำน้ำแม่กลางหลวง

ลำดับ	กรด-ด่าง	การนำไฟฟ้า (ds/m)	แคลเซียม (mg/kg)	แมกนีเซียม (mg/lg)	หมายเหตุ(เลขปฏิบัติการ)
1.	6.57	0.03	4.40	1.40	สายน้ำแม่กลางหลวง(W20/58)
มาตรฐาน	6.0-8.5	< 0.7	-	-	นางสาวศิวิกรณ์ ผู้บันทึก

(ที่มา: กลุ่มวิเคราะห์ดิน สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต ๖ ผู้ส่งตัวอย่าง สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์)

การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรน้ำบ้านแม่กลางหลวง

ในอดีต การใช้ประโยชน์จากน้ำของชุมชนแม่กลางหลวงยังคงใช้ในกิจกรรมที่ไม่หลากหลาย โดยส่วนใหญ่เป็นการใช้อุปโภค บริโภคในครัวเรือนเป็นหลักซึ่งยังคงมีจำนวนหลังคาเรือนไม่มากนัก ส่วนการทำเกษตรแบบดั้งเดิม คนในชุมชนมักจะเลือกพื้นที่ในการทำเกษตรใกล้แหล่งน้ำ และใช้น้ำจากลำน้ำธรรมชาติตามฤดูกาล ได้แก่ ลำน้ำที่ไหลผ่านชุมชน โดยมีระบบฝายเป็นกลไกในการจัดการน้ำ รวมถึงมีการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชาติพันธุ์ในการควบคุมการใช้ทรัพยากรน้ำในชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ หรือผีฝาย เป็นต้น

ปัจจุบันชุมชนแม่กลางหลวงมีการขยายตัวมากขึ้น ประกอบกับการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่สัมพันธ์กับระบบตลาดทำให้ชุมชนมีการกิจกรรมการผลิตที่หลากหลายมากขึ้น ดังที่ได้กล่าวถึงมาแล้วในด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน ได้แก่ ระบบการเกษตรที่มีความหลากหลายของชนิดพืชพันธุ์ และมีระยะเวลาต่อเนื่องตลอดทั้งปีในพื้นที่เดียว โดยเฉพาะในช่วงไม่ถึง 10 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีการเข้ามาเช่าพื้นที่ของชุมชนในการเพาะปลูกพืชเชิงเศรษฐกิจของคนภายนอก รวมไปถึงการขยายตัวของการท่องเที่ยวที่ทำให้เกิดร้านค้า และที่พักเพื่อการบริการการท่องเที่ยวในชุมชนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดการใช้น้ำเป็นจำนวนมาก โดยที่ปัจจุบันยังไม่มีระบบการควบคุมซึ่งเริ่มส่งผลกระทบต่อการใช้้ำของคนในชุมชน โดยจากการสอบถามคนในชุมชนพบว่าเริ่มพบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคในชุมชนในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนซึ่งแม้จะเป็นช่วงที่แหล่งน้ำธรรมชาติลดลงแต่คนในชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาดังกล่าวเมื่อประมาณ 2-3 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น แสดงให้เห็นว่าปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชนมีปัจจัยสำคัญมาจากการใช้น้ำในปริมาณที่มากขึ้น ซึ่งเกิดจากกิจกรรมของคนในชุมชนที่มีความหลากหลายมากขึ้นในระยะหลัง

นอกจากปัญหาการขาดแคลนนํ้าอุปโภคบริโภคแล้ว จากการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นการเกษตรเพื่อการค้า ทำให้เกษตรกรจำเป็นต้องใช้สารเคมีประเภทต่างๆ เป็นองค์ประกอบในการผลิต แม้ว่าผลการวิเคราะห์นํ้าจะแสดงให้เห็นว่าคุณภาพของลํ้านํ้าแม่กลางบริเวณที่ไหลผ่านชุมชนยังคงอยู่ในเกณฑ์ปกติ แต่จากสังเกตของคนในชุมชนที่พบว่าจำนวน และความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ที่พบตามธรรมชาติเริ่มลดลงย่อมแสดงให้เห็นว่าคุณภาพนํ้าที่ลดลงซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนในอนาคต

4.3 ทรัพยากรป่าไม้

ชาวปกากะญอเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับผืนป่ามาอย่างยาวนาน ทั้งการเป็นแหล่งต้นนํ้าลำธาร ใช้สร้างที่อยู่อาศัย แหล่งอาหาร ยารักษาโรค แม้ว่าชาวปกากะญอจะใช้ประโยชน์จากผืนป่านานับการแต่ผืนป่าไม่เคยหมดไปสำหรับพวกเขา เนื่องจากบรรพบุรุษจะสั่งสอนให้รู้จักพอในวันนี้และเหลือไว้สำหรับวันหน้า ปรัชญาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านการใช้ประโยชน์จากป่าที่ได้ผสมผสานภูมิปัญญาในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ จนมีคำกล่าวที่ว่าชาวปกากะญอเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติที่มีเกื้อกูลกันมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

ในอดีตชาวปกากะญอบ้านแม่กลางหลวงใช้ประโยชน์จากผืนป่าในด้านการเป็นแหล่งอาหาร ทั้งการเก็บหาอาหารจากป่า และใช้เป็นแหล่งผลิตอาหาร ได้แก่ การเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน ซึ่งแม้ว่าการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนจะใช้พื้นที่เป็นจำนวนมากจนทำให้คนทั่วไปเข้าใจว่าการทำการเกษตรในลักษณะนี้เป็นการทำลายป่า แต่ในความเป็นจริงแล้วการทำการเกษตรแบบไร่หมุนเวียนได้แฝงไว้ด้วยภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากผืนป่าที่ยั่งยืนของชาวปกากะญอ โดยไร่หมุนเวียนเป็นระบบการเพาะปลูกในพื้นที่หนึ่ง ในช่วงเวลาหนึ่ง จากนั้นจะย้ายพื้นที่เพาะปลูกไปยังพื้นที่ใหม่ เพื่อให้พื้นที่เดิมเริ่มฟื้นความอุดมสมบูรณ์แล้วหมุนเวียนกลับมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมอีกครั้งหนึ่ง การปลูกพืชในระบบไร่หมุนเวียนเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสานโดยมีข้าว ผัก และพืชใช้สอยต่าง ๆ ปลูกรวมกันอยู่ในระบบเป็นจำนวนมาก และอาจถือได้ว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมยั่งยืน ที่สามารถรักษาความหลากหลายทางชีวภาพไว้ได้มากที่สุดระบบหนึ่ง (มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย), เข้าถึงจาก <http://www.sathai.org>)

ปัจจุบันบ้านแม่กลางหลวงไม่มีการทำเกษตรในระบบไร่หมุนเวียนอีกแล้ว อย่างไรก็ตามทรัพยากรป่าไม้ยังเป็นแหล่งต้นนํ้าลำธารที่เป็นปัจจัยในการทำการเกษตรของชุมชน เป็นแหล่งอาหารของชุมชน รวมถึงการใช้ประโยชน์จากผืนป่าในการเป็นเชื้อเพลิง ซึ่งการใช้พื้นที่ในชุมชนเป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีต แม้ในปัจจุบันชุมชนจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อเป็นแหล่งเชื้อเพลิงในครัวเรือน แต่คนในชุมชนยังคงใช้พื้นที่เป็นแหล่งเชื้อเพลิงในชุมชนควบคู่กันด้วย และถือเป็นการใช้ทรัพยากรจากป่าโดยตรงที่เห็นได้ว่าเป็นรูปธรรม

แหล่งที่มาของไม้ฟืนในชุมชน

แหล่งที่มาในการใช้พื้นที่ของชุมชนมาจากป่าไม้ซึ่งอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียงของชุมชน โดยคนในชุมชนจะใช้พื้นที่เพื่อการหุงต้มอาหาร ทั้งอาหารของคน และสัตว์เลี้ยง เช่น หมู หมา ไก่ ฯลฯ รวมถึงการใช้พื้นที่เป็นเชื้อเพลิงในการสร้างความอบอุ่นในฤดูหนาว

ปริมาณที่ใช้เชื้อเพลิง (ฟืน)

ปริมาณการใช้ฟืนของคนในชุมชนในแต่ละครัวเรือนมีปริมาณแตกต่างกันไป ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลพบว่าปริมาณการใช้ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและสัตว์เลี้ยงในบ้าน หากสมาชิกในครัวเรือนจำนวนมาก รวมถึงมีสัตว์เลี้ยงเป็นจำนวนมาก ครัวเรือนนั้นก็จะใช้ฟืนมาก โดยหากสมาชิกในครอบครัวมีจำนวนประมาณ 1-4 คน ก็จะใช้อ้อยที่ประมาณ 1-2 คันรอปิคอัพต่อปี หากมีสมาชิกประมาณ 5-7 คน ปริมาณการใช้ก็จะเพิ่มขึ้นประมาณ 2-3 คันรอปิคอัพต่อปี โดยจะมีค่าใช้จ่ายในการขนส่ง 1 คันรถ ค่าขนส่งอยู่ที่เที่ยวละ 1,500 บาท

ทรัพยากรป่าไม้กับการท่องเที่ยว

แม่มกลางหลวงตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ซึ่งเป็นป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งต้นน้ำที่หล่อเลี้ยงชุมชนต่างๆ ในเขตดอยอินทนนท์ รวมถึงชุมชนในเขตพื้นที่รอบข้าง โดยทรัพยากรป่าไม้ถือเป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยวของชุมชนควบคู่กับการท่องเที่ยวของชุมชนแม่มกลางหลวงมาตั้งแต่เริ่มต้นจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนแม่มกลางหลวงมีจุดเด่นในด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ รวมถึงการเที่ยวชมทัศนียภาพที่สวยงามที่พบได้ระหว่างเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ปัจจุบันเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติจึงเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวหลักที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ และเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวยังบ้านแม่มกลางหลวง

ป่าไม้ดอยอินทนนท์

ป่าไม้ในพื้นที่ดอยอินทนนท์สามารถจำแนกออกเป็นป่าไม้ประเภทต่างๆ (สำนักอุทยานแห่งชาติ, 2553: 126-127.) ได้แก่

- **ป่าเต็งรัง** เป็นป่าที่อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเล 400-750 เมตร พืชพันธุ์ที่พบประกอบด้วยเต็ง รัง เหียง พลวง ก่อแพะ รกฟ้า รักใหญ่ ยอป่า มะขามป้อม พืชอิงอาศัย จำพวกเอื้องแซะ เอื้องมะขาม เอื้องแปรงสีฟัน นอกจากนี้ยังพบพวกมอสส์ ไส้เคน นมตำเลีย เกล็ดนาคราช ส่วนพืชพื้นล่างจะเป็นไม้พุ่ม หญ้าชนิดต่างๆ เช่น หญ้าคา ไม้เถา และพืชล้มลุกชนิดต่างๆ
- **ป่าเบญจพรรณ** พบกระจายอยู่ทั่วไปรอบๆ อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ในระดับความสูง 400-800 เมตรจากระดับน้ำทะเล ตามที่ลุ่มหรือสองฝั่งของลำห้วย พันธุ์ไม้ที่

พบ ได้แก่ สัก ตะแบก ประดู่ แดง มะกั้ม สมอไทย กาสามปึก สลีนก กระบก ช่อ ไม้ชนิดต่างๆ

- **ป่าดงดิบแล้ง** พบกระจายเป็นหย่อมเล็กหย่อมน้อยในระดับความสูง 400-1,000 เมตร ตามบริเวณหุบเขา ริมลำห้วย และสลับห้วยต่างๆ พืชพันธุ์ที่พบ ได้แก่ ยางปาย ยางแดง ยางนา ตะเคียนทอง ก่อเดือย ก่อหุ้ม ก่อลิ้น ประดู่ส้ม มะไฟป่า ชมพู่ น้ำ ไทรย้อย เตื่อ หูกวาง พื้นพื้นล่างเป็นพืชที่ขึ้นในที่ที่มีความชื้นสูง เช่น กล้วยป่า กล้วยสองปล้อง ตอง สาต กระชายป่า หมือดปลาชิว เฟิน ปาล์ม หวาย ไม้ไผ่ หมากป่า เป็นต้น
- **ป่าดงดิบเขาตอนล่าง** เป็นป่าที่พบในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,000-1,800 เมตร หรือบริเวณตอนกลางของอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ ป่าที่พบได้แก่ประเภท ป่าสน ป่าก่อ ป่าก่อผสมสน ป่าดงดิบเขา พืชพันธุ์เด่นที่พบ ได้แก่ สนสามใบ สารภีดอย หมือดคนตัวผู้ ก่อแป้น ก่อใบเลื่อย ก่อเตี้ย ก่อแดง ก่อตาหมูหลวง กำลังเสือโคร่ง เป็นต้น
- **ป่าดิบเขาตอนบน** พบในพื้นที่ที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเล 1,800 เมตรขึ้นไป สามารถแบ่งออกได้เป็นป่าดงดิบ-ป่าก่อขึ้น ป่าดงดิบเขตอบอุ่น และป่าพรุเขตอบอุ่น สภาพโดยทั่วไปเป็นป่าที่มีต้นไม้สูงใหญ่ หลายแห่งมีลักษณะเป็นป่าดึกดำบรรพ์ พืชพื้นล่างจะไม่ใช่พืชแน่นทึบ ทำให้ตามไม้ใหญ่จะมีพืชจำพวกมอสส์ กล้วยไม้ เฟิน กุหลาบ พันปี ลำเภาแดงขึ้นปกคลุม พืชพันธุ์ที่พบ ได้แก่ ก่อตาน ก่อแอบ นางพญาเสือโคร่ง จำปีหลวง นอกจากนี้ยังมีไม้พุ่มและไม้เถาเกี่ยว เช่น คำขาว คำแดง กุหลาบ ส่วนบริเวณรอบๆ แอ่งน้ำจะมีหญ้าชนิดต่างๆ เช่น บัวทอง พญาแดง เทียน บริเวณชายขอบป่าพรุจะมีกุหลาบพันปีที่พบได้เฉพาะยอดดอยอินทนนท์เท่านั้น

เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

การเดินป่าศึกษาธรรมชาติถือเป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง โดยนอกจากการเที่ยวชมความสวยงามของธรรมชาติแล้ว กิจกรรมท่องเที่ยวยังสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจ ระหว่างคนที่อยู่ในป่าและคนที่อยู่ในเมืองผ่านกิจกรรมเดินป่าแบบผจญภัย ที่สื่อความหมายโดยมีคฤหบดีถิ่นคนปกาเกอะญอ รวมทั้งองค์ความรู้ในการรักษาและลดกระทบต่อสิ่งแวดล้อมด้วยอาหารจากเกษตรอินทรีย์ การบรรจุหีบห่อด้วยใบตอง ใบไม้ธรรมชาติ โดยอาศัยภูมิปัญญา และประสบการณ์ในพื้นที่มาประยุกต์ใช้กับการท่องเที่ยว โดยการท่องเที่ยวชุมชนบ้านแม่กลางหลวงมีโปรแกรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติ 5 โปรแกรม ได้แก่

ตารางที่ 6 โปรแกรมเดินป่าศึกษาธรรมชาติ

เส้นทางท่องเที่ยว	กิจกรรมและการเรียนรู้	ค่าใช้จ่าย
เส้นทางเดินป่าน้ำตกผาดอกเสี้ยว เส้นทางเดินป่าระยะสั้น 2.5 กม. ประมาณ 2-3 ชั่วโมง	เรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่า ป่าในภูมิปัญญาปกากะญอ (ป่าผู้ชาย) พืชกินได้ สมุนไพร คน และสัตว์ แนวกันไฟป่า ป่า ปลูกในไร่หมุนเวียนเก่า วิว น้ำตก เล่นน้ำ การสังเกตผ่าน การดูนกบริเวณน้ำตกและลำ ห้วย เรื่องเล่าเกี่ยวกับนก สวน กาแฟอินทรีย์แบบวนเกษตร การดูแล ทิวทัศน์นาขั้นบันได	กลุ่มละ 200 บาท (มัคคุเทศก์ 1 คนต่อนักท่องเที่ยวไม่เกิน 6 คน)
เส้นทางเดินป่าหนองหล่ม-ดอย งาม-อ่างกาน้อย เส้นทางเดินป่าระยะปานกลาง 7 กม. ประมาณ 5-6 ชั่วโมง	เรียนรู้การจัดการป่า ป่าในภูมิ ปัญญาคนปกากะญอ(ป่า ผู้ชายม ป่าสายสะตือ) พืชกินได้ สมุนไพรคนและสัตว์ แนว ป้องกันไฟป่า ป่ารุ่นที่สอง(ไร่ หมุนเวียนในอดีต) การ ทำอาหารแบบธรรมชาติ ด้วย ใบตองและไม้ไผ่ การสังเกตผ่าน กิจกรรมดูนกเบื้องต้น นิทาน เรื่องเล่าเกี่ยวกับนก แคมป์นิยม ไพรในอดีต วิวนาขั้นบันได สวน กาแฟแบบวนเกษตร	คนละ 220 บาท (ค่ามัคคุเทศก์ ท้องถิ่น ค่าอาหารกลางวัน และ น้ำดื่ม มัคคุเทศก์ 1 คน ต่อ นักท่องเที่ยวไม่เกิน 6 คน)
เส้นทางเดินป่าดอยหัวเสือ เส้นทางเดินป่าระยะไกล 12 กม. ประมาณ 8 ชั่วโมง	เรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่า ป่าในภูมิปัญญาปกากะญอ (ป่าผู้ชาย, ป่าผู้หญิง) พืชกินได้ สมุนไพรคน และสัตว์ แนวกัน ไฟป่า ป่าปลูกในไร่หมุนเวียน เก่า วิวดอยหัวเสือ ดอยผาตั้ง ป่าสนเขาธรรมชาติ ต้นน้ำดอย หัวเสือ ประวัติความเชื่อของ	คนละ 500 บาท (ค่ามัคคุเทศก์ ท้องถิ่น ค่าอาหารกลางวัน และ น้ำดื่ม แต่ไม่รวมค่ายานพาหนะ เดินทางไป ประมาณ 500 บาท, มัคคุเทศก์ 1 คน ต่อ นักท่องเที่ยวไม่เกิน 6 คน)

เส้นทางท่องเที่ยว	กิจกรรมและการเรียนรู้	ค่าใช้จ่าย
	คนปกาเกอะญอเกี่ยวกับดอยหัวเสือ การเกิดของดอยหัวเสือ แหล่งปัจจัยการดำรงชีพของ กวางผา ชะนีมือขาว การสังเกต ผ่านกิจกรรมดูนกเบื้องต้น และ ตำนานเรื่องเล่าเกี่ยวกับนกสัตว์ ป่า การทำอาหารในป่าด้วย ใบตองและไม้ไผ่ การหาน้ำใน ป่าและวิธีการทำให้สะอาด	
เส้นทางเดินป่าทางเลือก การเดินป่าระยะไกล ต่อเนื่อง มี การพักแรมในป่า ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน (ระยะทางเดินป่าไม่มีกำหนด ปรับตามความต้องการเรียนรู้ ของนักท่องเที่ยว)	ป่าในภูมิปัญญาคนปกาเกอะญอ การหาอาหาร การหาน้ำในป่า การดำรงชีพในป่า(พืชกินได้ สมุนไพรคนและสัตว์ สัตว์มีพิษ และพืชมีพิษ การหาฟืน)การก่อไฟ การทำอาหารในป่า ใบตอง และกระบอกไม้ไผ่) การสังเกต ผ่านกิจกรรมดูนกเบื้องต้นและ เรื่องเล่าในภูมิปัญญาคนปกา เกอะญอ การดูดาว การฟังเสียง เรียนรู้สัตว์กลางคืน	คนละ 1,000 บาท (รวมค่า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้ช่วย มัคคุเทศก์ท้องถิ่น อาหารและ น้ำดื่ม 4 มื้อ เต้นท์ที่พัก) มัคคุเทศก์ 1 คนต่อ นักท่องเที่ยวไม่เกิน 6 ต่อกลุ่ม
เส้นทางเดินป่าทางเลือก การเดินป่าระยะไกล ต่อเนื่อง มี การพักแรมในป่า ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน (ระยะทางเดินป่าไม่มีกำหนด ปรับตามความต้องการเรียนรู้ ของนักท่องเที่ยว)	ป่าในภูมิปัญญาคนปกาเกอะญอ การหาอาหาร การหาน้ำในป่า การดำรงชีพในป่า (พืชกินได้ สมุนไพรคนและสัตว์ สัตว์มีพิษ และพืชมีพิษ การหาฟืน) การ ก่อไฟ การทำอาหารในป่า (ใบตองและกระบอกไม้ไผ่) การ สังเกตผ่านกิจกรรมดูนก เบื้องต้นและเรื่องเล่าในภูมิ ปัญญาคนปกาเกอะญอ การดู ดาว การฟังเสียงเรียนรู้สัตว์ กลางคืน	คนละ 2,000 บาท (รวมค่า มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ผู้ช่วย มัคคุเทศก์ท้องถิ่น อาหารและ น้ำดื่ม 7 มื้อ เต้นท์ที่พัก) มัคคุเทศก์ 1 คนต่อ นักท่องเที่ยวไม่เกิน 6 คนต่อ กลุ่ม

เส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว

เส้นทางศึกษาธรรมชาติน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวยอดนิยมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังบ้านแม่กลางหลวง เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ สภาพแวดล้อมสวยงาม รวมถึงนักท่องเที่ยวยังสามารถสัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชนในมิติต่างๆ เช่น การทำสวนผัก ผลไม้ ไม้ดอก การทำไร่ทำนา รวมถึงการดำเนินชีวิตประจำวันแบบชาวปกาเกอะญอของคนในชุมชน

แต่เดิมเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นเส้นทางที่คนในชุมชนใช้สัญจรไปนา ไปสวน รวมถึงใช้เป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อกับบ้านขุนกลางซึ่งเป็นหมู่บ้านของชาวม้ง เนื่องจากในสมัยก่อนชาวบ้านยังไม่มีรถยนต์หรือจักรยานยนต์จึงใช้การเดินทางเท้าตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว ต่อมาเส้นทางนี้จึงเริ่มมีคนใช้ในการเดินทาง หรือค้าขายมากขึ้น กระทั่งในปี พ.ศ. 2542 ชุมชนแม่กลางหลวงเริ่มจัดการการท่องเที่ยวจึงใช้เส้นทางนี้ในการเป็นเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติไปด้วย

เส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวเริ่มต้นจากริมถนนขึ้นสู่ต๋อยอินทนนท์บริเวณ กม.ที่ 24 จนถึงหมู่บ้านแม่กลางหลวง ระยะทางประมาณ 2.5 กม.ใช้เวลาในการทำกิจกรรมประมาณ 2-3 ชั่วโมง ตลอดเส้นทางจะเน้นบอกเล่าเรื่องราวองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าในมิติต่างๆ เช่น ป่าในภูมิปัญญาปกาเกอะญอ พืชกินได้ สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาคน และรักษาสัตว์ แนวนกไฟ ป่าที่ปลูกในไร่หมุนเวียนเดิม รวมถึงการใช้ประโยชน์จากพืชพันธุ์ในป่า เช่น ใบไม้ที่ใช้ห่อข้าวต้มมัดในพิธีกรรมต่างๆ เช่น เรียกขวัญ ผูกข้อมือ พิธีมัดมือควาย ฯลฯ การทำไม้กวาดจากดอกไม้วาด รวมถึงดอกไม้วาดกับความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวปกาเกอะญอ การใช้ไม้ไผ่ในวิถีชีวิต

นอกจากองค์ความรู้ด้านทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ตามเส้นทางดังกล่าวยังมีทัศนียภาพที่สวยงาม โดยเฉพาะบริเวณน้ำตกผาดอกเสี้ยวซึ่งนักท่องเที่ยวมักจะหยุดชมความสวยงามของน้ำตก ถ่ายรูปเก็บความประทับใจ หรือลงเล่นน้ำอย่างสนุกสนาน นอกจากนั้น บริเวณนี้ยังเป็นจุดดูนกที่มีความสวยงามหลากหลายสายพันธุ์ รวมถึงได้เรียนรู้เรื่องเล่าเกี่ยวกับนกในภูมิปัญญาปกาเกอะญออีกด้วย

เมื่อเดินเข้าใกล้ตัวหมู่บ้านจะเป็นกิจกรรมที่ได้เรียนรู้วิถีชีวิต การทำมาหากินของชาวปกาเกอะญอบ้านแม่กลางหลวงในปัจจุบัน ได้แก่ สวนกาแฟอินทรีย์แบบวนเกษตร พื้นที่ทำนาขั้นบันได ฝายน้ำ และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านแม่กลางหลวงซึ่งจะได้เรียนรู้การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ชุมบ้านเรือน และการแต่งกายแบบชาวปกาเกอะญอ โดยเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติเส้นนี้เป็นเส้นทางที่เหมาะสมกับนักท่องเที่ยวหลายกลุ่ม เนื่องจากมีระยะทางไม่ไกลมากนัก ใช้ระยะเวลาในการเดินไม่มาก นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้านแม่กลางหลวงได้อย่างรอบด้านและนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาท่องเที่ยวได้ตลอดทั้งปี

ในการเดินป่าศึกษาธรรมชาติแต่ละครั้ง คณะกรรมการท่องเที่ยวมีข้อตกลงว่า นักท่องเที่ยวต้องใช้บริการผู้นำเที่ยวที่เป็นคนในท้องถิ่น เพื่อการสื่อสารข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ที่มีพื้นฐานจากชุมชนอย่าง

แท้จริง โดยในหนึ่งรอบการเดินทางต้องมีนักท่องเที่ยวไม่เกิน 10 คนต่อผู้นำทาง 1 คน ค่าบริการ 200 บาท ต่อรอบ โดยหักค่าบำรุงเส้นทาง 20 บาทจากรายได้ของผู้นำทางในแต่ละรอบเพื่อนำไปใช้เป็นกองทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

เส้นทางผาดอกเสี้ยวมีพันธุ์ไม้พรรณที่กำลังสูญหายและสาเหตุการสูญหาย

พืชพันธุ์ไม้ตามธรรมชาติในปัจจุบันซึ่งมีหลากหลายชนิด ที่พบเห็นได้มากในระหว่างทาง ได้แก่ ต้นดอกเสี้ยวซึ่งเป็นที่มาของชื่อน้ำตกผาดอกเสี้ยว โดยจะออกดอกช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ส่วนพืชพันธุ์อื่นๆ ได้แก่ ต้นไทร ไม้ พญาเสือโคร่ง มะไฟป่า แผละเบลี๊ะ มะเคือปล้องหิน มะเคือขนทอง มะเคือปล้อง ก่อ โลด ดอกเข็มป่า ลำไยป่า ช้างसान และเฟิร์นชนิดต่างๆ เป็นต้น ส่วนพืชสมุนไพรที่พบ ได้แก่ รางจืด กำลังเสือโคร่ง อบเชย ราชเบอร์รี่ป่า โดยพันธุ์ไม้และสมุนไพรในเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่พบว่าเริ่มลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว ได้แก่ กำลังเสือโคร่ง ซึ่งไม่เพียงแต่จะลดลงในบริเวณเส้นทางศึกษาธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังพบว่าปริมาณลดลงทั่วทั้งผืนป่าเนื่องกำลังเสือโคร่งจากเป็นพืชที่นิยมนำมาทำเป็นยา

การเปลี่ยนแปลงเส้นทางผาดอกเสี้ยวย้อนกลับไปที่เมื่อ 10 ปี

แต่เดิมเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นเส้นทางสัญจรสำคัญของผู้คนในพื้นที่ เมื่อชุมชนลุกขึ้นมาจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง เส้นทางนี้จึงถูกพัฒนาขึ้นเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง โดยมีจุดเด่นเป็นความสวยงามของน้ำตกผาดอกเสี้ยว และระบบการผลิตแบบการเกษตรของคนในชุมชน ซึ่งเป็นกิจกรรมท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวงอย่างต่อเนื่อง

ตลอดระยะเวลาที่เส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวได้เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวกระทั่งปัจจุบัน คนในชุมชนได้พบเห็นความเปลี่ยนแปลงของเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว โดยในช่วงเริ่มต้นการเปิดเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ป่าไม้บริเวณเส้นทางเดินป่ายังคงมีความเป็นธรรมชาติ เนื่องจากยังไม่มีมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น การถางต้นหญ้าบริเวณทางเดินและนำแผ่นปูนมาเป็นทางขึ้นบันได เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การใช้เส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวการท่องเที่ยวทำให้พบว่าในราว 10 ปีที่ผ่านมา สภาพป่าไม้โดยรวมมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เห็นได้จากการที่พืชพันธุ์ไม้ที่มีความหลากหลายมากขึ้น รวมถึงสัตว์ป่ากลับเข้ามาอาศัยในพื้นที่ป่ามากขึ้น เช่น ชะนี

อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวได้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวเช่นกัน พบว่าบางกรณีการเดินทางศึกษาธรรมชาติได้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พืชพันธุ์ตามเส้นทางเสียหาย เช่น การที่นักท่องเที่ยว หรือคนนำทางซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นเองเด็ดดอกไม้ หรือต้นไม้ ทั้งที่เกิดจากความไม่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ รวมถึงการขาดจิตสำนึกในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งกลุ่มท่องเที่ยว

บ้านแมกลางหลวงต้องสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสร้างจิตสำนึกเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ให้แก่ผู้มาเยือน และผู้นำทางต่อไป

5. ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนแมกลางหลวง

ข้อมูลเศรษฐกิจชุมชนบ้านแมกลางหลวง ที่วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถาม และการสัมภาษณ์ โดยมีกลุ่มประชากรเป้าหมายเป็นคนในชุมชน 22 ครัวเรือน ผู้ประกอบการร้านค้าของชำ และผู้ประกอบการร้านค้าอื่นๆ ในชุมชน เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานเศรษฐกิจชุมชน โดยได้รับข้อมูล ดังนี้

ข้อมูลทั่วไปผู้ตอบแบบสอบถาม

ผู้ตอบแบบสอบถามเป็นสมาชิกของครัวเรือนในชุมชนแมกลางหลวง โดยเป็นเพศชาย 16 คน เพศหญิง 6 คน มีช่วงอายุตั้งแต่ 20 ปี ถึงอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยผู้ตอบแบบสอบถามที่มีจำนวนมากที่สุดมีอายุอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 30-39 ปี

ตารางที่ 7 เพศของผู้ตอบแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ

เพศ	จำนวน (คน)	ร้อยละ (%)
ชาย	16	72.7
หญิง	6	27.3
รวม	22	100

ตารางที่ 8 อายุของผู้ตอบแบบสอบถามด้านเศรษฐกิจ

ช่วงอายุ (ปี)	จำนวน (คน)	ร้อยละ (%)
20-29	1	4.5
30-39	10	45.4
40-49	4	18.2
50-59	4	18.2
60 ปีขึ้นไป	3	13.7
รวม	22	100

ข้อมูลความเป็นอยู่ในครัวเรือน

สภาพความเป็นอยู่ของครัวเรือนในชุมชนแม่กลางหลวงส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่มีสมาชิกประมาณ 2-6 คน โดยสมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่มีการย้ายออกไปประกอบอาชีพ หรือเรียนนอกชุมชน จากการสำรวจพบว่าสัดส่วนเพศของสมาชิกของครัวเรือนประกอบด้วยเพศชายร้อยละ 45.2 เป็นเพศหญิงร้อยละ 54.8

ตารางที่ 9 สัดส่วนเพศของสมาชิกในครัวเรือน

เพศ	จำนวน	ร้อยละ (%)
ชาย	42	45.2
หญิง	51	54.8
รวม	93	100

ครัวเรือนในชุมชนแม่กลางหลวงมักเลี้ยงสัตว์เพื่อเป็นใช้ในชีวิตประจำวันในด้านต่างๆ เช่น เป็นวัตถุดิบในการประกอบอาหาร เพื่อการค้าขาย และใช้ในการประกอบพิธีกรรม โดยจากการเก็บข้อมูลพบว่าสัตว์เลี้ยงที่คนในชุมชนเลี้ยงมากที่สุด ได้แก่ ไก่ จำนวนประมาณร้อยละ 55.2 รองลงมา ได้แก่ ไข่ จำนวนประมาณร้อยละ 31.4 วัวประมาณร้อยละ 10.5 กระบือประมาณร้อยละ 2.9 ตามลำดับ

ตารางที่ 10 สัตว์เลี้ยงในครัวเรือน

ประเภท	จำนวน	ร้อยละ (%)
วัว	11	10.5
กระบือ	3	2.9
หมู	33	31.4
ไก่	58	55.2
รวม	105	100

ข้อมูลรายจ่าย

จากการเก็บข้อมูลพบว่ารายได้ของคนในชุมชนแม่กลางหลวงประกอบด้วย รายจ่ายด้านเครื่องอุปโภค เช่น ค่าเดินทาง ค่าไฟฟ้า ค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ค่าโทรศัพท์ ของใช้ส่วนตัว เป็นต้น มีจำนวนประมาณร้อยละ 40.7 รองลงมาเป็นค่าใช้จ่ายด้านการบริโภคอาหาร ประมาณร้อยละ 39.6 ใช้จ่ายด้านหนี้สิน ประมาณร้อยละ 10.9 (ส่วนใหญ่เป็นหนี้กองทุนหมู่บ้าน) และต้นทุนการผลิต

ตารางที่ 11 ประเภทและจำนวนรายจ่ายของชุมชน

ประเภทของรายจ่าย	จำนวน (บาท)	ร้อยละ (%)
ต้นทุนการผลิต	163,200	8.8
การบริโภค (อาหาร)	736,900	39.6
เครื่องอุปโภค	756,020	40.7
หนี้สิน	202,700*	10.9
รวม	1,858,820	100

(*มีหนี้สิน 7 ครัวเรือน จาก 22 ครัวเรือน)

ข้อมูลรายได้

รายได้ของคนในชุมชนแม่อากลางหลวงได้รับจากทั้งรายได้หลัก และรายได้เสริม โดยรายได้หลักของคนในชุมชน ได้แก่ การทำนา ส่วนอาชีพเสริมของคนในชุมชนส่วนใหญ่ ได้แก่ อาชีพรับจ้างทั่วไป อย่างไรก็ตามพบว่าปัจจุบันรายได้จากการรับจ้างมีจำนวนมากถึงร้อยละ 50.6 ของรายได้ทั้งหมด ซึ่งมีรายได้มากกว่าการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ซึ่งอาจอธิบายได้ว่าแม้ว่าคนในชุมชนยังคงทำการเพาะปลูกข้าว หรือการเกษตรเป็นอาชีพหลัก แต่ส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพียงเพื่อเพียงพอต่อการบริโภค และมีการขายเฉพาะส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงทำให้รายได้จากการรับจ้างซึ่งเป็นอาชีพเสริมมีจำนวนมากกว่าการทำเกษตรกรรม อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลรายได้ของคนในชุมชนที่มีรายได้จากการรับจ้างมากที่สุดสอดคล้องกับสถานการณ์ด้านการประกอบอาชีพของคนในชุมชนที่ปัจจุบันคนในชุมชนเลือกประกอบอาชีพรับจ้างมากขึ้น และลดการทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะคนในชุมชนบางคนที่แม้จะมีที่ดินทำกินเป็นกรรมสิทธิ์ของตนเองแต่ได้ให้คนภายนอกเข้ามาเช่าที่ดินเพื่อทำประโยชน์ส่วนตนเองจะออกไปรับจ้างนอกชุมชน หรือทำการเพาะปลูกข้าวในฤดูทำนาเท่านั้น เมื่อหมดฤดูการทำนาจะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นหลัก

ตารางที่ 12 รายได้ของคนในชุมชน

อาชีพ	จำนวน (บาท) ต่อปี	ร้อยละ (%)
เกษตรกรรม	725,690	31.6
รับจ้าง	1,162,500	50.6
ค้าขาย	368,000	16.1
อื่นๆ	40,000	1.7
รวม	2,296,190	100

6. การบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

การท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

ด้วยบ้านแม่กลางหลวงเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติอินทนนท์ ทำให้ชุมชนเป็นพื้นที่หนึ่งที่ได้รับกระแสจากการท่องเที่ยวในพื้นที่มาอย่างยาวนาน โดยในช่วงแรกชุมชนเป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจด้านนิเวศวิทยา และกิจกรรมการเดินป่า รวมถึงการเข้ามาเที่ยวชมภายในหมู่บ้านเพื่อเที่ยวชม และถ่ายภาพทุ่งนาขั้นบันได โดยกิจกรรมท่องเที่ยวต่างๆ ได้รับการจัดการโดยบริษัททัวร์ รวมถึงนำเที่ยวโดยมัคคุเทศก์ซึ่งเป็นคนจากภายนอกชุมชน

การท่องเที่ยวในรูปแบบดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนในหลายด้าน ดังที่คนในชุมชนได้สะท้อนมุมมองปัญหาจากการท่องเที่ยวในประเด็นต่างๆ ได้แก่ มัคคุเทศก์นำยาเสพติดเข้ามาให้บริการ นักท่องเที่ยวทำให้ภาพลักษณ์ของชุมชนเสื่อมเสีย นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนขาดความเข้าใจพื้นฐานวัฒนธรรมของชุมชน เช่น การแสดงความรักต่อกันของคู่รักที่ยังมิได้เป็นคู่สามีภรรยาในที่สาธารณะซึ่งคนในชุมชนถือว่าเป็นการผิดประเพณี และจะนำสิ่งที่ไม่ดีเข้ามาสู่หมู่บ้าน รวมถึงมัคคุเทศก์ที่นำนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนหักเปอร์เซ็นต์จากราคาสินค้าของชาวบ้าน เป็นต้น

จากสถานการณ์ดังกล่าวคนในชุมชนแม่กลางหลวงจึงมีแนวคิดที่จะดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวโดยคนในชุมชนโดยได้ริเริ่มจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์เพื่อการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวงภายใต้ชื่อ “สหกรณ์บริการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์คอยอินทนนท์ บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” โดยมีสมาชิกจากหลายกลุ่มบ้าน ซึ่งหลังจากการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ฯ แล้วกลุ่มจึงได้ดำเนินโครงการต่างๆ เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในชุมชนโดยเฉพาะการร่วมงานกับหน่วยงานในพื้นที่ เช่น ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2542 ได้ร่วมโครงการร่วมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) อุทยานแห่งชาติกลุ่มนครพิงค์ และได้รับเลือกให้เป็นพื้นที่ทดลองฝึกการปฏิบัติงานแบบครบวงจรให้แก่ชุมชนเพื่อเตรียมความพร้อม และค้นหาแนวทางการพัฒนาที่เหมาะสม โดยอาศัยเงินทุนจากชุมชน และชุมชนใกล้เคียง ร่วมกับบริษัท ชัมมิท อีโคทัวร์ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยการขายหุ้นให้แก่สมาชิกกลุ่มมีการปันผลให้แก่สมาชิกทุกเดือน รวมถึงหักรายได้แต่ละเดือนร้อยละ 30 เพื่อเป็นเงินกองกลางสำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

การดำเนินงานตามโครงการดังกล่าวในระยะแรกยังไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนมากนัก เนื่องจากยังคงเป็นช่วงการดำเนินงานในระยะแรกที่ยังขาดแนวทางการทำงานที่ชัดเจน รวมถึงทัศนคติด้านลบของชุมชนที่มีต่อการท่องเที่ยวในช่วงที่ผ่านมา อีกทั้งคนในชุมชนยังคงขาดความเข้าใจระบบการจัดการการท่องเที่ยวทำให้ยังไม่มีความพร้อมในการพัฒนาศักยภาพเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระบบ อย่างไรก็ตาม หลังจากการสร้างบ้านพักเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวของกลุ่มสหกรณ์ส่งผลให้คนในชุมชนเริ่มให้ความสนใจเข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวมากขึ้นแต่การดำเนินงานจัดการการ

ท่องเที่ยวยังคงจำกัดอยู่ในสมาชิกกลุ่มสหกรณ์ ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2544 ชุมชนจึงได้ร่วมดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชน และกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวสู่คนในชุมชนอย่างทั่วถึงซึ่งทำให้ชุมชนสามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวสืบต่อมากระทั่งปัจจุบัน

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง

ชุมชนแม่กลางหลวงเปิดหมู่บ้านเพื่อการท่องเที่ยวครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2542 โดยมีจุดเด่นเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงการให้บริการที่พักในรูปแบบของรีสอร์ทชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 บ้านแม่กลางหลวง บ้านอ่ากาน้อย บ้านผาหมอน และบ้านหนองหล่มได้เป็นพื้นที่ศึกษาเพื่อการจัดการการท่องเที่ยวโดยผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามโครงการ “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่” โดยบุษบา สิทธิการ และคณะ

การวิจัยในครั้งนั้นคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสภาพการณ์ของการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวงเพื่อทราบผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นกับชุมชน ศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวและบทบาทการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงค้นหาองค์ความรู้และศักยภาพด้านต่างๆ เพื่อนำมาใช้รองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน โดยมีคนในชุมชนเป็นผู้ให้ข้อมูล และค้นหาข้อมูลให้แก่คณะนักวิจัยจากภายนอกชุมชนเป็นหลัก

ปัจจุบัน ชุมชนแม่กลางหลวงสามารถพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังที่เห็นได้จากการพัฒนาแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ที่ทำให้ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์และมีสัตว์ป่าเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รวมถึงดังที่เห็นได้จาก ในปี พ.ศ. 2546 ชุมชนได้ดำเนินการพัฒนาเส้นทาง “ผาดอกเสี้ยว” ซึ่งเป็นเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติที่เป็นจุดเด่นของชุมชน และยังคงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวสืบต่อมากระทั่งปัจจุบัน รวมถึงทำให้เกิดการฟื้นฟูวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาที่เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนให้กลับคืนมาอีกครั้ง ดังเช่น การทอผ้าตามวิถีชาวปกากะญอ ฯลฯ ซึ่งทำให้ชุมชนสามารถสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีความหลากหลายมากขึ้น และเกิดรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับชุมชนในช่วงเวลานั้น

ปี พ.ศ. 2548 บ้านแม่กลางหลวงเป็นที่รู้จักในฐานะชุมชนท่องเที่ยวอย่างแพร่หลายมากขึ้น กระทั่งมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านมากที่สุดในปี พ.ศ. 2549 จากจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้นทำให้อุรกิจท่องเที่ยวภายในชุมชนขยายตัวมากขึ้นตามมา โดยในปี พ.ศ. 2549 มีการดำเนินธุรกิจที่พักเพิ่มขึ้นเป็น 4 แห่ง รวมถึงในปี พ.ศ. 2550 ชุมชนได้เริ่มดำเนินกิจการที่พักแบบโฮมสเตย์เพื่อเป็นทางเลือกในการเลือกที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวนอกจากที่พักแบบรีสอร์ทชุมชนได้แก่ ที่พักซึ่งบริหารจัดการโดยกลุ่มท่องเที่ยวชุมชน 1 ราย เอกชน 5 ราย สามารถรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุดมากถึง 300 คน รวมกับพื้นที่กางเต็นท์ที่สามารถรองรับนักท่องเที่ยวรวมกัน 250 คน นอกจากนั้น

ยังมีที่พักแบบโฮมสเตย์อีก 19 หลัง สามารถรับนักท่องเที่ยวได้จำนวนสูงสุด 95 คน ปัจจุบันที่พักในชุมชนสามารถรองรับจำนวนนักท่องเที่ยวได้สูงสุดประมาณ 645 คน

ในส่วนของที่พักรที่บริหารจัดการโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของวิสาหกิจชุมชนที่มีสมาชิกเป็นคนในชุมชนแม่กลางหลวง และชุมชนรอบข้าง มีระบบการปันผลแก่สมาชิก รวมถึงการแบ่งเงินรายได้เป็นเงินกองกลางของกลุ่ม รวมถึงใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ในชุมชน เช่น การทำแนวกันไฟ การจัดการกิจกรรมระหว่างชุมชน และการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน

กลุ่มบริการท่องเที่ยวโดยชุมชน ศูนย์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

1. นายก่อชิ	เพชรไพรพนาลัย	ประธาน
2. นายโกโย	พงษ์เจริญโชติ	รองประธาน
3. นายสมศักดิ์	ศิริภูมิทอง	กรรมการ
4. นายโยแสง	กิจจรุณชัย	กรรมการ
5. นายคะดู่	พนาไพรศิลป์	กรรมการ
6. นายจอลาคา	สันธารดำรง	กรรมการ
7. นายดวงจันทร์	เมฆวิชัยวงศ์	กรรมการ
8. นายธีระ	เจริญส่งเสริม	กรรมการ
9. นายกรฤทธิ	ดูเจะโต๊ะ	กรรมการ
10. นายอนุสรณ์	บรรพจศิริไพร	กรรมการ
11. นายกมล	ไพรแดนสว่าง	กรรมการ
12. นายคำจัน	หรรษาพนาไพร	กรรมการ
13. นายพงษ์ทุ	เชื้อสุจริตไพรบูลย์	เหรัญญิก
14. นายพงษ์ศักดิ์	วนาลัยนิเวศน์	ผู้จัดการ

การดำเนินงานด้านการบริหารการท่องเที่ยวของวิสาหกิจชุมชน

- ทำสัญญาเช่าสถานที่ ปีละ 25,000 บาท
- พิจารณาปรับปรุงกฎระเบียบทุก 1 ปี
- การปันผลขึ้นอยู่กับรายได้ของแต่ละปี แบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่
 1. สมาชิก
 2. สาธารณะประโยชน์
 3. กองกลาง
- ยอดรวมเงินลงทุนทั้งหมด 151,950 บาท ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวน 71 คน

กฎระเบียบการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง

1. การแต่งกายของนักท่องเที่ยวต้องมิดชิด และสุภาพเมื่ออยู่ในชุมชน
2. ห้ามนำสิ่งมีพิษมา การพนัน สื่อลามก สิ่งเสพติดทุกชนิดเข้ามาในชุมชน
3. ห้ามส่งเสียงดังเกินเวลา 22.00 น. (สี่ทุ่ม)
4. ทิ้งขยะในที่ที่จัดไว้ให้ ห้ามทิ้งเรี่ยราดไม่เป็นที่เป็นทาง
5. ห้ามนักท่องเที่ยวชาย-หญิง ประพฤติตนเชิงชู้สาวในชุมชน
6. ห้ามนักท่องเที่ยวชาย-หญิง พักด้วยกันในบ้านพักแบบ “โฮมสเตย์”
7. นักท่องเที่ยวทุกคนต้องบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นจำนวนเงิน 20 บาท/ครั้ง/คน
8. นักท่องเที่ยวไม่ลบหลู่หรือใช้วาจาไม่สุภาพตามสถานที่ประกอบศาสนพิธี
9. ห้ามมั่วสุมทะเลาะวิวาทก่อความวุ่นวาย นอกเหนือจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนกำหนด
10. ห้ามนักท่องเที่ยวก่อเรื่องทะเลาะวิวาทโดยเด็ดขาด

เส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว: เส้นทางเรียนรู้วิถีชุมชน

แหล่งเรียนรู้เส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยว

1. จุดเริ่มต้นแนะนำตัวเอง และบอกกฎของการเดินป่า
2. อธิบายลักษณะของการเกิดถ้ำวัลย์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพื้นที่อาศัยของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง
3. ไปไม้กวาด ดอกไม้กวาดมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงอย่างไร
 - ไปไม้กวาดใช้ห่อข้าวต้มมัดในพิธีกรรมต่างๆ เช่น เรียกขวัญ ผูกข้อมือ พิธีมัดมือควาย ฯลฯ
 - ดอกไม้กวาด ใช้ทำไม้กวาดบ้าน
4. น้ำตกชั้นที่ 9 น้ำตกใสเย็นแห่งชีวิต เป็นน้ำตกที่นกนางแอ่นน้ำอาศัยอยู่
5. ประโยชน์มากมายจากใบตองสัก
6. มอส์คือพืชน้ำความอุดมสมบูรณ์
7. น้ำตกผาดอกเสี้ยว มาจากชื่อดอกเสี้ยวซึ่งใช้เป็นวัตถุดิบในอาหารชนิดหนึ่งของเผ่ากะเหรี่ยง
8. ฝายน้ำ หรือการเลี้ยงผีนา
9. ผลไม้ตระกูลราชเบอร์รี่
10. นาขั้นบันได
11. การปลูกกาแฟ
12. ป่าสมุนไพร
13. การปลูกพืชผสมผสาน

14. ไม้ไผ่คู่ชีวิต

15. วิธีชีวิตชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง

พืชสมุนไพรตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว

ตารางที่ 13 พืชสมุนไพรตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว

ชื่อสมุนไพร	ลักษณะการใช้	วิธีทำ	สรรพคุณ	ลักษณะทั่วไป
น้ำปอจอ	เปลือก	ต้มดื่ม	รักษาไข้ป่า/หวัด/ มาลาเลีย	เป็นไม้ยืนต้น ขึ้นใน เขตป่าดงดิบ จะพบ เจอบริเวณใกล้ แหล่งน้ำไหลผ่าน
รางจืด(จอลอดิเบอ)	ลำต้น /ใบ/ราก	ต้มดื่ม/ตากแห้งชง ดื่ม/ต้มอบ	ล้างสารพิษ/ขับ สารพิษออก	มี 2 ชนิด - ใบดอกแดง พบใน ป่าดงดิบ - ใบดอกสีม่วง พบ ในป่าแล้งทั่วไป
ใบหนาด(พอปาห ล่า)	ลำต้น/ราก/ใบ	ต้มดื่ม/อบไอน้ำ	บำรุงคนอ่อนเพลีย บำรุงไต ลมผัดเดือน	พบทั่วไป เป็น ไม้ล้มลุก
บ่อนาคู	ลำต้น/ราก	ต้มดื่ม/ดองเหล้า	บำรุงร่างกาย	พบในป่าดงดิบบาง พื้นที่
พอบอเบ	หวีในดิน	ตำ	รักษาแผลสด/แผล โดนไฟไหม้/ข้อเท้า แพลงพอกไว้	ปลูกตามบ้าน
พอมีกะ	รากต้น	ต้มดื่ม/ดองเหล้า	รักษาอ่อนเพลีย/ บำรุง/แก้ปวดเอว/ ปวดท้อง	พบในป่าดงดิบ

ชื่อสมุนไพร	ลักษณะการใช้	วิธีทำ	สรรพคุณ	ลักษณะทั่วไป
ทะโล้(เตอริซ่า)	น้ำ	ต้มน้ำให้เด็กดื่ม	แก้เด็กตัวร้อน/ หวัด/แหว	ตามป่าดงดิบ
พญาเสือโคร่ง(เส็กอเว)	เปลือกของลำต้น/ ราก	ต้มดื่ม/ดองเหล้า	บำรุงพลังเจริญ อาหาร	พบตามป่าดงดิบ ลักษณะต้นใหญ่
เหลื่อม	เปลือกของลำต้น	ต้มดื่มของเปลือก	รักษาโรคกระเพาะ อาหาร ต้องกิน ประจำ	พบทั่วไปตามป่าดง ดิบ/ป่าแล้ง
สีกอหวา	รากลำต้น/ใบ	ต้มดื่มกิน	รักษาดีซ่าน	พบในป่าแพะ
โตไม่รู้ล้ม	ลำต้น/ใบ	ต้มดื่ม/ดองเหล้า	บำรุงร่างกาย	พืชล้มลุก
หลาวรีแพะ	ต้น	ต้มอบไอน้ำ	สมานแผลผู้หญิง เกิดลูกที่อยู่ไฟ	ป่าดงดิบ
ลิ้นมังกร	เปลือก	ต้มอาบ/แก้โรค ผิวหนัง	แก้ น้ำเหลืองไม่ดี/ เป็นแผล	ไม่ยืนต้น
เบละเบอะหมื่อ	น้ำจากเถา	เถาน้ำ	แก้ตัวร้อน/ไอ	พบในป่าดงดิบ เป็น เถาวัลย์
พอขอปรู	รากลำต้น	ต้มดื่ม/ดองเหล้า	บำรุงร่างกาย/เจริญ อาหาร	ป่าดงดิบ ไม้ล้มลุก
หญ้า 30	รากลำต้น	ต้มดื่ม	ชะลอความแก่/ บำรุงผิวพรรณ/30 ยังแจ่ว	พบตามป่าดงดิบ เป็นไม้ล้มลุก

7. ตัวอย่างโปรแกรมท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง

โปรแกรมท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน

วันที่ 1

09.30 -10.00 น.	แนะนำชมชนการท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่น แบบสอบถามก่อนเข้าร่วมกิจกรรม และตรวจสอบความพร้อมในการเดินป่า (อาหารกลางวันและน้ำดื่ม)
10.00 -12.30 น.	เดินป่าเส้นทางผาดอกเสี้ยวสื่อความหมายป่าดิบเขาหรือเกอเนอพาในภาษาปกากะญอ ชมไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอในอดีต ชมน้ำตกผาดอกเสี้ยว สวนกาแฟสวนเกษตร ความเป็นมาของนาขั้นบันได
12.30 -14.00 น.	อาหารกลางวัน และชมกาแฟสด
14.00 -17.00 น.	ชมการเลี้ยงปลาเทร้า และปลาเตอเจียน ของศูนย์วิจัยประมงพื้นที่สูง
18.00 -19.00 น.	อาหารเย็น อาหารชนเผ่าและฟังดนตรีปกากะญอ (เตห่าน)
19.30 -22.00 น.	ดูดาวและฟังนิทานปกากะญอและเรื่องเล่าของชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน
22.00 น.	เข้านอนตามอัยาศัย

วันที่ 2

06.00 - 08.00 น.	ดูนกที่อาศัยอยู่บริเวณรอบชุมชน นกป่าดิบเขาแล้ง ชมสวนวนเกษตร ทุ่งนา และลำห้วยในบริเวณชุมชน
08.00 -11.00 น.	เดินทางไปดูนกบริเวณยอดดอยอินทนนท์ ระบบนิเวศ นกป่าดิบเขาขึ้นผสมป่าเบญจพรรณ
11.00 -15.00 น.	อาหารกลางวัน และเดินทางเส้นทางเดินป่าก๊วแม่ปาน
15.00 -16.00 น.	เที่ยวน้ำตกสิริธาร น้ำตกวชิรธาร
16.00 -17.30 น.	ตอบแบบสอบถามหลังร่วมกิจกรรม และเดินทางกลับโดยสวัสดิภาพ

โปรแกรมท่องเที่ยว 1 วัน

09.30 -10.00 น.	แนะนำชมชนการท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่น แบบสอบถามก่อนร่วมรายการ และตรวจสอบความพร้อมในการเดินป่า (อาหารกลางวันและน้ำดื่ม)
10.00 -14.00 น.	สวนกาแฟอินทรีย์ แนวป้องกันไฟป่าในภาษาปกากะญอเรียกว่า เหม-โต) ชมกาแฟสด เรียนรู้การทำกาแฟกับการพัฒนาธุรกิจการเกษตร แนวทางการปรับตัวเพื่อการอยู่ร่วมกับป่าของคนปกากะญอ ความเป็นมาของนาขั้นบันได
14.00 -14.30 น.	ดูปลาและให้อาหารปลาในเขตอนุรักษ์ปลาของชุมชน

- 14.30 -17.00 น. เส้นทางศึกษาธรรมชาติ และเดินป่าเส้นทางกิวแม่ปาน เดินป่าเส้นทางผาดอกเสี้ยวสื่อความหมายระบบป่าดิบเขาหรือ “เกอเนอพา” ในภาษาปกากะญอ ความเป็นมาของการทำไร่หมุนเวียนของคนปกากะญอในอดีต น้ำตกผาดอกเสี้ยว และนาขั้นบันไดภูมิปัญญาของชนเผ่า
- 17.00 -19.30 น. ตอบแบบสอบถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะหลังเข้าร่วมรายการ และเดินทางกลับเมืองโดยสวัสดิภาพ

8. การท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ด้านการเกษตร

ชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก และปลูกพืชผัก อื่นเป็นอาชีพเสริม ในอดีตสภาพแวดล้อมในชุมชนบ้านแม่กลางหลวงเป็นป่าที่ถูกทำลายไปมาก และเป็นเขาหัวโล้น เนื่องจากชาวบ้านเผาป่าทำไร่เลื่อนลอยส่งผลให้สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง เกิดการขาดแคลนน้ำ สภาพพื้นดินขาดความอุดมสมบูรณ์การเพาะปลูกได้ผลผลิตที่ไม่ดี หลังจากที่มีหน่วยงานเข้ามาส่งเสริมให้คนในชุมชนเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจแทนการทำไร่เลื่อนลอย จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติในระยะเวลา 30 กว่าปีมานี้ ปัจจุบันบ้านแม่กลางหลวงมีป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น เนื่องจากชุมชนเห็นความสำคัญ ทรัพยากรมากขึ้นจึงเข้ามามีส่วนร่วมในการรักษาป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีการทำเกษตรแนวใหม่ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากโครงการหลวงอินทนนท์ที่ใช้พื้นที่น้อยแต่ให้ผลผลิตสูง เช่น พืชผัก ไม้ดอก ไม้ผล เป็นต้น

การอนุรักษ์วัฒนธรรมชุมชน

- **ลงแขกเกี่ยวข้าว** บ้านแม่กลางหลวงยังมีวัฒนธรรม ในการมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ในสังคมที่เรียงงาน เช่นการลงแขกเกี่ยวข้าว เป็นฤดูที่ สมาชิกในครอบครัวเพื่อมาช่วยกันลงแขกเกี่ยวข้าวของเพื่อนบ้านในชุมชน เพราะเป็นคำพูดที่ปลูกฝังมาตั้งแต่บรรพบุรุษว่า “ถึงไม่มีเงิน แต่ก็มีข้าวกิน”
- **การผูกข้อมือรับขวัญ** หลังจากเก็บเกี่ยวเสร็จ ในชุมชนก็จะมีการฉลองหลังจากและผูกข้อมือรับขวัญลูกหลาน เหน็ดเหนื่อยจากการทำงานเครื่องในพิธีการจะประกอบด้วย ไก่ ด้าย เหล้า และเสื้อผ้าของสมาชิกในบ้าน (จะจัดพิธีทั้งหลังเก็บเกี่ยว และหลังปลูกข้าว) และต้อนรับแขกผู้มาเยือน
- **การแต่งงาน** การแต่งงานของชนเผ่ากะเหรี่ยง จะต้องให้ฝ่ายหญิงไปขอฝ่ายชาย และขอพื้นที่ทำกิน และไร่นา มาเป็นของกำนัลแก่ฝ่ายหญิง และเมื่อเพื่อนบ้านมีงานแต่งงานทุกคนในชุมชนก็จะต้มเหล้า เพื่อมาช่วยบ้านงานแต่งงานของเพื่อนบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านกับผลิตภัณฑ์เพื่อการท่องเที่ยว

หัตถกรรมสำคัญของชุมชนแม่กลางหลวง ได้แก่ ผ้าทอ โดยการทอผ้าของชุมชนแม่กลางหลวง เป็นการทอผ้าแบบกี่เอวซึ่งเป็นการทอแบบดั้งเดิมของชาติพันธุ์ปกาเกอญอ โดยทั่วไปการทอผ้าของชาวปกาเกอญอจะใช้ฝ้ายปั่นเป็นด้ายเป็นวัสดุหลัก แต่ในปัจจุบันได้มีการนำขนแกะเข้ามาผสมกับฝ้าย ซึ่งมีเพียงแห่งเดียวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ เพื่อให้ผ้าทอมีความนุ่ม และเป็นการสร้างความหลากหลายให้แก่ผลิตภัณฑ์โดยการขึ้นด้ายจากขนแกะมีความยากกว่าการทอผ้าโดยใช้ฝ้าย ต้องใช้ความพิถีพิถันในการทอสูง โดยปัจจุบันชุมชนแม่กลางหลวงมีการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนกลุ่มทอผ้าเพื่อการพัฒนาผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้กิจกรรมการทอผ้าของกลุ่มชุมชนยังมีการเน้นการใช้ลายผ้าแบบดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้ในผลิตภัณฑ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทอผ้าดั้งเดิมของชาวปกาเกอญอได้ทางหนึ่ง

9. นักสื่อความหมายท้องถิ่น

นักสื่อความหมายท้องถิ่นถือเป็นคนที่มีความสำคัญของการท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง เนื่องจากตั้งแต่เปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยว กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนฯ ได้กำหนดให้ผู้นำทางในการเดินทางนำนักท่องเที่ยวต้องเป็นคนในท้องถิ่นเป็นหลัก ต่อมา เมื่ออุทยานแห่งชาติอินทนนท์เริ่มส่งเสริมการท่องเที่ยวพื้นที่ จึงได้ทำการจัดระบบไกด์ท้องถิ่น โดยจัดอบรมปีละ 1 ครั้งเพื่อสร้างมาตรฐานการนำเที่ยวในพื้นที่อินทนนท์ซึ่งหากผ่านการฝึกอบรมจะได้รับบัตรประจำตัวมัคคุเทศก์ (บัตรเงิน) ที่สามารถทำหน้าที่นำเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวในเขตอุทยานแห่งชาติอินทนนท์ได้ทุกแห่ง

ชุมชนแม่กลางหลวงมีการบริหารจัดการไกด์ท้องถิ่นโดยแบ่งเป็นระบบคิว หากผู้ที่ทำหน้าที่นำเที่ยวไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้จะข้ามคิวถัดไปเป็นผู้นำเที่ยวแทน อย่างไรก็ตาม ระบบดังกล่าวยังไม่สามารถนำมาใช้ได้อย่างครอบคลุมมากนักในสถานการณ์ปัจจุบัน สาเหตุสำคัญเกิดจากบริษัททัวร์ หรือตัวแทนคนนำเที่ยวที่เคยมาใช้บริการนักสื่อความหมายท้องถิ่นแล้ว มักจะเลือกใช้บริการคนที่เคยใช้บริการให้เป็นผู้นำนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในครั้งถัดไปโดยจะมีการติดต่อประสานงาน และนัดหมายกันเป็นการส่วนตัวโดยไม่ผ่านระบบคิว หากเป็นกรณีที่นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวโดยไม่ผ่านการจองแล้วต้องการไกด์ท้องถิ่นเพื่อนำเที่ยวน้ำตกผาดอกเสี้ยว ผู้รับนักท่องเที่ยวจะประสานให้ไกด์ท้องถิ่นที่สะดวกเป็นผู้นำเดินในครั้งนั้น

กฎระเบียบนักสื่อความหมายท้องถิ่น

1. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องผ่านการฝึกอบรมจากหน่วยงานของรัฐ
2. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องไม่เสพสิ่งเสพติดและสิ่งมึนเมาทุกชนิด
3. นักสื่อความหมายท้องถิ่นห้ามประพฤติตนกับนักท่องเที่ยวในเชิงชู้สาว อันนำไปสู่ความเสื่อมเสียต่อวัฒนธรรมประเพณีชุมชน

4. นักสื่อความหมายท้องถิ่นห้ามทำการหลอกลวงนักท่องเที่ยว
5. นักสื่อความหมายท้องถิ่นต้องดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว และต้องแจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับกิจกรรมนั้น ๆ ทุกครั้ง แก่นักท่องเที่ยว
6. ห้ามนำของป่าทุกชนิดออกจากป่า หากนำออกมาจะมีความผิดตามกฎหมายอุทยานฯ

ปัจจุบัน จำนวนนักสื่อความหมายท้องถิ่นของชุมชนแม่กลางหลวงทั้งที่มีบัตรประจำตัว และไม่มีบัตรมีจำนวนทั้งสิ้น 25 คน อย่างไรก็ตาม หากไกด์ที่ยังไม่มีบัตรประจำตัวชุมชนจะยกเว้นให้สามารถทำหน้าที่นำเที่ยวตามเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวได้เช่นเดียวกับผู้ที่มีบัตรประจำตัว เนื่องจากบางช่วงนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากทำให้ต้องใช้ไกด์ในการนำเที่ยวให้เพียงพอต่อจำนวนนักท่องเที่ยว อีกทั้งเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวเป็นเส้นทางที่คนในชุมชนมีความคุ้นเคยจึงสามารถแลกเปลี่ยนความรู้ และดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

10. การบริหารจัดการรายได้จากการบริการการท่องเที่ยว

คนนำทาง/นักสื่อความหมายท้องถิ่น

ปัจจุบันชุมชนแม่กลางหลวงมีผู้ทำหน้าที่มัคคุเทศก์ท้องถิ่นในเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว จำนวน 35 คน โดยจากบันทึกของกลุ่มท่องเที่ยว พบว่าในปี พ.ศ. 2557 มีนักท่องเที่ยวติดต่อคนนำทางเพื่อเดินท่องเที่ยวในเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยวจำนวน 264 ครั้ง (ค่าบริการ 200 บาทต่อเที่ยว) รายได้ของกลุ่มมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ปี พ.ศ. 2557 จึงเท่ากับ 52,800 บาท (ยังไม่หักเข้ากองกลาง)

ปัญหาการบริหารจัดการมัคคุเทศก์ท้องถิ่น

1. ไกด์ท้องถิ่นส่วนใหญ่ไม่อธิบายจุดประสงค์ของเดินป่าเส้นทางศึกษาธรรมชาติผาดอกเสี้ยวให้นักท่องเที่ยวทราบ
2. ไกด์ท้องถิ่นไม่แนะนำข้อมูลพื้นฐาน หรือองค์ความรู้ของแหล่งเรียนรู้แต่ละจุด
3. ไกด์บางคนเพียงทำหน้าที่นำทาง ไม่ดูแล หรือให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว
4. ไกด์ปฏิเสธการนำเดินของบริษัททัวร์บางบริษัท
5. การจัดการระบบคิวยังไม่ได้รับการนำมาใช้อย่างเป็นรูปธรรม

รถรับ-ส่ง

ชุมชนแม่กลางหลวงมีบริการรถรับ-ส่งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน โดยมีอัตราค่าบริการตามระยะทางใน 1 เที่ยว ดังนี้

- บ้านแม่กลางหลวงถึงเมืองเชียงใหม่	1,500 บาท
- บ้านแม่กลางหลวงถึงเมืองจอมทอง	600 บาท
- บ้านแม่กลางหลวงถึงดอยผาตั้ง	600 บาท
- บ้านแม่กลางหลวงขึ้นยอดดอยอินทนนท์	1,000 บาท
- บ้านแม่กลางหลวงถึงบ้านปางเปียง	1,500 บาท
- บ้านแม่กลางหลวงถึงจุดเริ่มต้นเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว	200 บาท
- นำเที่ยวดอยอินทนนท์ (1 วัน)	1,800 บาท

ปัจจุบันรณำเที่ยวของศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนแม่กลางหลวงมีจำนวนสมาชิกทั้งสิ้น 20 คน โดยมีรายได้ในปี พ.ศ. 2557 จำนวน 305,800 บาท

โฮมสเตย์

โฮมสเตย์เป็นหนึ่งในบริการของท่องเที่ยวโดยชุมชนแม่กลางหลวง โดยเป็นที่พักที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้อย่างลึกซึ้ง บ้านแม่กลางหลวงเริ่มเปิดให้บริการบ้านพักแบบโฮมสเตย์ในปี พ.ศ. 2550 เริ่มมีสมาชิก 19 หลัง อัตราค่าบริการ 350 บาท/คน/คืน ประกอบด้วยค่าที่พัก และค่าอาหาร 2 มื้อ โดยจะหักเงิน 10 บาทจากรายได้ 350 บาท (นักท่องเที่ยว 1 คน 1 คืน) เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยปัจจุบันบ้านแม่กลางหลวงเป็นสมาชิกโฮมสเตย์จำนวน 14 หลัง

11. บ้านพักเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวง

ในส่วนข้อมูลบ้านพักในชุมชนแม่กลางหลวงนี้ เป็นข้อมูลที่ได้รวบรวมรายละเอียดต่างๆ ของบ้านพักแต่ละแห่งที่เปิดให้บริการนักท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวง ได้แก่ ชื่อสถานประกอบการ จำนวนห้องพัก และอัตราการรับนักท่องเที่ยว อัตราค่าบริการ สิ่งอำนวยความสะดวก ลักษณะโครงสร้างบ้านพัก ซึ่งปัจจุบันชุมชนแม่กลางหลวงมีผู้ประกอบการธุรกิจบ้านพักจำนวน 6 แห่ง ดังมีรายละเอียดดังนี้

ชื่อที่พัก	เตียง/หลัง	ราคา (บาท)	การบริการ	โครงสร้างกายภาพ	ภาพประกอบ
บ้านแม่กลางหลวง “ฮิลล์” - บ้านทิวไผ่ - บ้านอิงภู - บ้านเชิงดอย - บ้านอิงดอย - บ้านอิงนา - บ้านนา 1 - บ้านนา 2 - บ้านริมธาร	1 1 4 4 3 1 1 4	เริ่มต้น 1,000 – 4,000 * ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับแต่ละช่วงฤดูกาล	- เครื่องนอน - เครื่องทำน้ำอุ่น	บ้านพักจะมีลักษณะเป็นบ้านไม้ ตั้งกระจายอยู่ในบริเวณที่มีสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกัน ได้แก่ - บ้านพักที่ตั้งอยู่บริเวณเชิงเขา สามารถมองเห็นวิวนาข้าวบันได และทิวเขา -บ้านพักที่ตั้งอยู่ติดริมธาร (แม่น้ำแม่กลาง) -บ้านพักที่ตั้งอยู่ติดนาข้าว จุดเด่นของที่พักที่ คือจุดชมวิวของบ้านพักและร้านขายของที่ระลึก (ผ้าทอ) สถานที่ที่มีความเป็นส่วนตัว	

แม่กลางหลวงวิว - กลางนา 1 - กลางนา 2 - กลางนา 3 - กลางนา 4 - กลางนา 5 - กลางนา 6 - กลางนา 7 - กลางนา 8 - กลางนา 9 - กลางนา 10 - กลางนา 11	4 4 4 4 4 4 15 4 4 4 4	เริ่มต้น 1,000 – 4,000 * ทั้งนี้ราคา ขึ้นอยู่กับแต่ละ ช่วงฤดูกาล	- เครื่องนอน - เครื่องทำน้ำอุ่น	บ้านพักมี 2 ลักษณะ คือ บ้านปูนเรียงกันแถวยาว แต่หลังมีบริเวณชานหน้าบ้าน และระเบียงเพื่อความ เป็นสัดส่วน เป็นลักษณะบ้านไม้ครึ่งปูน มีห้องน้ำในตัวบ้าน สภาพแวดล้อมรอบล้อมบ้านพัก บริเวณหน้าบ้านพักติดกับทุ่งนาขั้นบันได และ บริเวณบ้านพักตั้งอยู่ติดถนนทางเข้าหมู่บ้าน เห็นได้ชัด อีกทั้งยังเป็นที่ยินยถ่ายภาพของนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบนาขั้นบันได	
---	--	---	------------------------------------	---	---

บ้านแม่กลางหลวง “คิริมายา” - ริมฝาย 1 - ริมฝาย 2 - บั้วตอง 1 - บั้วตอง 2 - เคียงนา - อิงน้ำ - ปลายฟ้า		เริ่มต้น 1,200 – 2,000 * ทั้งนี้ราคา ขึ้นอยู่กับแต่ละ ช่วงฤดูกาล	- เครื่องนอน - เครื่องทำน้ำอุ่น	บ้านพักมีลักษณะเป็นบ้านไม้ไผ่ โดยแต่ละหลังจะมี มุมเป็นส่วนตัว มีห้องน้ำในตัว บ้านแต่ละหลังตั้งอยู่ ไม่ห่างกันมากนัก บริเวณด้านหลังจะติดลำธาร ด้านหน้าบ้านล้อมรอบด้วยวิวทุ่งนาชั้นบันได้ (อยู่ โซนเดียวกับบ้านพักแม่กลางฮิลล์) ซึ่งมีร้านอาหาร และกาแฟสไตล์คันทรี ตั้งอยู่บริเวณนี้ด้วย การ เดินทางสะดวกมีความเป็นส่วนตัว	
--	--	---	--	---	---

ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านแม่กลางหลวง			- เครื่องนอน - เครื่องทำน้ำอุ่น	บ้านพักมี 2 ลักษณะ ได้แก่ บ้านปูนเป็นมีบริเวณชานมีระเบียงเพื่อความเป็นสัดส่วน และด้านหลังติดลำธาร และส่วนที่สอง เป็นลักษณะบ้านไม้ไผ่ ทุกหลังมีห้องน้ำในตัวบ้าน สภาพแวดล้อมรอบล้อมบ้านพัก บริเวณหน้าบ้านพักติดกับทุ่งนาขั้นบันได และ บริเวณบ้านพักตั้งอยู่ติดถนนทางเข้าหมู่บ้าน มีร้านอาหาร และสถานที่ประชุม เหมาะสำหรับ การศึกษาดูงาน และการทัศนศึกษาของหน่วยงาน	
- พิมพ์ดาว	5	เริ่มต้น			
- รวงข้าว	6	1,200 –			
- กลางนา 1	12	3,500			
- กลางนา 2	6				
- กลางนา 3	4	* ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับแต่ละช่วงฤดูกาล			
- กลางนา 4	4				
- กลางนา 5	4				
- กลางนา 6	5				
- ริมนา 1	8				
- ริมนา 2	6				
- ริมนา 3	4				

พลอยแพรว - บ้านพัก 1 - บ้านพัก 2 - บ้านพัก 3 - บ้านพัก 4 - บ้านพัก 5 - บ้านพัก 6 - บ้านพัก 7 - บ้านพัก 8	4 4 4 4 4 4 4 4	เริ่มต้น 1,200 – 3,500 * ทั้งนี้ราคาขึ้นอยู่กับแต่ละช่วงฤดูกาล	- เครื่องนอน - เครื่องทำน้ำอุ่น	บ้านพักมีลักษณะเป็นบ้านไม้ และบ้านปูน ตั้งอยู่ไม่ห่างกันมาก มีความเป็นส่วนตัว ด้านหลังจะติดลำธาร ใกล้ร้านอาหารและร้านขายของที่ระลึก การเดินทางสะดวก บ้านพักมีความร่มรื่น	
---	---	---	--	--	---

12. กฎระเบียบผู้ประกอบการภายในชุมชน

1. สมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างเคร่งครัด
2. การประกอบกิจการใด ๆ หรือเข้ามาเป็นสมาชิกการท่องเที่ยวโดยชุมชน ต้องผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการการท่องเที่ยวโดยชุมชนก่อน
3. ผู้ประกอบกิจการชุมชนและผู้ประกอบกิจการภายนอก ห้ามมิให้เรียกค่าคอมมิชชั่นระหว่างกันโดยเด็ดขาด เพื่อความเป็นธรรมแก่นักท่องเที่ยว
4. ห้ามค้าขายสิ่งที่มีผิดกฎหมายทุกชนิด ให้แก่นักท่องเที่ยวโดยเด็ดขาด
5. ห้ามบังคับหรือ ทำกิจกรรมต่าง ๆ ในเชิงบังคับให้นักท่องเที่ยวซื้อของโดยเด็ดขาด

ตารางที่ 14 จำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้าพักในชุมชนแม่กลางหลวง ระยะเวลา 6 ปี ย้อนหลัง

ปี พ.ศ.	จำนวนผู้ให้บริการ (ราย)
2551	5,400
2552	5,750
2553	5,700
2553	5,900
2555	6,300
2556	6,730

ตารางที่ 15 รายได้จากธุรกิจที่พักปี พ.ศ. 2557

รายชื่อที่พัก	รายได้โดยประมาณ (บาท)
ศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง	600,000
แพพลอยรีสอร์ต	1,000,600
แม่กลางหลวงวิว	890,000
คีรีมายา	400,000
แม่กลางหลวงฮิลล์	980,000
อ่าวกาฟอร์เรสวิว	500,600

ตารางที่ 16 รายได้จากร้านขายของชำ

รายชื่อร้านค้า	รายได้โดยประมาณ ปี พ.ศ. 2557 (บาท)
ร้านค้าที่פקแม่กลางหลวงวิว	100,000
ร้านค้าที่פקแม่กลางหลวง ฮิลล์	-
ร้านค้าที่פקอ่างกาฟอร์เรสวิว	50,000
ร้านค้าที่פקแพรวพลอย	150,000
ร้านค้าศูนย์ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ บ้านแม่กลางหลวง	180,000
ร้านกาแฟอุ่นเอิบ	300,000
ร้านค้าอดิศักดิ์	80,000
ร้านค้าป่าพร	110,000

13. การดำเนินงานของผู้ประกอบการบ้านพักในชุมชน

ด้านการบริการ

การบริการของผู้ประกอบการบ้านพักในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้การท่องเที่ยวของชุมชนเป็นที่ประทับใจ และพอใจของลูกค้านั้นไม่จำเป็นต้องใช้วิธีการที่คิดว่า ดีที่สุดเพียงวิธีเดียวเท่านั้นและวิธีการที่ประสบความสำเร็จของที่หนึ่งจะวัดความสำเร็จของที่หนึ่งไม่ได้ ถึงแม้ว่าจะเป็นบริการที่คล้ายๆ กัน แต่สิ่งที่สำคัญอยู่ที่รูปแบบที่มีประสิทธิผลของคุณภาพการบริการ ซึ่งเป็นหลักการทั่วไปที่ได้การยอมรับว่าได้ผลดี

จากข้อมูลบ้านพักที่กล่าวถึงข้างต้นพบว่าการบริการสิ่งอำนวยความสะดวกภายในบ้านพักแต่ละแห่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น เครื่องนอน ห้องน้ำ เครื่องทำน้ำอุ่น ฯลฯ อย่างไรก็ตามยังคงพบว่าบ้านพักแต่ละแห่งยังคงมีความแตกต่างกันในด้านของมาตรฐานการให้บริการ เช่น ความสะอาดของบ้านพัก ห้องน้ำ เครื่องนอน บุคลิกภาพ ความมีมิตรไมตรี เป็นกันเอง สุภาพต่อผู้ใช้บริการของเจ้าของกิจการ/พนักงาน

ที่ผ่านมาได้มีการศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการบ้านพักในชุมชนแม่กลางหลวง โดยพบว่าในส่วนของผู้ประกอบการที่พัก ในด้านการให้บริการ บุคลิกภาพ มารยาทและความสุภาพ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ในส่วนของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ด้านบุคลิกภาพ ก็อยู่ในระดับปานกลาง (พนธิสา สัตยาวิวิฏ, 2556: 40-41.) ซึ่งสิ่งที่ได้กล่าวมานี้สถานประกอบการหรือเจ้าของที่พักต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงบริการ โดยมีการติดตามประเมินผลตามมาตรฐานที่ได้กำหนดไว้ เป็นระยะเพื่อให้ด้านการบริการเหล่านี้พัฒนาไปสู่ระดับความพึงพอใจของผู้ใช้บริการและนักท่องเที่ยว มากขึ้นกว่าเดิม

นอกจากด้านการให้บริการของเจ้าของที่พักแล้ว จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่า บ้านพักในชุมชนแม่มกลางหลวงยังคงมีรูปแบบการให้บริการที่แตกต่างกัน ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกเล็กๆ น้อยๆ เช่น น้ำดื่ม ผ้าเช็ดตัว โทรศัพท์ ตู้เย็น สัญญาณอินเทอร์เน็ต (Wi-Fi) การบริการอาหาร เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดเหล่านี้มีส่วนมีผลต่อการตัดสินใจเข้ามาท่องเที่ยวครั้งต่อไปของนักท่องเที่ยวที่ไม่เพียงส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการ แต่ยัง มีผลต่อผู้ประกอบการที่พักแห่งอื่น รวมถึงระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

ด้านราคา

การกำหนดราคาเป็นสิ่งที่ค่อนข้างสำคัญในการตลาดการท่องเที่ยว เนื่องจากราคาเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจเลือกเข้าพักของนักท่องเที่ยว ปัจจุบันแม้ว่าผู้ประกอบการแต่ละแห่งจะกำหนดอัตราค่าบริการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก แต่เมื่อพิจารณาอัตราค่าบริการร่วมกับองค์ประกอบอื่นๆ ของบ้านพัก เช่น รูปแบบ การบริการ สิ่งอำนวยความสะดวกอื่นๆ ทำให้พบว่าบ้านพักในชุมชนแต่ละแห่งมีมาตรฐานที่แตกต่างกัน ทำให้นักท่องเที่ยวเกิดการเปรียบเทียบ และส่งผลกระทบต่อภาพรวมของผู้ประกอบการท่องเที่ยวภายในชุมชน

จากการวิเคราะห์ปัจจัยของสถานการณ์ดังกล่าว พบว่า ปัจจัยที่ทำให้มาตรฐานของบ้านพักแต่ละแห่งยังมีความแตกต่างกันมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย ดังเช่น ต้นทุนในการก่อสร้างบ้านพัก จำนวนบ้านพักของผู้ประกอบการ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกของบ้านพักแต่ละแห่ง มาตรฐานการบริการที่แตกต่างกัน เป็นต้น นอกจากนี้ ชุมชนแม่มกลางหลวงยังคงประสบกับปัญหาผู้ประกอบการมีการตัดราคาเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาพักในบ้านพักของตน โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยว Walk in หรือนักท่องเที่ยวที่หาข้อมูลจากสื่อต่างๆ และเข้ามาติดต่อเข้าพักโดยไม่ผ่านการจองล่วงหน้า เกิดการแย่งลูกค้าที่เข้ามาใช้บริการที่พักในชุมชน รวมถึงผู้ประกอบการที่พักรายอื่นๆ ไม่สามารถควบคุมมาตรฐานราคาที่พักได้

ดังนั้นผู้ประกอบการหรือเจ้าของที่พัก ควรยึดหลักจรรยาบรรณในการให้บริการ ซื่อตรง เคารพการตัดสินใจของผู้ใช้บริการเป็นหลัก ไม่บิดเบือน “ราคาจริง” ของสถานที่พัก หรือ “ลดราคาต่ำกว่าความเป็นจริง” เพราะต้องการลูกค้าเพียงเท่านั้น แต่ต้องนึกถึงผลกระทบที่จะตามมาเรื่องของความคุ้มทุนของการบริหารจัดการ การคุ้มทุนในการใช้ทรัพยากรในชุมชน เรื่องของการบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน และที่สำคัญต้องนึกถึงตรรกะที่เป็นจริงอย่างหนึ่งว่า “ราคาถือเป็นตัวบอกลักษณะของสินค้าที่สำคัญที่สุด” แต่ในขณะเดียวกัน “ราคาที่เกินจริง” ก็ทำให้เกิดผลกระทบตามมาได้เช่นกัน

“ราคาของบ้านพักและบริการ” ที่ถูกกำหนดโดยเจ้าของสถานประกอบการหรือเจ้าของที่พัก จึงต้องคำนึงถึงความเป็นธรรมด้านการกำหนดราคาต่อผู้ใช้บริการไปพร้อมกับความคุ้มทุนด้านการบริหารจัดการของตนเองด้วย และคำนึงถึงการคืนผลตอบแทนให้แก่ชุมชนทั้งในด้านของรายได้จากการท่องเที่ยวที่กระจายสู่คนในชุมชนอย่างเป็นธรรม รวมถึงด้านการพัฒนา ด้านการฟื้นฟู ด้านการป้องกันแหล่งทรัพยากรในชุมชนเพื่อให้

เกิดความยั่งยืน ในฐานะที่ผู้ประกอบการใช้ชุมชนเป็นฐานการผลิตสินค้าและบริการเพื่อดึงดูดผู้ใช้บริการหรือนักท่องเที่ยวให้เข้ามาใช้บริการของสถานประกอบการร่วมกัน

ระบบการบริหารจัดการบ้านพักในชุมชน

การจัดการถือว่ามีผลต่อความสำเร็จขององค์กรหรือสถานประกอบการ แม้จะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สามารถวัดและประเมินผลได้ โดยเฉพาะการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนซึ่งเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบที่คำนึงถึงความยั่งยืนของทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และการบริหารจัดการโดยชุมชน ในด้านของบ้านพัก การจัดการที่มีประสิทธิภาพย่อมจะทำให้การใช้ทรัพยากรต่างๆ ในชุมชนมีความคุ้มค่าและเกิดประสิทธิผลในการผลิตหรือการบริการ

จากข้อมูลที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนแม่กลางหลวงมีจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นปัจจัยที่ทำให้ธุรกิจบ้านพักในหมู่บ้านแม่กลางหลวงนั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นในระยะเวลาที่ผ่านมา อย่างไรก็ตาม การบริการของบ้านพักแต่ละแห่งยังคงมีรูปแบบที่หลากหลาย เนื่องจากชุมชนยังไม่มีกฎระเบียบในการจัดการการดำเนินงานของผู้จัดการบ้านพักในด้านการบริการอย่างชัดเจน ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน การเคารพกฎกติกาของชุมชน กฎกติกาของผู้ประกอบการ รวมทั้งมาตรฐานการปฏิบัติที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ดังนั้น เห็นควรที่จะต้องมีผู้ประสาน ทำหน้าที่การสื่อสาร/กำกับดูแล โดยผู้ประสานจะต้องเป็นผู้ที่ปราศจากอคติไม่เลือกปฏิบัติแก่สถานประกอบการที่ใดที่หนึ่ง และสามารถสื่อสารข่าวประชาสัมพันธ์ บริหารจัดการแก้ไขปัญหาเฉพาะโดยใช้ความร่วมมือของเจ้าของสถานประกอบการได้ นอกจากนี้ต้องมีสิ่งที่ควบคุมการบริหารจัดการของผู้ประกอบการและผู้ประสานงาน ให้มีมาตรฐานเดียวกัน ให้เกิดการบริหารจัดการที่ซื่อตรงและเป็นธรรม ต่อผู้มาใช้บริการ และผู้ประกอบการด้วยกันเอง โดยต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากผู้ที่ได้รับผลได้ ผลเสียในชุมชน (ชาวบ้าน ผู้ประกอบการ ผู้ใช้บริการ) คิดร่วมกัน และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจะต้องเกิดประโยชน์ต่อการจัดการทรัพยากรให้คงอยู่ในชุมชนได้อย่างยั่งยืนซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐาน

14. ผลกระทบของผู้ประกอบการที่พักในชุมชน

จากการขยายตัวของบ้านพักและการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างต่อเนื่องได้ส่งผลต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชนดีขึ้นตามมา ทั้งเรื่องของการจ้างงาน และการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการรักษาทรัพยากรในชุมชนแต่หากพิจารณาในอีกด้านหนึ่งสิ่งเหล่านี้ก็ส่งผลกระทบต่อความสภาพแวดล้อมของชุมชน เห็นได้จากความคิดเห็นของคนในชุมชน ผ่านงานวิจัยต่างๆ รวมทั้งการระดมความคิดเห็นของทีมวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการที่พักในชุมชน ได้แก่

ด้านเสียง

การเกิดปัญหาส่วนใหญ่มาจากตัวห้องเที่ยวไม่เคารพกฎ กติกา ของบ้านพัก เช่นการนำเครื่องเสียง (ทั้งเครื่องเสียงที่ติดจากรถยนต์, สเตอริโอ, เครื่องดนตรี) มาเปิดเสียงดัง หรือการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ สังสรรค์และพูดคุย ตะโกนโหวกเหวก เสียงดังรบกวนนักท่องเที่ยวกลุ่มอื่นๆ รวมถึงคนในชุมชนเอง ซึ่งแม้ว่าเกิดจากเจ้าของสถานประกอบการหรือบ้านพักที่มีวิธีการจัดการที่ไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน บ้างที่มีการเพิกเฉย ไม่สนใจหรือห้ามปราม/ตักเตือน ผู้ประกอบการก็ใช้ยืดหยุ่น ทำให้นักท่องเที่ยว เกิดการเรียนรู้และความเคยชินในการมาใช้บริการสถานที่โดยไม่เคารพกฎระเบียบของบ้านพักอีกต่อไป

ด้านการใช้น้ำ

ระบบการจัดการเรื่องน้ำของสถานประกอบการแต่ละที่ยังไม่มีมาตรฐานที่ชัดเจน ทั้งเรื่องการจัดการแหล่งน้ำที่จะนำมาใช้อุปโภค บริโภคในสถานประกอบการ ทำให้เกิดปัญหาการใช้น้ำ เช่น ในฤดูฝนน้ำที่นำมาใช้ในบ้านพักมีสีขุ่นไม่สะอาด หรือฤดูแล้งเกิดปัญหาน้ำไม่เพียงพอที่บ้านพักแต่ละแห่ง รวมถึงบ้านพักแต่ละแห่งยังขาดระบบการบำบัดน้ำเสียจากการใช้น้ำของสถานประกอบการทำให้น้ำที่ผ่านการใช้จากบ้านพักจะถูกทิ้งกลับตามธรรมชาติซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อคุณภาพแหล่งน้ำ และดินในอนาคต

ด้านขยะ

ปัญหาขยะตามแหล่งท่องเที่ยวมีสาเหตุมาจากนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการเที่ยวส่วนใหญ่จะนำทั้งอาหารมาประกอบกันเอง รวมถึงเครื่องดื่ม ขนมขบเคี้ยว ทำให้เกิดการเพิ่มปริมาณขยะในชุมชน โดยเฉพาะเศษอาหาร บรรจุภัณฑ์ ภาชนะใส่อาหารเครื่องดื่มที่ทำจากพลาสติก เช่น กล่องโฟม ถุงพลาสติก กระป๋อง ขวดแก้ว โดยส่วนใหญ่พบว่านักท่องเที่ยวหรือลูกค้า ก็ยังไม่ทิ้งขยะในสถานที่ทางบ้านพักจัดเตรียมไว้ให้อีก สาเหตุก็มาจากเจ้าของสถานประกอบการหรือบ้านพักเองที่ไม่สามารถรองรับขยะได้ ในเรื่องระบบจัดการยังไม่ได้ประสิทธิภาพ เช่น ภาชนะสำหรับทิ้งขยะยังไม่เพียงพอ หรือไม่อยู่ในสภาพพร้อมใช้งาน เช่น ไม่มีฝาปิด ขำรด แตกหัก รวมถึงเจ้าของสถานประกอบการขาดความรู้ในการคัดแยกขยะ รวมถึงการทิ้งขยะตามที่แตกต่างกันในชุมชนตามความเคยชิน ทำให้ขยะถึงแม้จะมีรถเทศบาลมารับไปทิ้งแล้วแต่ยังมีขยะบางส่วนเหลือค้างในชุมชนทำให้เกิดปัญหาขยะได้เช่นเดียวกัน

แต่ปัญหาหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวนี้ จะสามารถจัดการได้ หากแต่ผู้ประกอบการ คนในชุมชน จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดี รวมทั้งกลุ่มนักท่องเที่ยวและคนในชุมชนเอง จะต้อง “เกิดความรู้ ทัศนคติ ในบทบาทหน้าที่ของตัวเอง” และปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนที่ร่วมกันคิดสร้างขึ้น อย่างเคร่งครัด จนกลายเป็นนิสัยของกลุ่มที่ร่วมกันปฏิบัติและกลายเป็น วัฒนธรรมขององค์กรที่สืบทอดกันไปในการบริหารจัดการองค์กรท่องเที่ยว โดยใช้ชุมชนเป็นพื้นฐาน เมื่อคนในชุมชน (ผู้ประกอบการ คนในชุมชน)ถือปฏิบัติตามกฎระเบียบอย่างเคร่งครัดก็ส่งผลต่อผู้ที่มาเยือน/มาใช้บริการ ก็จะต้องปฏิบัติตามแนวทางที่ชุมชนได้วางระเบียบ กฎกติกาที่วางไว้ เช่นกัน หากคนในชุมชนละเลย ไม่เคารพกฎกติกา ระเบียบที่ร่วมกันคิดสร้าง

ขึ้นมา ก็ยากที่จะให้ผู้มาเยือนเกิดการปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ และเมื่อนั้นชุมชนก็ต้องมานั่งจัดการกับปัญหาที่มันเกิดตามมาทุกครั้งไป

ตารางที่ 17 รายได้จากการท่องเที่ยวระหว่างเดือนตุลาคม 2557 ถึงเดือนสิงหาคม 2558

เดือน	จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)	รายได้จากการท่องเที่ยว (บาท)	รายได้จากหัตถกรรม (บาท)
ต.ค. 57	3,536	203,400	51,000
พ.ย. 57	1,950	227,000	51,500
ธ.ค. 57	1,559	309,650	54,000
ม.ค. 58	916	231,300	75,500
ก.พ. 58	636	120,000	5,600
มี.ค. 58	212	65,600	2,600
เม.ย. 58	742	54,550	2,500
พ.ค. 58	738	164,000	5,200
มิ.ย. 58	71	59,700	5,800
ก.ค. 58	1,085	155,000	18,500
ส.ค. 58	1,343	990,020	18,500
รวม	12,788	2,580,220	290,700

รายได้จากการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกิจกรรมพัฒนาชุมชน

1. ชุมชนมีกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันพ่อ วันแม่ วันพระ และวันสำคัญทางศาสนา ชุมชนกำหนดให้ส่งตัวแทนบ้านละ หนึ่งคนมาช่วยกันพัฒนาชุมชนและสาธารณประโยชน์ในวันสำคัญต่างๆ
2. กิจกรรมแนวกันไฟ กิจกรรมนี้จะทำก่อนช่วงฤดูร้อน ประมาณเดือนมีนาคม
3. กิจกรรมอนุรักษ์พันธุ์ปลา และแหล่งน้ำเพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์ปลา และเป็นแหล่งที่ปลาวางไข่ได้เป็นระยะทาง 1 กิโลเมตร
4. กิจกรรมคืนต้นไม้สู่ป่าชุมชน และเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ โดยกิจกรรมนี้มีการให้เยาวชนเข้าร่วมด้วยเพราะชุมชนต้องการให้เยาวชนเกิดจิตสำนึกในการรักษาธรรมชาติและบ้านเกิดของตนเอง

15. ข้อมูลนักท่องเที่ยว

บ้านแม่กลางหลวงเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เข้าถึงได้ง่าย ทำให้มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งปี ในแง่มุมหนึ่งการเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของนักท่องเที่ยวจากทั่วสารทิศทำให้เกิดการสร้างรายได้ และผลประโยชน์มากมายแก่ชุมชน แต่อีกมุมหนึ่งนักท่องเที่ยวเหล่านี้กลับเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในหลายๆ ด้าน งานวิจัยนี้จึงได้ทำการศึกษารวบรวมข้อมูลนักท่องเที่ยว รวมถึงข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวง

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ที่มิวิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลนักท่องเที่ยว และข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งการท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ และบ้านแม่กลางหลวงในประเด็นต่างๆ ได้แก่ จำนวนนักท่องเที่ยว จำนวนที่พักในพื้นที่ ความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว รวมถึงความพึงพอใจ และปัจจัยที่ชักจูงนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ โดยใช้แบบสอบถาม และข้อมูลที่หน่วยงานต่างๆ ได้ทำการศึกษาไว้ เพื่อทราบถึงสถานการณ์การท่องเที่ยวในพื้นที่อย่างครอบคลุมซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

ข้อมูลนักท่องเที่ยวในพื้นที่อินทนนท์

จำนวนนักท่องเที่ยว ปี พ.ศ. 2558

ข้อมูลจาก จำนวนนักท่องเที่ยวมาที่เข้ามาท่องเที่ยวในอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์/ปี จำนวนทั้งหมด 590,050 คน ส่วนที่เข้ามาในพื้นที่บ้านแม่กลางหลวง จำนวน 9,835 คน¹

ช่วงเวลาเลือกเข้ามาท่องเที่ยวและระยะเวลาที่ใช้ในการท่องเที่ยว

ช่วงระยะเวลาที่นักท่องเที่ยวเลือกเข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุดคือช่วงฤดูหนาว ประมาณช่วงเดือนตุลาคมถึงธันวาคม เนื่องจากเป็นวันหยุดยาวและอากาศที่หนาวเหน็บบนยอดดอยอินทนนท์ ส่วนช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวมาน้อยที่สุดคือช่วงฤดูฝน ประมาณเดือนกรกฎาคมถึงกันยายน เพราะช่วงนี้การเดินทางค่อนข้างลำบาก รวมถึงไม่สามารถชมทัศนียภาพและชื่นชมธรรมชาติได้อย่างใกล้ชิด โดยระยะเวลาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์จำนวนกว่า 70% ที่ใช้เวลาในการพักผ่อนประมาณ 1-2 วัน รองลงมาประมาณ 20% ใช้เวลาในการพักผ่อน 2-3 วัน และนักท่องเที่ยว 10% ใช้เวลาในการพักผ่อน 3-5 วัน ส่วนน้อยที่จะมาอยู่หลายๆ วัน

กลุ่มนักท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ส่วนใหญ่เป็นคนไทย รองลงมาเป็นชาวเอเชีย และนักท่องเที่ยวจากยุโรปตามลำดับ นักท่องเที่ยวมาใช้บริการแต่ละครั้งมักกัน 2-5 คน รองลงมาจะเดินทางมาเป็นกลุ่มใหญ่ประมาณ 6-10 คน ลักษณะของการท่องเที่ยวดอยอินทนนท์ร้อยละ 50 เป็นการมาพักผ่อนกับ

¹ ข้อมูลจากศูนย์ท่องเที่ยวบ้านแม่กลางหลวง และร้านกาแฟสมศักดิ์ ตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม 2558 ถึงวันเก็บข้อมูล

ครอบครัว รองลงมาร้อยละ 30 เป็นการเดินทางท่องเที่ยวเกี่ยวกับกลุ่มเพื่อนฝูง และร้อยละ 20 เดินทางมาเพื่อการประชุมสัมมนา หรือศึกษาดูงาน

การเดินทางและการเข้าถึงพื้นที่

การมาเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางมาด้วยตัวเองร้อยละ 70 เนื่องจากพื้นที่ดอยอินทนนท์เป็นสถานที่ที่เข้าถึงได้ง่าย เส้นทางคมนาคมสะดวกสบาย รองลงมาร้อยละ 20 เลือกเข้ามาท่องเที่ยวเกี่ยวกับบริษัททัวร์ และร้อยละ 10 เดินทางมากับกลุ่มศึกษาดูงาน

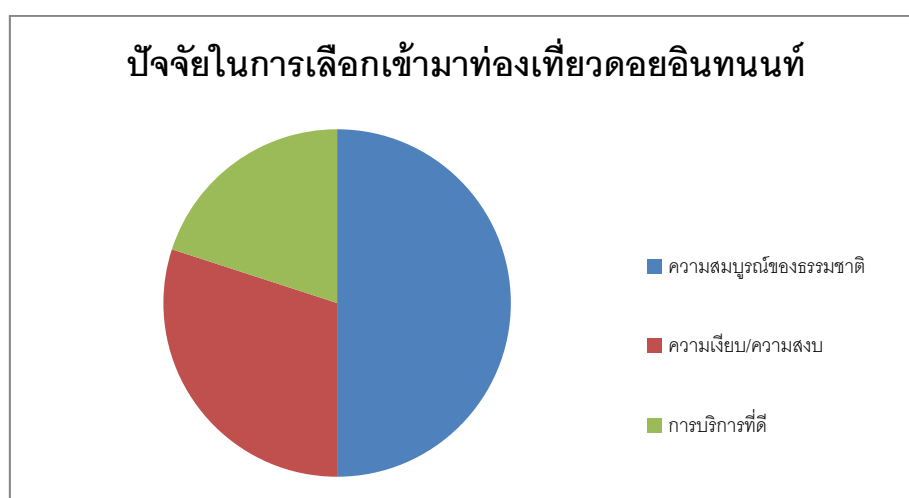
จุดหมายหลักของนักท่องเที่ยว

ในด้านของความคาดหวัง และความต้องการเลือกแหล่งท่องเที่ยว จากแบบสอบถามที่ได้สำรวจความคิดเห็นของผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์ พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เลือกท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น ดอยสุเทพ หรือดอยอินทนนท์ รองลงมา ก็จะเป็นกิจกรรมการนวดแผนโบราณ รองลงมาได้แก่การเลือกซื้อของที่ระลึกท้องถิ่น เช่น หัตถกรรมจักสาน เป็นต้น

ปัจจัยในการเลือกเข้ามาท่องเที่ยวดอยอินทนนท์ของนักท่องเที่ยว

ในส่วนของการท่องเที่ยวพื้นที่ดอยอินทนนท์ ปัจจัยที่ทำให้นักท่องเที่ยวเลือกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ นักท่องเที่ยวจำนวนกว่าร้อยละ 50 เลือกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์เนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ และความงดงามของธรรมชาติ ร้อยละ 30 เลือกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่อินทนนท์เนื่องจากมีบรรยากาศเงียบสงบ เหมาะแก่การพักผ่อน และร้อยละ 20 เลือกจากการบริการ และสิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้มาตรฐาน

แผนภูมิที่ 1 ปัจจัยในการเลือกเข้ามาท่องเที่ยวดอยอินทนนท์

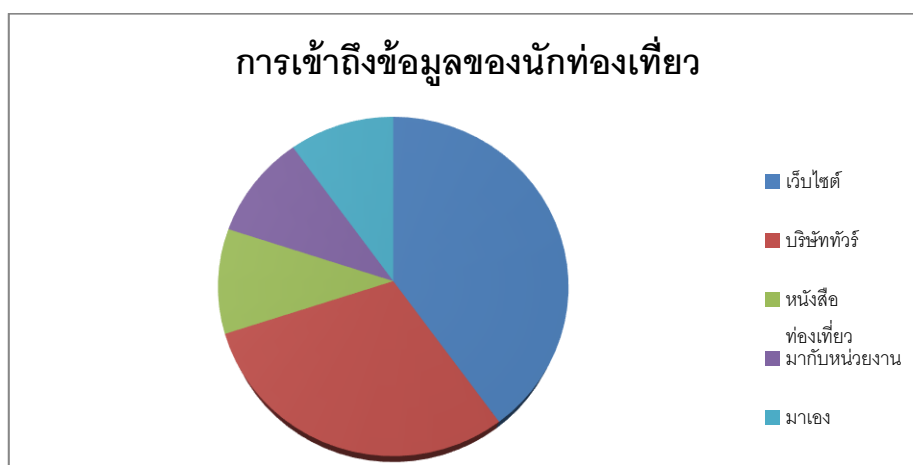

จากข้อมูลปัจจัยการเลือกเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ดอยอินทนนท์สอดคล้องกับการสำรวจสมุดเยี่ยมชุมชนของร้านกาแฟในชุมชนที่นักท่องเที่ยวสะท้อนว่าเลือกเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนเนื่องจากความงดงามและอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และทิวทัศน์ของนาขั้นบันได รองลงมาเป็นอัตลักษณ์ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน และความมีอัธยาศัย และมิตรไมตรีของคนในชุมชน

การเข้าถึงข้อมูลการท่องเที่ยว

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ทราบข้อมูลการท่องเที่ยวจากเว็บไซต์ โดยมีจำนวนประมาณร้อยละ 40 ของนักท่องเที่ยวที่ทำการสำรวจ รองลงมา ได้แก่ การรับข้อมูลจากบริษัททัวร์มีจำนวนประมาณร้อยละ 30 นอกจากนั้นจะรับทราบข้อมูลการท่องเที่ยวจากหนังสือท่องเที่ยวเกี่ยวกับดอยอินทนนท์ เดินทางมากับหน่วยงาน และเดินทางมาท่องเที่ยวด้วยตัวเอง ซึ่งทั้งสามกลุ่มมีจำนวนประมาณร้อยละ 10

แผนภูมิที่ 2 การเข้าถึงข้อมูลของนักท่องเที่ยว

16. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง

เป็นที่ทราบกันว่าการท่องเที่ยวเป็นเสมือนเหรียญสองด้านที่สร้างผลกระทบทั้งด้านบวก และด้านลบในสังคม โดยเฉพาะการท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นที่มีต้นทุนของการท่องเที่ยวเป็นทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับผลกระทบจากการท่องเที่ยวโดยตรง โดยจากการเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในด้านต่างๆ ประกอบกับการวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะด้านการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงทำให้ทีมวิจัยได้ทราบถึงผลกระทบของชุมชนในปัจจุบันซึ่งสามารถแบ่งเป็นผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้

วิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม

แม้ว่าปัจจุบันวิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของคนในชุมชนแม่กลางหลวงจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก แต่ไม่อาจกล่าวได้อย่างชัดเจนว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลมาจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชนโดยตรง เนื่องจากดังที่ได้กล่าวมาแล้ววิถีชีวิต สังคม และวัฒนธรรมของคนในชุมชนแม่กลางหลวงได้ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขต่างๆ ทั้งจากภายใน และภายนอกชุมชนเอง เช่น ระบบเศรษฐกิจของชุมชน การศึกษา การพัฒนาจากหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในชุมชน ฯลฯ

ผลกระทบด้านวัฒนธรรม

● ด้านบวก

- คนในชุมชนยังคงยึดถือความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะความเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ทำให้พิธีกรรมยังคงอยู่

● ด้านลบ

- พิธีกรรม และวัฒนธรรมบางอย่างเริ่มสูญหายไปจากชุมชน เนื่องจากไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในปัจจุบัน
- เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม คนในชุมชนมักลดทอนรายละเอียด หรือขั้นตอนของพิธีกรรมลง เพื่อให้เหมาะสมกับระยะเวลาที่มีจำกัด
- แม้ว่าจะมีการประกอบพิธีกรรมในชุมชน แต่มีผู้ที่เข้าใจคุณค่า และความหมายของพิธีกรรมที่แท้จริงเฉพาะวงแคบ เช่น ในกลุ่มผู้รู้ หรือผู้สูงอายุในชุมชน

ผลกระทบด้านสังคม

ปัญหาเสียง

ปัญหาด้านมลภาวะทางเสียงในชุมชนแม่กลางหลวงเกิดขึ้นทั้งจากการท่องเที่ยว รวมถึงคนในชุมชนเอง โดยในส่วนของชุมชนเริ่มพบการเปิดเครื่องเสียง หรือวิทยุเสียงดัง รวมถึงคนในชุมชนบางคนขับขีรถจักรยานยนต์ที่มีการปรับแต่งให้มีเสียงดัง ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันยังถือเป็นส่วนน้อยในชุมชน แต่ได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่คนในชุมชนเช่นกัน ในส่วนของปัญหาเรื่องเสียงจากการท่องเที่ยว แม้ว่าชุมชนจะมีกฎระเบียบสำหรับนักท่องเที่ยวที่ใช้บริการบ้านพักในชุมชนเรื่องการงดใช้เสียงหลังเวลา 22.00 น. ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อย่างไรก็ตาม พบว่านักท่องเที่ยวบางกลุ่มที่การใช้เสียงดังหลังเวลา 22.00 น. เช่น การร้องเพลง หรือการเปิดเพลงด้วยเครื่องเสียง หรือในช่วงเทศกาลจะมีการจุดพลุ หรือประทัดทำให้เกิดเสียงดังรบกวนคนในชุมชน รวมถึงสัตว์ป่าที่อยู่อาศัยรอบๆ ชุมชน

ปัญหาขยะในชุมชน

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ขยะในชุมชนแม่กลางหลวงพบว่า ปัญหาขยะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งจากการท่องเที่ยว รวมถึงการจัดการขยะในชุมชนเอง โดยปัจจุบันบ้านแม่กลางหลวงมีระบบการจัดการขยะ 2 ลักษณะ ได้แก่

1. การจัดการในระดับครัวเรือน ได้แก่ การเผา การฝัง
2. การจัดการตามระบบของเทศบาลซึ่งจะมีรถเทศบาลเข้ามานำขยะไปกำจัดภายนอกชุมชน โดยที่คนในชุมชนต้องเสียค่าถุงขยะที่มีตราเทศบาล 12 ถุง 80 บาท

แม้ว่าชุมชนจะมีการจัดการขยะทั้งการจัดการโดยคนในชุมชนเอง และการจัดการโดยเทศบาล แต่ปัจจุบันชุมชนยังคงพบปัญหาด้านขยะเนื่องจากการที่คนในชุมชนยังจิตสำนึกในการทิ้งขยะอย่างถูกวิธี เช่น การแยกประเภทขยะก่อนทิ้ง การทิ้งขยะลงถัง หรือการกำจัดขยะด้วยการเผาโดยไม่แยกประเภท หรือเผาขยะในปริมาณครั้งละมากๆ ซึ่งส่งผลให้เกิดมลพิษที่ส่งกลิ่นเหม็นแก่ชุมชน โดยสถานการณ์ขยะชุมชนแม่กลางหลวงสามารถสรุปเป็นประเด็นสำคัญ ดังนี้

- ถุงดำจากเทศบาลมีจำนวนไม่เพียงพอ
- คนในชุมชนไม่มีกระบวนการแยกขยะก่อนทิ้ง
- การกำจัดขยะด้วยวิธีเผาทำให้เกิดมลพิษทางอากาศ โดยควันจากการเผาขยะส่งกลิ่นเหม็นแก่ชุมชน
- ขยะในลำน้ำธรรมชาติมีจำนวนมากขึ้น

ปัญหาจรรยาบรรณ

การข้อมูลการขายตัวของธุรกิจบ้านพักที่มีแนวโน้มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาระบบสาธารณูปโภค และสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำหรับการรองรับนักท่องเที่ยวแล้วพบว่าในช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนจำนวนมาก เช่น ช่วงวันหยุดเทศกาล ชุมชนประสบปัญหาการรองรับนักท่องเที่ยวที่เพียงพอ โดยเฉพาะสถานที่จอดรถ หรือถนนในชุมชนที่มีขนาดเล็กเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์ในชุมชน หรือใช้ในขณะที่มีจำนวนรถไม่มากนัก โดยเฉพาะทางเข้าหมู่บ้านที่ขนาบข้างด้วยทุ่งนาขั้นบันไดซึ่งนักท่องเที่ยวมักจะจอดรถเพื่อถ่ายรูป บางช่วงเวลาที่นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากทำให้เกิดขบวนการจราจรที่คนในชุมชนสัญจรในชีวิตประจำวัน รวมถึงจากจำนวนรถที่มากขึ้นทำให้เกิดความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุในชุมชนมากขึ้นด้วย

ผลกระทบทางทรัพยากรธรรมชาติ

ผลกระทบเบื้องต้นกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน

จากการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนได้สะท้อนข้อมูลว่าในอดีตที่ดินส่วนใหญ่ใช้ในการทำการเกษตรแบบไ้หม่นเวียนซึ่งใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกเป็นจำนวนมากส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ และระบบนิเวศเป็นบริเวณกว้าง การใช้น้ำในการเพาะปลูกอาศัยช่วงของฤดูฝนเป็นหลัก ยังไม่มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตร อย่างไรก็ตามด้วยระบบการผลิตที่ยังคงเรียบง่าย และสัมพันธ์กับภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้ดินยังไม่เสื่อมสภาพมากนัก เนื่องจากการทำไ้หม่นเวียนเป็นระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงที่เพาะปลูก ดินได้พักเป็นช่วงๆ ทำให้สภาพในดินมีการฟื้นความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ รวมถึงไม่มีปัจจัยเร่งให้เกิดการเสื่อมสภาพของดิน เนื่องจากยังไม่มีการใช้สารเคมีในพื้นที่

ปัจจุบันการใช้พื้นที่ที่มีความมั่นคงในพื้นที่เดิมเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงด้านระบบกรรมสิทธิ์ในชุมชน ส่งผลให้มีการจำกัดการใช้พื้นที่ การใช้ที่ดินมีความเข้มข้น โดยมีการใช้พื้นที่เพาะปลูกตลอดทั้งปี พืชพันธุ์มีความหลากหลาย เช่น พืชผักหม่นเวียนเข้ามาผสมผสาน มีการใช้เทคโนโลยีเข้ามาผสมผสานกับการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม รวมถึงมีการใช้สารเคมีในภาคการเกษตรมากขึ้นด้วย

จากข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนในรอบสิบปีที่ผ่านมาทำให้พบว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินของชุมชนแม้กลางหลวงมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทั้งจากเปลี่ยนแปลงการดำรงชีพของคนในชุมชน เช่น การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต การขยายตัวชุมชน ฯลฯ รวมถึงการขยายตัวของการท่องเที่ยว ซึ่งส่งผลกระทบต่อทรัพยากรดินอย่างชัดเจนทั้งในด้านบวก และด้านลบ ได้แก่

- ด้านบวก

- ดินได้มีการใช้ประโยชน์โดยการปลูกพืชพันธุ์ที่หลากหลาย เช่น การปลูกพืชผักหม่นเวียน

- ด้านลบ

- ที่ดินใช้ประโยชน์ด้านการเพาะปลูกตลอดทั้งปีทำให้มีสารเคมีเข้ามาปะปนอยู่ในดินเป็นจำนวนมาก สังเกตได้จากการการที่พืชผักบางชนิดที่เคยพบเริ่มสูญหายไป เช่น ผักชีฝรั่ง สะระแหน่ ฯลฯ รวมถึงสัตว์เล็กๆ ในนาข้าวเริ่มสูญหายไปเช่นกัน
- การขยายพื้นที่การเกษตรมากขึ้นในปัจจุบันทำให้เกิดการใช้น้ำมากขึ้น
- การเข้ามาใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่เพาะปลูกเพื่อการค้าของคนภายนอกทำให้ที่ทำกินของคนในชุมชนมีจำนวนลดลง คนในชุมชนเปลี่ยนไปเป็นแรงงานรับจ้าง ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป
- คนในชุมชนบางคนเริ่มอ้างสิทธิในที่ดินสาธารณะเพื่อใช้ประโยชน์ส่วนตัวทำให้เกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชน

จากข้อมูลที่ได้รับในประเด็นด้านการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน พบว่า บ้านแม่กลางหลวงมีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินที่หลากหลายมากขึ้นจากที่แต่เดิมชุมชนมีการใช้ที่ดินเพื่อการทำนา และการทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก แต่หลังจากที่ชุมชนมีระบบกรรมสิทธิ์ที่ดินตามกฎหมายทำให้คนในชุมชนต้องทำการเกษตรในพื้นที่เดียวต่อเนื่องตลอดปี โดยเฉพาะการเพาะปลูกเพื่อการค้าทั้งจากคนในชุมชน รวมถึงคนจากภายนอกชุมชน นอกจากนี้ ชุมชนยังมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินในด้านการท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นในอนาคต ซึ่งผลกระทบจากการใช้ที่ดินในชุมชนไม่เพียงส่งผลต่อคุณภาพของดิน หรือการขยายตัวของพื้นที่เท่านั้น แต่ยังส่งผลต่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ดังเช่น กรณีการอ้างสิทธิ์ในที่ดินสาธารณะเพื่อการใช้ประโยชน์ส่วนตัว

ผลกระทบด้านการใช้น้ำในชุมชนแม่กลางหลวง

● ด้านบวก

- คนในชุมชนแม่กลางหลวงยังคงใช้ทรัพยากรน้ำบนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิมที่ให้ความเคารพต่อธรรมชาติ เห็นได้จากการที่ชุมชนยังคงมีประเพณี และพิธีกรรมที่แสดงถึงความเคารพแหล่งน้ำควบคู่กับการดำรงชีวิตของชุมชน ถือเป็นกลไกในการจัดการน้ำรูปแบบหนึ่งที่ช่วยควบคุมปริมาณการใช้น้ำในชุมชน

● ด้านลบ

- การขยายตัวของชุมชนที่มากขึ้นในปัจจุบัน รวมถึงวิถีการดำรงชีพของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตทำให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น การเพาะปลูกพืชพันธุ์ที่หลากหลายทำให้มีการใช้น้ำในปริมาณที่มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนทำให้คนในชุมชนเริ่มประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ
- การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตจากการเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นการเกษตรเพื่อการค้าทำให้เกษตรกรสารเคมีในการผลิต ส่งผลให้เกิดสารเคมีตกค้างในแหล่งน้ำ
- ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำเริ่มที่จะจางหายไปโดยเฉพาะในกลุ่มคนรุ่นใหม่

ปัจจุบันชุมชนยังคงขาดระบบการควบคุมการใช้น้ำ หรือการจัดการน้ำในระดับชุมชน โดยเฉพาะระบบน้ำแบบประปาภูเขาที่สัมพันธ์กับปริมาณน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งชุมชนยังไม่มีระบบการกักเก็บน้ำใช้อย่างเป็นระบบ ทำให้ในฤดูแล้งชุมชนเริ่มประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำจนทำให้เกิดการแย่งชิงน้ำในชุมชน และอาจทำให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนในอนาคต

ผลกระทบจากการท่องเที่ยวเส้นทางผาดอกเสี้ยว

● ด้านบวก

- นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรม และภูมิปัญญาของชุมชนทำให้เกิดความเข้าใจวิถีชีวิตของคนในชุมชน ตลอดจนทำให้คนในชุมชนมีรายได้จากการท่องเที่ยว เช่น การนำทางเดินน้ำตก การจำหน่ายพืชผักผลไม้ต่างๆ
- การท่องเที่ยวช่วยให้ทรัพยากรป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น รวมถึงมีสัตว์ป่าเข้ามาอาศัยในผืนป่ารอบๆ ชุมชนมากขึ้น สังเกตได้จากความหลากหลายของชนิดของนก รวมถึงสัตว์ป่าที่เคยสูญหายไปกลับเข้ามาในบริเวณนี้อีกครั้ง เช่น ชะนี หรือนกบางชนิด เป็นต้น
- **ด้านลบ**
 - ก่อให้เกิดปริมาณขยะตามเส้นทางผาดอกเสี้ยว
 - นักท่องเที่ยวบางกลุ่ม รวมถึงนักสื่อความหมายท้องถิ่นบางคนทำลายพืชพันธุ์ไม้ตามเส้นทางเดินด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้เกิดความสูญเสียแก่พืชพันธุ์ตามธรรมชาติ และระบบนิเวศของผืนป่า

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจชุมชน

ในด้านเศรษฐกิจ จากการที่ชุมชนได้ดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนทำให้พบว่า การท่องเที่ยวได้ทำให้คนในชุมชนเกิดรายได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะด้านที่พักในชุมชนเห็นได้จากการที่มีผู้ประกอบการที่พักเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่งผลให้เกิดการจ้างงาน และโอกาสด้านอาชีพของคนในชุมชนมากขึ้น ตั้งแต่ผู้ดูแลบ้านพัก คนนำทางท้องถิ่น รถรับ-ส่งนักท่องเที่ยว การค้าขายและบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เป็นต้น อย่างไรก็ตามการขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวในชุมชนได้ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง และส่งผลต่อเศรษฐกิจของชุมชนโดยตรง เนื่องจากการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนหันไปประกอบอาชีพนอกภาคการทำการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชน ทำให้คนในชุมชนต้องพึ่งพิงการบริโภคจากภายนอกมากขึ้น ดังที่เห็นได้จากข้อมูลรายจ่ายของชุมชนที่มีรายจ่ายเครื่องอุปโภคต่างๆ รวมถึงการบริโภคอาหารจากภายนอกซึ่งเป็นรายจ่ายสูงสุดเป็นอันดับหนึ่ง และอันดับสองของชุมชนในปัจจุบัน

ผลกระทบด้านระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าบ้านแม่กลางหลวงได้เปิดเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวมาแล้วเป็นระยะเวลากว่า 16 ปี ในระยะที่ผ่านมาพบว่าชุมชนสามารถดำเนินการบริหารจัดการโดยคนในชุมชนอย่างแท้จริง สามารถใช้ฐานทรัพยากรชุมชนทั้งทรัพยากรธรรมชาติ และวัฒนธรรมในการสร้างกิจกรรมที่เหมาะสม สร้างการเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน กับนักท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน รวมถึงใช้การท่องเที่ยวสร้างประโยชน์ให้กับชุมชนในด้านต่างๆ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะธุรกิจการท่องเที่ยวที่มีการขยายตัวมากขึ้นเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจากสถานการณ์ดังกล่าวการท่องเที่ยวจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง

จากการวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนทำให้ทีมวิจัยได้ทราบผลกระทบจากการท่องเที่ยว รวมถึงปัญหาระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในปัจจุบัน ดังนี้

- **ด้านบวก**

- ชุมชนแม่กลางหลวงมีระบบการบริหารจัดการในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชนโดยมีสมาชิกเป็นคนในชุมชน
- การท่องเที่ยวสร้างรายได้เสริมให้แก่คนในชุมชน
- การท่องเที่ยวพื้นฐานทรัพยากรธรรมชาติ และทรัพยากรวัฒนธรรมในการเผยแพร่ความรู้ท้องถิ่น เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชน
- การท่องเที่ยวทำให้คนในชุมชนตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เห็นได้จากป่าไม้รอบๆ ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่ากลับเข้ามาอาศัยหลากหลายสายพันธุ์มากกว่าในอดีต

- **ด้านลบ**

- ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำให้เสียหายจากการขาดความเข้าใจคุณค่า รวมถึงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เช่น พืชพันธุ์ไม้ตามเส้นทางน้ำตกผดอกเสี้ยว
- กฎระเบียบยังไม่ได้รับการนำไปใช้อย่างครอบคลุมในทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว
- ขาดกลไกในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน

บทที่ 5

อภิปราย และสรุปผลการศึกษา

โครงการ “กลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยว โดยชุมชนมีส่วนร่วม บ้านแม่กลางหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นโครงการวิจัยที่คนในชุมชนแม่กลางหลวงได้ดำเนินการศึกษาสถานการณ์ด้านการท่องเที่ยวชุมชนแม่กลางหลวง สถานการณ์ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อวิเคราะห์ปัจจัย เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชน นำไปสู่การสร้างกลไกการบริหารจัดการระบบท่องเที่ยวของชุมชนเพื่อลดผลกระทบจากการท่องเที่ยวของชุมชนแม่กลางหลวงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยจากการดำเนินงานสามารถสรุปผลการดำเนินงาน ซึ่งเป็นข้อมูลผลกระทบของชุมชนแม่กลางหลวงในด้านต่างๆ รวมถึงแนวทางในการนำองค์ความรู้ที่ได้รับมาใช้เป็นพื้นฐานในการสร้างแนวทางการจัดการผลกระทบของชุมชน ดังนี้

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากงานวิจัยแบ่งเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนแม่กลางหลวงในด้านประวัติความเป็นมาของชุมชน ความเป็นมาของการท่องเที่ยว สถานการณ์ และความเปลี่ยนแปลงของชุมชน ได้แก่ ด้านวัฒนธรรม การใช้ทรัพยากรในชุมชน ประกอบด้วย ทรัพยากรดิน และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้ เศรษฐกิจ สังคม ข้อมูลนักท่องเที่ยว ระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทั้งผลกระทบด้านบวกและด้านลบของชุมชน

ผลกระทบด้านวัฒนธรรม

การศึกษาผลกระทบด้านวัฒนธรรมของชุมชน ที่วิจัยได้เก็บข้อมูลพิธีกรรม และความเชื่อท้องถิ่นของชาวปกาเกอะญอบ้านแม่กลางหลวง ซึ่งจากการเก็บข้อมูลพบว่าปัจจุบันประเพณีและพิธีกรรมของชุมชนเริ่มลดความสำคัญต่อคนในชุมชนลงไป ปัจจัยสำคัญมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับสังคมภายนอกชุมชนมากขึ้น เช่น การออกไปรับจ้างภายนอกชุมชน เป็นต้น ทำให้พิธีกรรมที่ไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในปัจจุบันเริ่มสูญหายไป เช่น การนำสายสะดือเด็กเกิดใหม่มาผูกที่ต้นไม้ หรือ “เดปอถู่” เป็นต้น นอกจากนั้น ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ยังลดทอนขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมลงเนื่องจากมีข้อจำกัดเรื่องเวลาจนส่งผลให้คนรุ่นใหม่ไม่เข้าใจคุณค่า และความหมายของพิธีกรรมต่างๆ ในขณะเดียวกันปัจจุบันเมื่อมีการจัดพิธีกรรมต่างๆ คนในชุมชนเข้าร่วมพิธีลดลงจากที่แต่เดิมคนในชุมชนจะเข้าร่วมพิธีตั้งแต่การเตรียมกิจกรรมจนเสร็จสิ้นพิธีแสดงให้เห็นว่าความสัมพันธ์ของคนในชุมชนในด้านการประกอบพิธีกรรมมีลดน้อยลงไป

ผลกระทบด้านทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติถือเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีพของชุมชน รวมถึงเป็นพื้นฐานสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่กลางหลวง โดยจากการเก็บข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติบ้านแม่กลางหลวงที่มิวิจัยได้ทำการวิเคราะห์ผลกระทบทรัพยากรธรรมชาติ โดยแบ่งเป็น 3 ด้าน ได้แก่ ผลกระทบการใช้ทรัพยากรดิน และการใช้ที่ดินที่การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตแบบการเกษตรเพื่อการค้าทำให้เกิดการใช้ประโยชน์จากที่ดินต่อเนื่องตลอดทั้งปี รวมถึงมีสารเคมีตกค้างในดินมากขึ้น ผลกระทบจากการใช้น้ำ พบว่าคนในชุมชนเริ่มขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งเนื่องจากคนในชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมที่มีความหลากหลายมากขึ้น และผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งแม้ว่าทรัพยากรป่าไม้รอบๆ ชุมชนจะมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น แต่ในส่วนของตามเส้นทางเดินป่าศึกษาน้ำตกผาดอกเสี้ยวกลับพบว่าพืชพันธุ์บริเวณเส้นทางถูกทำลาย รวมถึงมีขยะมากขึ้น

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

จากข้อมูลด้านเศรษฐกิจของชุมชนแสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีรายได้หลักจากการรับจ้าง ซึ่งมีรายได้มากกว่าการเกษตรซึ่งเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชน ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าปัจจุบันคนในชุมชนมีอาชีพนอกภาคการเกษตรมากขึ้น ขณะเดียวกันคนในชุมชนต้องพึ่งพิงภายนอกมากขึ้นตามไปด้วย เช่น วัตถุดิบในการประกอบอาหาร รวมถึงค่านิยมการบริโภคเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งเป็นรายจ่ายที่มีจำนวนมากที่สุดของชุมชน

ผลกระทบด้านสังคม

จากการวิเคราะห์สถานการณ์ด้านสังคมของชุมชนพบว่าในปัจจุบันชุมชนประสบปัญหาด้านต่างๆ ได้แก่ ปัญหาเรื่องมลภาวะทางเสียง ปัญหาการจราจร ปัญหาขยะ และปัญหาการขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้งซึ่งเกิดขึ้นทั้งจากปัจจัยภายในของชุมชน ได้แก่ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกับสังคมเมืองมากขึ้น รวมถึงนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนที่ไม่เคารพกฎระเบียบของชุมชน และท่องเที่ยวโดยขาดจิตสำนึกในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบระบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

นับตั้งแต่ชุมชนแม่กลางหลวงเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนจนกระทั่งปัจจุบัน การท่องเที่ยวได้ขยายตัวขึ้นอย่างต่อเนื่อง สอดคล้องกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น จากการขยายตัวของการท่องเที่ยวส่งผลให้กฎระเบียบด้านการท่องเที่ยวของชุมชนที่มีมาแต่เดิมไม่สามารถใช้กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้อย่างครอบคลุม รวมถึงไม่สามารถควบคุมสถานการณ์การท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไปซึ่งทำให้เกิดผลกระทบในด้านต่างๆ ตามมาทั้งปัญหาการใช้

ทรัพยากร วัฒนธรรม สังคม และวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งเป็นต้นทุนด้านการท่องเที่ยวของชุมชนโดยตรง

แนวทางการลดผลกระทบของชุมชนเพื่อการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

จากข้อมูลที่ได้รับจากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านต่างๆ ทั้งข้อมูลพื้นฐาน และสถานการณ์ปัจจุบัน ทำให้ทีมวิจัยทราบถึงปัญหา และผลกระทบในเบื้องต้นของชุมชน นำไปสู่การวิเคราะห์แนวทางในการลดผลกระทบเบื้องต้น ซึ่งประกอบด้วย แนวทางการลดผลกระทบในด้านต่างๆ ดังนี้

แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

1. พัฒนาระบบการใช้แท็งก์น้ำลูกลอยเพื่อกักเก็บน้ำ และจำกัดปริมาณการใช้น้ำ ซึ่งแต่เดิมการใช้น้ำในชุมชนทั้งในการอุปโภค บริโภค และการท่องเที่ยวเป็นการใช้แบบต่อท่อตรง หากน้ำธรรมชาติมีมาก น้ำจะไหลทิ้งโดยไม่มีการใช้ประโยชน์
2. สร้างความรู้เรื่องความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ให้แก่คนนำทางท้องถิ่นในการนำเที่ยวเส้นทางน้ำตกผาดอกเสี้ยว เพื่อลดการทำลายทรัพยากร และสามารถใช้เป็นองค์ความรู้ในการสื่อสารกับนักท่องเที่ยว

แนวทางการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม

1. การให้ความรู้ด้านวัฒนธรรมแก่เยาวชนในชุมชน เช่น การสนับสนุนให้เกิดการเรียนการสอน ความรู้วัฒนธรรม และการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมในโรงเรียน
2. พัฒนาศูนย์ข้อมูลวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในชุมชน
3. พัฒนางค์ความรู้ และสร้างจุดเรียนรู้ทางวัฒนธรรมในชุมชนที่ชัดเจน
4. จัดกิจกรรมส่งเสริม และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างหมู่บ้าน

เศรษฐกิจ

1. ปลุกพืชผัก เลี้ยงสัตว์กินเอง ภายในชุมชนเพื่อลดค่าใช้จ่าย
2. ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์เพื่อลดต้นทุนการผลิต

สังคม

1. การจัดระเบียบการใช้พื้นที่การจอดรถ และศึกษาขีดความสามารถในการรับนักท่องเที่ยว
2. การประชาสัมพันธ์ระเบียบให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบ และเข้าใจ

ระบบการบริหารจัดการ

1. การสร้างกฎระเบียบโดยการมีส่วนร่วมของกลุ่ม ผู้ประกอบการ คนในชุมชน เรื่องจำนวน การรับนักท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ท้องถิ่น รูปแบบ วิธีการการสื่อความหมาย การสร้างบ้านพัก โดยใช้วัสดุที่ใกล้เคียงกับธรรมชาติ และระบบการจัดการที่เหมาะสมร่วมกัน
2. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ หรือเส้นทางท่องเที่ยวที่เป็นระบบ เช่น การปรับปรุงเส้นทาง ป้ายสื่อความหมาย หรือพัฒนาองค์ความรู้ที่ใช้ในการสื่อความหมายแก่นักท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ

การดำเนินงานวิจัยในระยะที่ 1 เป็นการรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ผลกระทบของชุมชนจากการท่องเที่ยวในด้านสังคม และวัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ และการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในเบื้องต้น เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกแบบกิจกรรมสร้างกลไกในการลดผลกระทบของชุมชน และสร้างองค์ความรู้ที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งจะดำเนินการในงานวิจัยระยะต่อไป

บรรณานุกรม

- ชัยวิวัฒน์ ยางาม. ผลกระทบของการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนบ้านแม่กำปอง อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์) เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2553.
- ธีรวิทย์ จำเดิม. ผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว) เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2549.
- นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. การมีส่วนร่วม หลักการพื้นฐาน เทคนิค และกรณีตัวอย่าง. เชียงใหม่: คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2546.
- นเรศ สงเคราะห์สุข. การเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวเขาเผ่าปกาเกอะญอในด้านระบบการผลิตระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์ในมิติความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ศึกษากรณี : ชุมชนห้วยไม้ดำ ตำบลห้วยปูลิง อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน : รายงานการวิจัย. เชียงใหม่: ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2538.
- บุษบา สิทธิการ และคณะ. การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนบ้านแม่กลางหลวง ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2545
- บุษบา สิทธิการ และคณะ. โครงการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อสังคม และวัฒนธรรมในชุมชนการท่องเที่ยวจังหวัดเชียงราย : รายงานฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2550.
- ปรีชา วงศ์ทิพย์. การพัฒนาชุมชนประยุกต์: แนวคิด และการบูรณาการ. กรุงเทพฯ :สถาบันเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.). 2555.
- พนัธสาล์ สัตยาวิวัฒน์. วิเคราะห์ธุรกิจท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชนบ้านแม่กลางหลวง หมู่ 17 อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่. รายงานกระบวนการวิชา 751409 แบบฝึกหัดการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจปัจจุบัน (Research exercise in current economics issues) ภาคการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2556 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.
- เสน่ห์ จามริก. ฐานคิดสู่ทางเลือกใหม่ของสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2541

บรรณานุกรม (ต่อ)

สุปราณี สีสวยหุต. ผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสภาวะแวดล้อมและชุมชนชาวเขารอบสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2552

สุวณี ทรัพย์พิบูลย์ผล. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนปกากะญอ (กะเหรี่ยง) บ้านแม่กลางหลวง และ บ้านอ่ากาน้อย อุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม) เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2544.

สำนักอุทยานแห่งชาติ. อุทยานแห่งชาติ ภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: ส่วนสื่อความหมาย สำนักอุทยานแห่งชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2553.

มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). ระบบไร่นาวนเวียน. เข้าถึงได้จาก <http://www.sathai.org>. เข้าถึงเมื่อ 9 พฤศจิกายน 2558.

ภาคผนวก

ภาพการดำเนินงานวิจัย

การอบรมเครื่องมือวิจัยแบบมีส่วนร่วม

ประชุมวางแผนการดำเนินงาน

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นสถานการณ์สังคม และวัฒนธรรม

นำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสังคม และวัฒนธรรม